

המוסד לביטוח לאומי
האגף למחקר ותכנון

מפעל נסיוני

לשירות הזנה כולל

בכפר-סבא

המוסד לביטוח לאומי
האגף למחקר ותכנון

מפעל נסיוני
לשירות הזנה כולל
בכפר - סבא

מאת:

נעמי פינטון ואגי מיינהרד

ירושלים, יולי 1977, אב תשל"ז

ה ק ד מ ה

הניסוי הנדון הוא פרי נוסף של המאמץ המשותף המושקע ע"י המוסד לביטוח לאומי ומשרד החינוך. מטרתו להוסיף ידע ונסיון לקראת פיתוח אפשרי של שירות הזנה ארצי בבתי-הספר בעתיד במסגרת יום הלימודים הארוך.

ניסוי זה בחן את האפשרות לספק ארוחות המורכבות ממזון העשוייתי לכל תלמידי בתי-הספר היסודיים ביישוב שלם. מטרה עיקרית אחרת היתה לברוק את האפשרות לסעוד בתוך הכיתות בגלל העדרו של חדר-אוכל במספר ניכר של בתי-ספר או בשל מציאותו של חדר-אוכל צר ממדים שאינו מסוגל להכיל את כלל התלמידים. הניסוי נערך בכפר-סבא, והקיף כ-4,500 תלמידים שקיבלו ארוחות מלאות בנות 3 מנות, כולל מנה עקרית בשרית, במשך השליש האחרון של שנת הלימודים תשל"ו.

שיתוף הפעולה מצד גורמים רבים היווה מרכיב חיוני בהצלחת הניסוי המורכב. ואכן, עיריית כפר-סבא קידמה בכרכה את קיום הניסוי בתחומה, וראויה לציון במיוחד תרומתו של ראש העירייה מר זאב גלר שעזר לביצועו התקין. המנהלים והמורים בבתי-הספר שהשתתפו בפרוייקט גילו רמה גבוהה של שיתוף פעולה בקבלם על עצמם את העול הנוסף המתחייב מניהול הניסוי.

חברת "סקר" בנתה את התכנון הלוגיסטי של הניסוי, הבטיחה את פעולתו התקינה וביצעה את כל הבדיקות הנחוצות להערכת האספקטים הטכניים, כפי שפורסם על-ידי בחוברת נפרדת. חברת "פורי" ביצעה את עבודת השדה, שהיוותה בסיס להערכות הסוציולוגיות הנסקרות להלן. ד"ר אברהם רשף, מנהל המחלקה לתזונה במשרד הבריאות, פיקח על האספקטים התזונתיים שהיו כרוכים בניסוי זה וריכז את ההערכה הבקטריוולוגית.

משרד החינוך והמוסד לביטוח לאומי מימנו את הפרוייקט ואישרו את תכנונו. מטעם משרד החינוך ליוו את הניסוי ד"ר יעל פוזנר, הממונה על מינהל החינוך, שפיקחה וריכזה את עבודת הועדה הפרדגוגית שעקבה אחרי מהלך הניסוי. הליווי השוטף של משרד החינוך נעשה ע"י הגב' טלי יודפת וע"י מחלקת החינוך של עיריית כפר-סבא בהנהלתה של הגב' מרי זהבי ובעזרתה של גב' יפה סדן.

האחראי לביצוע הפרוייקט במוסד לביטוח לאומי הוא ענף ביטוח ילדים בהנהלת הגב' רינה ברקאי; בעניינים האדמיניסטרטיביים הקשורים לביצוע הפרוייקט עסקה גב' רבקה שי. גב' ניצה מלמד סייעה בביצוע הסקר בשדה. ההערכה הסוציולוגית של הניסוי הופקדה תחת אחריותו של

האגף למחקר ותכנון, במוסד לביטוח לאומי. היא בוצעה על ידי הגב' נעמי פינטון והגב' אני מינהרד מן המחלקה לגימלאות ארוכות מועד בהנהלת מר שלמה כהן, ובעזרת יצחק הברפלד ונימרוד ליטבק שביצעו את העבודה הטכנית הקשורה למחקר. מר יהושע בלבינדר, יו"ר הועדה למפעלים מיוחדים, ומר קליינמן ממחלקת הכספים של המוסד היו ממונים על הניהול הכספי של הניסוי.

הניהול המשותף של הפרוייקט החבצע באמצעות צוות היגוי שכלל את נציגי משרד החינוך והתרבות, ד"ר רשף משרד הבריאות, נציגי חברת "סקר" ונציגי המוסד לביטוח לאומי.

יצרנית המזון, חברת "מלונות" בהנהלת מר קורט לוי, גילתה גמישות בעבודתה ונענחה לכל התביעות בדבר שינויים במהלך הניסוי.

הדיווח להלן התאפשר הודות למאמץ הרב והממושך ובזכות רצונם הטוב של חברים רבים בגופים שהוזכרו לעיל. המשפחות הרבות בכפר-סבא שעמדו במרכז הניסוי, תרמו גם הן רבות להצלחתו. לכולם נתונה תודתנו על שיתוף הפעולה הפורה, שהביא לסיומו המוצלח של הניסוי.

נירה שמאי

סמנכ"ל מחקר ותכנון

תוכן העניינים

עמוד

	הקדמה	
	רשימת פרסומי האגף למחקר ותכנון	
9	פרק א' - סיכום ומסקנות	
17	פרק ב' - רקע	
28	פרק ג' - תיאור הפרויקט ומטרותיו	
30 - 82	פרק ד' - הערכת הפרויקט	
30	1. הערכה טכנית	
32	2. הערכה סוציו-פסיכולוגית	
34	א. ראיונות עם ההורים	
56	ב. ראיונות עם הילדים	
58	ג. ראיונות עם המורים	
73	ד. תצפיות בזמן הארוחה	
83	פרק ה' - מתודולוגיה	
97	ביבליוגרפיה	
	<u>נספחים</u>	
101	1. תפריטים	
103 - 132	2. כלי מדידה:	
103	א. שאלון מוקדם להורים (כולל התפלגויות)	
109	ב. שאלון סופי להורים (כולל התפלגויות)	
113	ג. שאלון מוקדם למורים (כולל התפלגויות)	
119	ד. שאלון סופי למורים (כולל התפלגויות)	
129	ה. תצפית ילדים	
131	ו. תצפית מורים	
133	3. הגדרות אופרטיביות לפעולות הניצפות.	
135	4. טבלאות	
145	5. תרשימים	

פרק א - סיכום ומסקנות

1. מְבֹא

בשליש האחרון של שנת הלימודים תשל"ו נערך ניסוי של שירות הזנה כוללת בישוב שלם, בכפר-סבא. הניסוי נערך לקראת האפשרות של הנהגת הזנה כוללת כשירות ארצי בכל כתי-הספר היסודיים בארץ אשר יתלווה להנהגת יום לימודים ארוך. קיימות שיטות שונות לאספקת מזון לבתי-ספר. ניתן להכין את הארוחות במטבח בית-הספר, או להכינו במטבח מרכזי בכל ישוב ומשם להביאו לבית-הספר. שתי השיטות הללו קיימות הלכה למעשה בשירות ההזנה הקיים כיום. החידוש בניסוי שנערך בכפר-סבא הוא בכך שהמזון הוכן במפעל מזון תעשייתי וסופק לבתי-הספר ע"י היצרן. מבחינת מקום הארוחה נוסתה במסגרת הניסוי שיטה של אכילה בכיתות הלימוד בכל אותם בתי-ספר שהיו חסרים חדרי אוכל, או שחדרי האוכל לא הכילו את כל התלמידים. מובן שזוהי רק אחת השיטות האפשריות להנהגת שירות הזנה כולל. לא מן הנמנע, כי בקנה מידה ארצי יהיה צורך להשתמש בשיטות שונות בהתאם לאילוצים ולתנאים המקומיים של כל ישוב.

הניסוי נערך ע"י המוסד לביטוח לאומי ומשרד החינוך ובמסגרתו קיבלו ארוחות מדי יום כ-4,500 תלמידי בתי-הספר היסודיים וחטיבת הביניים בכפר-סבא.

2. הערכת הניסוי

ליווי המחקרי של הניסוי יוחסה חשיבות מיוחדת, תוך ציפיה שהלקחים והמסקנות שיופקו יסייעו לתכנון טוב יותר של מערכת הזנה כוללת בקנה מידה ארצי. ההערכה המחקרית התייחסה לשני היבטים עיקריים - ההיבט הטכני הלוגיסטי של השירות, דהיינו - בדיקת האפשרות של אספקת מזון תעשייתי מהמפעל לבתי-הספר, דרכי ההפצה של המזון, כמות ואיכות האוכל, אפשרות האכילה בכיתות הלימוד במסגרת הזמן המוקצב לארוחה, שיטות אריזה שונות של המזון, בדיקת כמותן של שאריות המזון שאינן נאכלות ע"י התלמידים, העלות הכלכלית של הנהגת שיטת מזון תעשייתי וכו'. הערכה זו בוצעה ע"י נציגי חברת "סקר"⁽⁵⁾* באמצעים ובשיטות המקובלים בהנדסת ייצור. ההיבט השני בהערכת הניסוי מתייחס למישור הסוציו-פסיכולוגי. להערכה זו היו שלוש מטרות. הראשונה מתייחסת לעמדות ההורים והמחנכים כלפי שירות ההזנה מבחינת ההערכה הכללית כלפיו, הערכתו של השירות הקיים, הערכתם את תועלתו של שירות זה לילדים, חשיבותו של מפעל ההזנה ונכונותם להשתתף בשירות ולשלם בעד השתתפות זו. המטרה השנייה היא למדוד את חגובות ההורים, המחנכים והילדים כלפי המפעל הנסיוני שנערך בכפר-סבא,

(* המספרים בסוגריים מפנים לרשימת הביבליוגרפיה)

ולבדוק שינויים בהרגלי האכילה של המשפחה כתוצאה מן הניסוי. המטרה השלישית של הערכה זו היא לצפות על התנהגויות הילדים והמורים בזמן הארוחה.

מן ההערכה הטכנית של הניסוי ניתן ללמוד לגבי קיום שירות הזנה בכל הארץ, כיוון שביצוע תנאים לוגיסטיים שונים אינו חלוי בהרכבה של אוכלוסיה זו או אחרת. אבל שימוש במסקנותיה של ההערכה הסוציולוגיות לגבי ישובים אחרים צריך להיעשות בזהירות בגלל הסיבות הבאות:

- א. ההרכב הדימוגרפי של אוכלוסיה כפר-סבא אינו מייצג את הרכב האוכלוסיה בכל הארץ.
- ב. התקופה הקצרה בה נערך הניסוי אינה מספיקה ליצירת שינויים בעמדותיהן ובהתנהגויותיהן של המשפחות שהשתתפו.
- ג. כיוון שהניסוי לא נערך במסגרת יום לימודים ארוך משמעותו עבור המשתתפים היתה מזגבלת. להלן תמצית התוצאות העיקריות של הניסוי. התוצאות בשלמותן מפורטות בפרקים הבאים (*).

3. האִסְפֵּקְטִים הַטֶּכְנִיִּים

המסקנות העיקריות מן הבדיקות של הצד הטכני הלוגיסטי הן כדלקמן:

- א. אספקת ארוחות מוכנות ממפעל העשייתי לתלמידים בישוב שלם אפשרית מבחינה לוגיסטית וארגונית.
- ב. משך הארוחה בכתות, מרגע חלוקת המזון ועד השלמת פעולות הנקיון בכיתה והכשרתה לקראת המשך הלימודים, אינו עולה על מחצית השעה. זהו פרק הזמן האופטימלי שנלקח מלכתחילה בחשבון.
- ג. מבין כל שיטות אריזה שנוסו במסגרת הניסוי מסתבר כי השיטה המומלצת לאכילה בכתות היא שיטת המנות האישיות עם כלים לשימוש חוזר. בחדר האוכל עדיפה שיטת הצובר.
- ד. ניתן להוביל את המזון מהמפעל לחדרי הלימוד, ולשמור על טמפרטורה נדרשת ע"י שימוש באמצעי הבידוד הקיימים בשוק.
- ה. יש לקבוע כמויות ותפריטים שונים לילדי הכתות הנמוכות ולילדי הכתות הגבוהות. כמו-כן יש לגוון יותר את התפריטים ולהתאים אותם לטעמים של התלמידים כדי למנוע בזבוז של מצרכי מזון.

(* ניתוח הממצאים המלאים של ההערכה הטכנית מופיע בפרסום של חב' "סקר" (סעיף 5) בביבליוגרפיה).

ו. במנות החמות לא נתגלו בעיות חברואתיות, אך לעומת זאת נתגלו מספר ליקויים במנות הקרות. אספקת מנות קרות במסגרת שירות ההזנה תהייב הנהגת ביקורת קפדנית יותר על האספקה והייצור.

ז. עלות הארוחות היתה גבוהה בהרבה מעלות הארוחה המקובלת בשירות ההזנה הקיים (כ-180 ל"י לחודש לעומת כ-100 ל"י), אולם יש לזכור שמצרכי המזון וסוגיהם היו שונים ויקרים יותר מן המקובל כיום. הפעלת מערכת הזנה כוללת, בקנה מידה ארצי, וניצול היתרונות הנובעים מגודלה של מערכת זו - יחד עם הכנסת תהליכים ממוכנים משופרים בייצור המזון - עשויים להקטין את העלות בכ-20%. כמו-כן יש להביא בחשבון את העובדה שהפעלת שירות ארצי בלתי אפשרית כמעט בשיטה הנהוגה כיום, דהיינו - הכנת הארוחות במטבח בית-הספר, ואכילה בחדרי אוכל - בשל התשתית הקיימת הכלתית מספקת להזנתם של כל ילדי בית-הספר. אולם יחד עם זאת ניתן לשקול שיטות אחרות להזנה כוללת, שתחייבנה, בכל מקרה, אכילה בחדרי הלימוד - כאשר המזון לא יתבסס על ייצור תעשייתי, אלא על בישול מרוכז במטבחים מרכזיים - או שתונהגנה ארוחות צנועות יותר, כגון כריכים או שקיות אוכל, מה שעשוי להוזיל במידה רבה את עלות השירות.

ח. מתוך שיקולים של עלות השירות, ושל מניעת בזבוז מצרכי מזון יקרים, וכן נוכח העדפותיהם של התלמידים, מחבקשת המסקנה הבאה: גם אם יתבסס השירות על ארוחות חמות, יש לצמצם עד למינימום את מספר המנות הכלולות בארוחה. הארוחה המומלצת ע"י חוקרי חברת "סקר" כוללת מנה עיקרית, פרי, שתיה ולחמניה.

4. האספקטים הסוציו-פסיכולוגיים

הערכת האספקטים הסוציו-פסיכולוגיים של שירות ההזנה התבססה על ניתוח ראיונות עם מדגם מיקרי של הורי התלמידים, על מפקד מחנכי הכתות שנערכו לפני הניסוי ולאחריו, וכן על תצפיות שנערכו במדגם של מקומות אכילה בזמן הארוחות. להלן יסוכמו בקצרה הממצאים על שינויים שחלו כתוצאה מהניסוי באספקטים העיקריים שנבדקו.

א. מודעות - שלישי ויותר מכלל ההורים, ובעיקר אלו שלא שלחו את ילדיהם לשירות, ידעו מעט מאד על השירות הקיים. הם לא היו מסוגלים להעריך את האספקטים השונים של השירות. אולם לאחר תקופת הניסוי היה להורים ידע על האספקטים העיקריים של הפרוייקט, כדוגמת סוג הארוחות ומקום האכילה. אך רבים מן ההורים לא היו מודעים לתקופה הקצרה בה נערך הניסוי, ורק מיעוט קטן ידע על אספקטים ספציפיים של השירות, כגון: איזה גורם מימן את הניסוי ומהי שיטת הגשת הארוחות.

ב. הערכת השירות – באופן כללי ניתן לומר, שההורים העריכו באופן חיובי את האספקטים השונים של השירות, אולם הם הדגישו את הצורך בשיפורים בסוגי המזונות ובכמויותיהם. לאחר הניסוי לא חלו שינויים קיצוניים בהערכות אלו, אף כי הערכתם את האספקטים הנוגעים לסוגי המזונות וכמותם גדלה, ושביעות רצונם מטעמו של האוכל פחתה. לגבי שיפורים שיש לבצעם בשירות, ציינו ההורים את טעמו של האוכל בלבד. אספקטים אחרים, עליהם הצביעו ההורים לפני הניסוי כעל אלו שיש צורך לבצע בהם שיפורים, לא הועלו על-ידם לאחר הניסוי.

הילדים שהשתתפו בשירות לפני עריכת הניסוי הביעו שביעות רצון ממנו, אולם הם העריכו את הניסוי כטוב יותר. למרות שהילדים ציינו, כי האוכל מצא חן בעיניהם, נטו פחות ממחציתם לסיים את המנה העיקרית. הורים וילדים ממעמד חברתי-כלכלי גבוה יותר ביקרו יותר את השירות ואת הניסוי. מעניין לציין כי הורים שילדיהם השתתפו בשירות לפני הניסוי העריכו את הניסוי הערכה נמוכה יותר מאשר הורי ילדים שלא השתתפו בו. גם ביקורתם של המורים התרכזה, בעיקר, בנושא האוכל. הם טענו, כי המזון שהוגש בתקופת הניסוי לא היה טעים ואף לא מגוון דיו.

שאריות המזון הרבות שהושארו על ידי הילדים מחזקות את דעתם השלילית של ההורים והמורים על טעמו של האוכל, ומצביעות על כך שהמנות שניתנו היו גדולות מדי עבור הכתות הנמוכות. ניתן לסכם ולומר, ששיפור הארוחות בתקופת הניסוי והרכב סוגי המזון הושגו בעזרת מחיר גבוה. שיפורים אלו הביאו להערכה גבוהה של סוגי המזון וכמויותיהם ע"י ההורים. עתה יש צורך בבדיקות נוספות של תפריטים ושל טעם האוכל לפני שניתן להגיע לשביעות רצון כללית מצד כל המעורבים בשירות ההזנה.

ג. התחומים שהודגשו בניסוי. אחת המטרות המרכזיות של שירות ההזנה הכללי היתה המטרה החינוכית והחברתית. לא אחת הודגש, כי שירות ההזנה בבתי-הספר אשר במקורו נועד לענות על צרכים תזונתיים של ילדי ישראל, חייב לשנות את יעודו המרכזי, בעקבות עליית רמת החיים של האוכלוסיה וצמצום בעיית העוני בישראל, ולהתמקד יותר בהקניית ערכים תרבותיים, כמו נימוסי שולחן ושימוש נכון בכלי אוכל, ובעיקר בהגברת האינטגרציה של ילדי ישראל, שבאו מרקע שונה ומשכבות חברתיות ותרבותיות שונות. רוב ההורים האמינו כי תפקידו של ביה"ס הוא לספק ארוחת צהריים לילדים, וכי לימוד נימוסי שולחן הוא חלק מתפקיד זה. לאחר הניסוי חלה עליה קטנה במספר ההורים שהצטרפו לדעה זו. באופן כללי, ניתן לומר, כי ההורים מאמינים שילדיהם יפיקו תועלת מן השירות, אולם השיקול העיקרי בהחלטה לשלוח את הילדים לארוחות הוא העדפתו האישית של הילד. איכותו של שירות ההזנה היא שיקול מישני בהחלטה זו.

המורים ייחסו חשיבות רבה לשירות, ובעיקר מבחינת האספקט החינוכי והחברתי שלו. לאחר הניסוי הם העריכו פחות אספקטים אלו. בהערכתם את החשיבות הכללית והתזונתית של השירות לא חל שינוי בעקבות ביצוע הפרוייקט.

מבדיקת הדיווחים של עורכי התצפיות על האוירה בכתות ובחדרי האוכל וכן על פעילותם של המורים מסתבר, כי עיקר תפקידם של המורים הצטמצם בהשלטת משמעת בכיתה ובעידוד התלמידים לסיים את ארוחתם. לעומת זאת לא נתגלו כמעט נסיונות מצד המורים להדריך את התלמידים בשימוש נכון בכלי האוכל.

ד. שינויים בהרגלי האוכל המשפחתיים - מתן ארוחה חמה ומשביעה, במסגרת בית-הספר, סמוך לסיום יום הלימודים, גרם לכך שרובם הגדול של הילדים הגיעו הביתה לא רעבים. מסיבה זו נאכלה הארוחה בבית זמן רב לאחר השיבה מבית-הספר בעוד שלפני הניסוי אכלו הילדים את ארוחת הצהריים בביתם במשך השעה הראשונה לשובם מבית-הספר. שינויים חלו גם מבחינת סוג האוכל. ברובם הגדול, כ-60% מהתלמידים, אכלו ארוחה קלה בצהריים ורק כ-30% אכלו ארוחה בשרית מלאה, לעומת כ-75% לפני הניסוי. שינויים אלו נתגלו בקרב התלמידים שהשתתפו בשירות גם לפני הניסוי, עובדה המצביעה על כך שהארוחות בחקופת הפרוייקט היו עשירות יותר מאלו שניתנו קודם לכן.

למרות זאת, מרבית הנשים דווחו, כי האכילה בבית-הספר לא השפיעה על דפוסי האכילה, על סוג הארוחות שהכינו, או על תקציב המשפחה המוצא למזון. יחד עם זאת מודעים ההורים לכך שהילדים חזרו מבית-הספר כשהם שבעים, והתייחסו בחיוב לשירות ההזנה. יש לציין, כי מסתמנת נטיה ליחור שביעות רצון וליתר נוחות מהסידור החדש אצל נשים עובדות במשרה מלאה.

ממצאי הניסוי בכפר-סבא מצביעים על נטיה חיובית קלה לקראת הקלת העומס מהאם העובדת. אך בשלב זה מוקדם מאד להסיק מסקנות חד-משמעיות, שכן שינויים ברפואי התנהגות כרוכים בתהליך ממושך של עיכול והסתגלות למצב החדש, מה גם שעצם הידיעה, כי הניסוי נערך לאורך תקופה מצומצמת ומוגבלת אינו מעודד במיוחד שינויים בהרגלים ובהתנהגות. בדיקה מעמיקה של שינויים ברפואי התנהגות מחייבת חקופה ממושכת של הפעלת השירות. גם העובדה שהניסוי לא נערך בתנאים של יום חינוך ארוך לא תרמה למיצוי הצדדים החיוביים שבאספקת ארוחת צהריים חמה מלאה לתלמידים.

ה. יחסם של המורים לתפקידים שהוטלו עליהם במסגרת השירות - לפני הניסוי גילו המורים נכונות רבה למלא מגוון רחב של תפקידים הקשורים לאכילה תוך הדגשת התפקידים החינוכיים כגון:

אכילה בצוותא עם התלמידים, שיפור נימוסי השולחן של התלמידים, יצירת אוירה נעימה בזמן הארוחה וכו'. לעומת זאת הם גילו התנגדות נמרצת למלא תפקידים הדורשים מהם פעילות פיזית כגון: חלוקת הארוחה לתלמידים או ביצוע הנקיון לאחר הארוחה. כמו-כן הם הביעו התנגדות למלא תפקידים שלא יתקבלו בעין יפה ע"י התלמידים כגון: הכרחת התלמידים לסיים את הארוחה. לאחר הניסוי הסתבר, כי חל מפנה לטובה בהערכתם את התפקידים הללו, אם כי עדיין הרוב הגדול של המורים מעדיף להשתחרר מן החובה למלא אותם. הנכונות לבצע תפקידים במסגרת הארוחה מושפעת בחלקה מגורמים חיצוניים. נסיון קודם בשירות ההזנה מפחית את הנכונות, ואילו גישה חיובית כלפי יום העבודה מעלה את נכונותם לבצע את התפקידים הללו. מורים דתיים וחדשים במקצוע נוטים להתייחס בצורה חיובית יותר גם לתפקידים המוטלים עליהם, במסגרת השירות. נוכח חלקו הנכבד של המורה בהצלחתו של שירות הזנה כוללת, יש לקחת בחשבון גורמים אלו בתכנונו של שירות כזה בעתיד.

1. תגובות לתנאי הניסוי - ההורים לא הביעו התנגדות כלשהי לאספקטים השונים של הניסוי. הם היו מרוצים מתנאי האכילה בכתות ומהשתתפות המורים בארוחה. שני האספקטים הללו היו שניים מתוך שלושת החידושים העיקריים בניסוי. הילדים, גם הם גילו שביעות רצון מן השירות. הם לא הצביעו על עדיפות מסוימת ביחס למקום האכילה.

כמחצית מכלל המורים גילו שביעות רצון מן המקום בו נתקיימו הארוחות. עם זאת, נתגלתה אי-שביעות רצון גבוהה בקרב המורים החילוניים שתלמידיהם אכלו בכיתה.

2. נכונות להשתתף בשירות ההזנה בעתיד - מרבית ההורים (72%) סבורים, כי הנהגת שירות הזנה כוללת בכל הארץ, דוגמת השירות הנסיוני בכפר-סבא, תביא תועלת מרובה לאוכלוסייה. יחד עם זאת, כרבע מכלל האוכלוסייה לא תהיה מוכנה לשלוח את הילדים גם בעתיד לשירות ההזנה. באשר לשיטת מימון השירות, מרבית המשפחות מוכנות לשלם עבור השירות, אך כתנאי שהמחיר יהיה סביר. בקרב המורים קיימת התנגדות נמרצת להרחבת הניסוי בכפר-סבא למסגרת כלל ארצית. התנגדותם בולטת בעיקר על רקע של העדר יום לימודים ארוך. כ-30% מהמורים סבורים, כי לא ישתפו פעולה במסגרתו של שירות דומה בעתיד, ואלה ברובם הם אותם מורים שהציגו עמדות שליליות מלכתחילה כלפי השירות בכפר-סבא.

5. המלצות עיקריות ביחס לניסויים אפשריים בעתיד

1. ממצאי ההערכה הטכנית מוכיחים בעליל, כי הפעלת שירות ההזנה בכתות הלימוד בבתי הספר אפשרית בהחלט. גם האספקטים הלוגיסטיים הקשורים להכנת האוכל במוקד מרוחק מבתי-הספר והפצתו לבתי-הספר, תוך שמירה על איכותו של המזון מבחינה תברואתית,

הוכיחו את עצמם. נראה שאין צורך לכצע ניסויים נוספים לבדיקת האספקטים הללו. השיטה שנוסתה בכפר-סבא ישימה גם למקרה שהמזון יוכן לא במפעל העשייתי, אלא במוקד אחר, כגון: מטבח מרכזי וכד'.

2. השירות הנסיוני בכפר-סבא התקבל בדרך כלל בחיוב ע"י מרבית הגורמים המשתתפים בשירות ההזנה - ההורים, המורים והתלמידים. יחד עם זאת, לא יוחסה חשיבות מכרעת לאספקט התזונתי של המפעל, ומיעוט סביר היה מוכן לקבל גם ארוחות ברמה, באיכות ובשיטה שונה כגון: כריכים עם בשר.

3. משחני-רקע השפיעו מאד על הגורמים שנבדקו בפרוייקט. יהיה צורך לקחת בחשבון קיומן של אוכלוסיות שונות עם צרכים שונים כאשר פיתוח שירות הזנה כלל ארצי יעמוד על הפרק. רוב ההורים מוכנים לשלוח את ילדיהם לשירות, אולם קיימת קבוצה מוגדרת של הורים שאינה מוכנה, בכל תנאי, לשלוח את ילדיהם לשירות ההזנה.

4. האספקטים החינוכיים, שהיו אחת ממטרות היסוד של השירות, לא עמדו במבחן המציאות. המורים שהיו אמורים, בעיקר, למלא תפקיד זה, הקדישו את מרבית הזמן בעת הארוחה להשלטת משמעת וסדר, וארגון הארוחות, ולא להקניית תרבות אכילה ונימוסי שולחן לתלמידיהם. יחד עם זאת, מעבר לשיטה של ארוחות מוכנות שלא יחייבו שימוש בכלי אוכל, לא יאפשר הקניית נימוסי אכילה ושימוש נכון בכלי אוכל.

5. המורים נתגלו כבעלי כושר הסתגלות למצבים משחנים. הגדרתם את תפקידיהם נשתנתה בתגובה למצב החדש. כל המורים, ובעיקר מורי הכתות הנמוכות, נטו לקבל על עצמם תפקידים של חלוקת האוכל וניקוי הכתה במקום לפקח על התלמידים בכיצוע תפקידים אלו. הם נטו לפעול בצורה זו למרות התנגדותם למילוי תפקידים אלו לאחר שגילו כי יעיל יותר לארגן בדרך זו את הארוחה. ניתן, איפוא, להתבסס על גמישות המורים ולהביא להסתגלותם לתנאים חדשים, במקרים של שינויים הצפויים בעתיד.

6. מקום הארוחה השפיע באופן ברור על תגובות המורים לניסוי, על סוגי התפקידים שהודגשו על ידם, ועל שביעות רצונם. אי-שביעות רצון גבוהה נתגלתה בקרב המורים שתלמידיהם אכלו בכתות. למרות זאת לא היה מקום האכילה גורם מכריע בנכונות המורים להשתתף בשירות הזנה בעתיד.

7. בעתיד יש לזכור, כי המורים מסוגלים לבצע תפקידים במסגרת הארוחה, אך רמת נכונותם למלאם נמוכה.

8. מספר עבודות-משנה בקרב אוכלוסית המורים הגיבו בצורה שונה, באופן מובהק - לניסוי. השוני הכולט ביותר נתגלה בין המורים הדתיים לבין המורים החילוניים. כמו-כן נתגלו הבדלים בהתאם לותק ולנסיון קודם בשירות ההזנה. לתגובות השונות זו מזו באופן ברור יש חשיבות בחיזוי ובתכנון עתידו של שירות ההזנה.
9. מרבית המשפחות שנטלו חלק בשירות ההזנה בכפר-סבא, מתיחסות אמנם להרחבת הניסוי במסגרת כלל ארצית, אך אין העדפה של שירות חינוך. הרוב סבור שיש לשלם עבור השירות, אם כי מחיר סביר המסובסד ע"י הממשלה. מיעוט לא מבוטל, כ-25% מכלל המשפחות, אינו מוכן לשלוח את ילדיו לשירות כזה בכל תנאי. יש לקחת בחשבון עובדה זו במסגרת השיקולים אם להנהיג שירות חובה כולל.
10. הפרוייקט נערך במשך תקופת זמן קצרה ולא במסגרת של יום לימודים ארוך. כדי להשיג שינויים בהתנהגות המשפחות ובעמדותיהן, יש לתכנן ניסוי שיימשך תקופה ארוכה יותר ובמסגרת יום לימודים ארוך.

פרק ב' - רקע

סקירה הסטורית

הזנת ילדים במסגרת חינוכית מתוארת כבר בשנת 1790, כאשר הרוזן רומפורד ייסד מסגרת לימודים בה לימדו והאכילו ילדים רעבים וחסרי-בית במינכן, גרמניה⁽¹⁰⁾. עד אמצע המאה ה-19 התרחב שירות ההזנה ברחבי מערב-אירופה בד בבד עם התפתחות החינוך היסודי⁽²²⁾. ויקטור הוגו סיפק בתקופה זו ארוחות חמות לילדי גארנזי; בפריס סופקו ארוחות חינם לילדים נזקקים וארוחות זולות לאלו שיכלו לשלם; באיטליה סיפקו עיריות סן-רמו ומילנו ארוחות בבתי ספר. מטרתו של שירות זה, באותה תקופה, היתה - סעד כלכלי, מטרה שנתקשרה לתחושת האחריות החברתית לטיפוחם ובריאותם של ילדי-המדינה.

בתחילת המאה ה-20 נידחו צעירים רבים באירופה ע"י הצבא בגלל אי-כשירותם לשירות הצבאי. תופעה זו שבאה לביטוי בעיקר, בעת מלחמת הבורים, עוררה דאגה רבה והסבה את תשומת הלב לתזונתם הבלתי מספקת והבלתי נכונה של הצעירים. דאגה זו הולידה דגש חזק יותר על ארוחות בביה"ס, בעיקר בבריטניה ובגרמניה. העירנות למפעל ההזנה גברה והלכה ועד יפן הגיעה⁽¹⁸⁾.

התפתחותו של מדע התזונה המודרני הביאה לתכנון מדעי של ארוחות בבתי הספר כדי שיענו על הצרכים הפיסיולוגיים של הילדים. ראיית הארוחות ככלי לשיפור הרמה הבריאותית והתזונתית של הדור הצעיר, זיכו אותן בהכרה לאומית במסגרת החוק. התחילה בכך הולנד, ובעקבותיה הלכו שוויץ, בריטניה וארצות סקנדינביה. המשבר הגדול בשנות ה-30 בארה"ב נתן דחיפה למפעל זה, ועד 1937 ניתנה הכרה במסגרת החוק לארוחות בבתי הספר ב-15 מדינות. מלחמת-העולם השנייה זירזה את התבססותן של ארוחות ביה"ס כמרכיב חיוני, בעל אופי מדעי ומטרות ברורות במסגרת יום הלימודים הן באירופה והן בארה"ב.

היום קיימות מספר מדינות מפותחות שאין להן מדיניות לאומית לגבי ארוחות בבתי-ספר. על ארצות אלו נמנות דניה⁽⁷⁾, הולנד⁽¹²⁾, אוסטרליה⁽¹³⁾, ניו-זילנד⁽¹⁷⁾. לעתים נמצאת היוזמה לקיום ארוחות כאלו בידי השלטון המקומי, כמו בניו-זילנד, ולעתים שירות זה אינו קיים בכלל.

מטרות השירות

כמעט בכל הארצות, בהן קיים שירות הזנה, היתה לו עד לעת האחרונה מטרה בסיסית: מתן כמות מזון מינימאלית לכל ילד. מטרה זו באה, לשרת שני יעדים עיקריים: להעניק לילד את האפשרות לעמוד בעומס המוטל עליו במסגרת יום הלימודים בביה"ס, ולאפשר לו לגדול ולתפקד כחבר בריא בחברה בה הוא חי.

המטרה הדומיננטית של השירות בארה"ב היא מטרה תזונתית הקשורה במדיניות הסעד. מטרה משנית היא שימוש בעודפי החקלאות של מדינה זו⁽²¹⁾. ארצות אחרות מדגישות מטרות גוספות של השירות. בבריטניה מודגשת תרומתם החינוכית של הארוחות בבתי-הספר⁽²²⁾. בטלהיים⁽⁶⁾ מתאר בצורה בהירה את התפקיד המרכזי שיש לשירות ההזנה בעיצוב תגובת התלמיד כלפי ביה"ס וכלפי תהליך הלמידה שלו. תפקיד מרכזי זה הוא פועל יוצא מראיית המזון כמקור יחיד לסיפוק ולבטחון אצל העולל.

בשוודיה ובנורבגיה, ההיבט התזונתי מודגש פחות. בעקבות חיי השפע במדינות אלו פיתחו הילדים הרגלי אכילה מאד לא בריאים, ועל כן מנסים באמצעות הארוחות בביה"ס להקנות לילדים הרגלי-אכילה נכונים, שילוו אותם בהמשך חייהם. מטרה משנית היא לימוד נימוסי אכילה⁽¹⁹⁾. בשוודיה מפרסמים את התפריטים של ארוחות-ביה"ס בעתונות, כדי שההורים יוכלו להתאים את הארוחות הניתנות לילדיהם בבית לאלו הניתנות להם בביה"ס⁽¹⁴⁾.

ביפן מנסים לאחר אח כל המטרות הנ"ל, כאשר הדגש מושם על הקניית כוח פיסי לילדים, תפריט מאוזן ויצירת אוירה חברתית נעימה במסגרת השירות.

סוג הארוחה

בדרך-כלל מספק שירות-ההזנה ארוחת צהריים מלאה בהתאם להרגלי האכילה באותה ארץ. הארוחה מספקת כשליש מכלל הצרכים התזונתיים של הילדים. בפינלנד⁽¹⁵⁾ מגדירים את ערך הארוחה כשווה לשליש מן הדרישות התזונתיות של הילדים*. בבריטניה מספקות הארוחות שלישי מצריכת הקלוריות של הילדים ו-42% מן החלבונים הנחוצים להם. בשלוש מתוך חמש ארוחות שבועיות מוגש בשר⁽⁸⁾. בארה"ב מסופקים שלושה סוגים שונים של ארוחה. הסוג המקובל ביותר, המקיף כשני שלישים מכלל הארוחות הניתנות במדינה זו, מספק קרוב לשליש מצרכיו התזונתיים של הילד⁽²⁴⁾. שני הסוגים האחרים הינם ארוחה קלה או כוס חלב בלבד. בשוודיה מחושב סיפוק הדרישות התזונתיות של התלמידים על בסיס החישוב האמריקאי. ביפן חושב הערך התזונתי של הארוחה לפי שלוש קבוצות גיל שונות⁽¹⁸⁾. הארוחה הצרפתית מספקת בין 1,000 ל-1,200 קלוריות, והיא מתבססת על מנת-מרק.

בתנאים מסויימים ניתנת הארוחה בשעות הבוקר, כגון: במקרים בהם באים הילדים לביה"ס מבלי שסעדו ארוחת-בוקר בכיתם, במקרים בהם מסיימים את יום הלימודים בשעה מוקדמת או במקומות בהם מתנגדים ההורים כי ילדיהם יאכלו ארוחת-צהריים בבית הספר. בנורווגיה מסופק חלק דומה

(* כמויות האוכל המדווחות כאן מופיעות כפי שהן רשומות במקור. אין לנו בסיס-מידעה משותף בכדי להשוות ביניהן.)

מהצרכים התזונתיים של הילדים, אולם הוא ניתן בצורת כוס חלב ופרוסת לחם עליה מונח המזון ("סנדוויץ' פתוח"). הדגש במזון זה הוא על פירות וירקות טריים, והוא ניתן לתלמידים עוד לפני תחילת השיעורים. ביוון, שם קיימת נטיה בקרב הילדים לבוא לביה"ס מכלי לאכול ארוחת-בוקר, מסופקת הארוחה לילדים בשעות הבוקר. היא כוללת כוס קקאו ופרוסה של לחם חלבי עם צימוקים.

עד לפני 10 שנים בקירוב היה נהוג במספר ארצות לספק לכל התלמידים כוס חלב חינם, וזאת נוסף לארוחה שסופקה במשך יום הלימודים. בריטניה, שויץ, אוסטרליה וניו-זילנד נימנו על הארצות שנהגו כך, אולם בשל העליה ברמת-החיים הפסיק חלק מהן לספק כוס חלב או שחדל לקיים את שירות ההזנה בכלל.

בחלק מן הארצות סופקה ארוחה קלה, נוסף לארוחת הצהריים, בשעות הבוקר או בשעות הצהריים המאוחרות. ארוחה כזו סופקה בהתאם לקריטריונים ספציפיים, כגון: לילדים עניים (כפי שנעשה במקומות מסויימים בארה"ב), לילדים הגרים רחוק מביה"ס (באזורים מסויימים של פינלנד וסקוטלנד), או לילדים הלומדים במסגרת יום לימודים ארוך מן הממוצע (במקומות שונים באנגליה).

הכנת הארוחה והגשתה

קיימות שלוש שיטות עיקריות להכנת הארוחות בבתי הספר: הכנה נפרדת בכל ביה"ס, הכנת האוכל במטבחים מרכזיים והכנתו בחברות מסחריות המייצרות מזון. Perryman⁽²¹⁾ מתאר את מסגרת ההזנה האמריקאית וכותב כי השיטה של הכנת האוכל בכל ביה"ס מאפשרת ביקורת מלאה וטובה יותר מאשר בשיטות אחרות על הרכבו, כמותו ואיכותו של המזון ועל שילובו עם תכנית חינוכית-תזונתית. שיטה זו נמצאת בשימוש בבתי-ספר בעלי תנאים מתאימים לכך בארה"ב ובבריטניה. בדרך-כלל משולבת שיטה זו עם שיטת המטבח המרכזי. המטבח המרכזי נמצא באחד מבתי-הספר באיזור (שיטה זו נקראת בארה"ב "שיטת הלוויין"⁽⁹⁾), או שהוא מתוכנן להכנת ארוחות בלבד הנשלחות לבתי-הספר באיזור. בשני המקרים הללו מועבר האוכל לבתי-הספר במיכלים גדולים או במגשים - מגש לכל סועד. בבתי הספר מוגש האוכל כארוחה קרה, או מחוממת. יש שהוא מגיע קפוא, מחומם בביה"ס ומוגש לתלמידים. שיטת המטבח המרכזי מטפלת טוב יותר בכמויות גדולות של מזון, ומאפשרת אחידות רבה יותר בתפריטים ובטיב האוכל. אין הסכמה כללית לגבי העלות של כל אחת מן השיטות. יש הטוענים⁽²¹⁾ שמטבח מרכזי זול יותר, לעומת אחרים⁽²²⁾ הטוענים כי שיטה זו יקרה יותר לטווח הארוך. Scott⁽²²⁾ מציעה שיטת-ביניים, לפיה יוכן המזון לקראת כישולו במקום מרכזי, והבישול עצמו ייעשה בכל ביה"ס בנפרד. שיטה זו תחסוך במקום ובכוח-אדם, וכאשר ייעשה בה שימוש נרחב לא תהא עלותה גדולה או קטנה מזו של שתי השיטות הנ"ל.

השיטה השלישית, המבוססת על הזמנות מזון מחברות מסחריות, נמצאת בשימוש נרחב בשבדיה ובפינלנד. לצדה פועלים גם מטבחים עירוניים, בהתאם לתנאים הקיימים בכל איזור ואיזור. גם חברה מסחרית יכולה להיות גמישה: היא מוכנה לספק ארוחה מלאה או חלקית, להגישת חמה, מוכנה לאכילה או קפואה, לצרף או לא לצרף את כוח-האדם הדרוש להגשת הארוחה וכד'. בארה"ב נעשה שימוש בכל השיטות שנזכרו לעיל, בקומבינציות שונות, עפ"י צרכים ותנאים מקומיים⁽⁹⁾. נוסף עליהן קיימת שם בשימוש שיטה חדשנית נוספת: בתנאים בהם אין מקום להכנת הארוחה או להגשתה, מוגשות לתלמידים קופסאות המכילות בשר וירקות. הקופסאות מחוממות בבי"ס על כיריים חמות או בתוך תנורים שאינם תופשים מקום רב. התלמיד סועד ליד שולחן הלימודים שלו בהשתמשו בצלחת לאחר שהערה את תוכן הקופסא לתוכה, או באין צלחת מתוך הקופסא עצמה. בכמה בתי-ספר יש מערכות סכו"מ ובכמה מהם משתמשים בסכו"מ המיועד לשימוש חד-פעמי. ניתן לצרף למזון שבקופסאות גם לחם, חלב, פרי וכד'. שיטה זו ניתן להתאים כמעט לכל ביו"ס ולכל מצב⁽⁹⁾.

גישה חדשנית נוספת המנסה להתגבר על תנאים שאינם מאפשרים הכנת ארוחה רגילה היא הגשת "סוכריה על מקל". זו מהווה ארוחה מלאה מבחינה תזונתית, וניתן ליצרה בכל טעם שהוא, כגון: טעם שוקולד, טעם בשר או גבינה. שיטה זו נמצאת בשימוש באירן. המזון המרוכז נוח לאחסנה ולהובלה ונשמר זמן רב.⁽²⁾

מתיאור סוגי הארוחות ניתן להיווכח שהתלמידים סועדים את ארוחתם ליד שולחן ובעזרת סכו"מ. העדרו של חדר-אוכל בביה"ס הוא בעיה נפוצה, ואילו מציאותו על כל הציוד הדרוש היא תופעה נדירה. ברוב הארצות, קיים בתי-הספר חדר המשמש כאולם התעמלות, כחדר לפעולות חברה או כמקום התכנסות לפעולות כלליות אחרות. אולם זה משמש, בזמן הארוחה, גם כחדר אוכל. מובן שסידור זה יוצר אי-נוחות רבה בשל ריחוקו מן המטבח, חוסר הסקה וכדו'⁽²³⁾. בכתות הלימוד משתמשים כמקום-אכילה רק כמוצא אחרון וכאשר אין תנאים אחרים לקיום ארוחה בביה"ס^(9, 11, 16). במקומות בהם אוכלים בכיתות, מחולקת הארוחה בפרוזדור או במקום צדדי אחר, והתלמידים שבים אל הכתה כדי לאכול ליד שולחנותיהם. בטלהיים⁽⁶⁾ מדגיש שביה"ס מיוצג בעיני הילד את החברה. לכן הוא מיחס חשיבות רבה לתנאי הארוחה בביה"ס - תנאים העשויים ליצור בקרב הילד התיחסות חיובית כלפי החברה. השתתפות המורה בארוחה היא, בעיניו, מרכיב חיוני בתהליך זה של סוציאליזציה. מסקירת הספרות בנושא הזנה בבתי-ספר ניתן ללמוד, כי בדרך כלל אין המורים סועדים יחד עם תלמידיהם. עוכדה זו, עפ"י בטלהיים, מעוררת בילדים תשומת לב מוקדמת לקיומם של מעמדות חברתיים ולמיקומם הנמוך בסולם המעמדות במסגרת בה הם חיים. עוכדה זו עשויה לגרום לדימוי עצמי שלילי בקרב התלמידים וליכולת למידה פגומה. יתרה מזאת, חוסר מקום מתאים לארוחה כפי שתואר לעיל עלול לפגוע בהתיחסות כלפי החברה, אשר בחשיבותה מדבר בטלהיים.

אולם קיימים סימנים לגישה שונה של סוציאליזציה באמצעות הגשת ארוחות בביה"ס. גישה זו נהוגה בצרפת ובחלק מבתי-הספר באנגליה, לפיה אוכלים התלמידים ביחידות "משפחתיות". לצורך הארוחה, מחולקים הילדים לקבוצות קטנות, ובכל אחת מהן יש תלמידים הממלאים פונקציה של הורים. ה"הורים" מחלקים את האוכל ודואגים לאכילה נאותה של כל ה"משפחה" (22, 14). באותן כתות באנגליה המכילות ילדים מבוגרים יותר, קיימת נטייה לפתח את "שיטת הקפיטריה". בשיטה זו, בוחר כל ילד לעצמו את סוג המזון ואת הכמויות הרצויות לו מתוך מבחר מזון העומד באחת מפינות החדר. שיטה זו מחנכת את הילדים לשליטה עצמית והתחשבות בזולת. בשיטת הקפיטריה משתדלים להעניק לילדים מבחר גדול ועשיר של סוגי מזון בכל ארוחה וארוחה.

השתתפות בשירות

בשבדיה וביפן משתתפת כלל אוכלוסיית התלמידים בשירות ההזנה. בשבדיה מספקות 97% מן הרשויות המקומיות ארוחות לבתי הספר (19). ביפן, בה מסופק השירות לכלל התלמידים אך ההשתתפות בו אינה חובה, סועדים 84% מכלל התלמידים ארוחת צהריים, ובקרב תלמידי בתי הספר היסודיים ההשתתפות בשירות גדולה יותר ומגיעה ל-99% (18). בשאר המקומות משתנה שיעור ההשתתפות ממדינה למדינה. באנגליה הושקע מאמץ רב בשנים האחרונות להעלאת רמת ההשתתפות של התלמידים בארוחות. בשנת 1972 השתתפו למעלה משני-שלישים של תלמידי בתי הספר היסודיים בשירות זה (14). באותה שנה היה שיעור ההשתתפות בסקוטלנד גמוך יותר והגיע ל-44%. בשנת 1971 הגיע שיעור ההשתתפות בארה"ב לשליש מכלל תלמידי בתי הספר היסודיים. במסגרת מחקרים שנעשו למציאת הגורמים המשפיעים על השתתפותם או אי השתתפותם של ילדים בשירות, קיים מחקר מעניין שנערך בתקופת מלחמת-העולם השנייה במספר עיירות סקוטיזות. תוצאותיו הראו, כי הסיבה העיקרית להיעדר השתתפות בשירות ההזנה בבתי-הספר היתה מניעי נפשן של האמהות, שרצו, כי ילדיהן יימצאו לידן (22).

מימון השירות

בשבדיה ובפינלנד ניתנות הארוחות חינם. מהסדר זה נהנים כל הילדים הלומדים במסגרת לימוד-חובה. בכל יתר הארצות הנסקרות משתתפים שלושה גורמים עיקריים במימון השירות: השלטון המרכזי, השלטון המקומי וההורים. בדרך כלל מכוסה החלק הגדול ביותר של ההוצאות ע"י השלטון המרכזי, בעוד שלשלטון המקומי יש חופש-החלטה מסוים בקביעת אחוז ההוצאה המוטל על ההורים. ילדים הבאים ממשפחות עניות מקבלים את הארוחות חינם, כהתאם לקריטריונים מסוימים הנקבעים ע"י השלטון המרכזי או המקומי. בכל הארצות, למעט בריטניה, שלטת הדיעה כי השתתפות ההורים בתשלום הינה עניין עקרוני (22). ביפן (18) מכסים תשלומי ההורים את מרכיב ההוצאה על המזון בין כלל הוצאות השירות, ונראה כי זהו עיקרון משותף לאופן מימון של השירות בארצות אחרות.

בבריטניה ניתן לקבוע את התשלום שעל ההורים לשלם עבור ארוחות ילדיהם רק לאחר אישור ממשלתי. בכל מקרה, אסור כי תשלום זה יעלה על מחירו של מרכיב המזון בין כלל הוצאות השירות. כמו כן, ניתנו הנחות עבור ילד שני במשפחה המשתתף בשירות, וכ-15% מן התלמידים מקבלים את הארוחה חינם. בניגוד לעיקרון הקיים בארצות אחרות, המטרה הסופית באנגליה היא מתן ארוחת חינם לכל התלמידים. בצרפת וזכרון-אפריקה מקפידים על העיקרון של השתתפות ההורים בתשלום, אולם בדרום-אפריקה, למשל, עשויה תמיכת הממשלה להגיע ל-90% מכלל הוצאות השירות באיזורים נזקקים. בארה"ב מהוות המדינות גורם מרכזי נוסף המשתתף במימון. תמורת כל דולר אחד של מימון פדראלי, מוסיפות המדינות, הרשויות המקומיות וההורים שלושה דולרים נוספים⁽²⁴⁾. מדיניות הסובסידיות לשירות שונה מאד ממדינה למדינה בתוך ארה"ב, וכן משתנה מאחת לרעותה קו העוני המגדיר את האוכלוסייה הזכאית לארוחת חינם. ברבות מן המדינות קו העוני נמוך בהרבה מן הקו המגדיר מקרי-סעד. נראה שעובדה זו יוצרת ויכוחים קשים בין ההורים ובין המדינות. ביה"ס מוצא עצמו משתתף, מבלי שהוא רוצה בכך, בוויכוח על חלוקת הנטל הכספי של שירות ההזנה⁽¹¹⁾.

המרכיב הארגוני של השירות

המבנה הארגוני של שירות ההזנה דומה, במסגרתו הכללית, ברוב הארצות:

(א) קיים משרד ממשלתי (לרוב משרד החינוך כמו באנגליה, יפן, ולעתים משרדים אחרים כמו משרד החקלאות בארה"ב או משרד הסעד בפיליפינים), הממונה על קביעת העקרונות הכלליים לפיהם מופעל שירות ההזנה. עקרונות אלו נוגעים, בדרך כלל, לשיטת מימון השירות, הערך התזונתי של השירות והאוכלוסייה הנהנית מן השירות.

(ב) השלטון המקומי (עיריה, מועצה מקומית, ועדה ציבורית מקומית) קובע את העקרונות לפיהם תיושם המדיניות שנקבעה ע"י המשרד הממשלתי. בדרך כלל מגדירים העקרונות הללו את צורות השירות בהתאם לקבוצות הנהנות מן השירות, את התפריט ואת המסגרת הארגונית של השירות לפי צורכי הקהילה⁽²¹⁾. כמו-כן מגדיר השלטון המקומי את מירווח התמרון שיש לכל ביה"ס במסגרת השירות, בהתאם לתנאי המקום.

(ג) בתי-הספר מבצעים את המדיניות בשטח. מבנה ארגוני זה עלול לגרום לבעיות בהפעלת השירות בכמה מישורים: שירות בלתי אחיד במקומות השונים באותה מדינה, בעיות תיאום בין הגופים השונים, בעיות פיקוח על ביצוע המדיניות כפי שנקבעה, הזנחת תחומים שונים של השירות. למרות חוסר האחידות של השירות והפיצול בהפעלתו, ניתן להגיע ליתר סטנדרטיזציה בתוצאותיו של השירות. על ידי מילוי נכון של טפסים בביה"ס לגבי הכנסות כספיות, שיעור ההשתתפות, תיאור ההוצאות, וכל זאת יחד עם פיקוחו של נציג המשרד הממשלתי האחראי

על השירות (כנהוג בארה"ב ובריטניה) אפשר להגיע לכלל חוצאות אחרות בהפעלת השירות במקומות השונים בארץ⁽²²⁾.

כאמור, מבנה זה אופייני לרוב הארצות בהן פועל השירות. אולם קיימים גם חריגים שונים. במקומות בהם קיים מבנה פדראלי (שנציגתם העיקרית היא ארה"ב), עולה חשיבות השלטון המקומי על חשבון חשיבותו של השלטון המרכזי. נוצר שלב נוסף בשרשרת הארגונית המפעילה את השירות: שלטון מרכזי, שלטון המדינות, שלטון מקומי ובתי הספר. במקומות בהם מקבלים הילדים מזון תעשייתי (כמו בשבדיה), מצטמצם חופש הפעולה של בתי-הספר, עובדה המקטינה את סרבולה של המערכת.

שיתוף פעולה מצד כוח האדם, המועסק במסגרת השירות, חיוני להצלחת הארוחות בביה"ס. עובדה זו הוזכרה ע"י בטלהיים וע"י אנשים אחרים, התומכים בגישתו זו⁽²³⁾. בעיות בתחום כוח האדם קיימות ברוב הארצות, והן מתרכזות בשלוש רמות:

א. ברמה הנמוכה, הכוללת את עובדי המטבח והעובדים הטכניים. הקשיים נגרמים, במידה רבה, מן העובדה שהדרישה בתחום זה היא לעובדות שתעבודנה במספר קטן של שעות, בפרקי-זמן לא נוחים, תמורת תשלום נמוך ובעונות מסוימות בלבד של השנה. בדרך-כלל אין הנשים מעריכות מקום עבודה זה כבעל אפשרויות להתקדמות ולהשגת סיפוק מן העבודה.

ב. הרמה הבינונית כוללת את אנשי הפיקוח במטבחים. פיקוח טוב מבטיח אוירה נעימה והנאה מן הארוחה. הדרכה מתאימה ברמה זו הינה גורם עיקרי להערכת מעמדו של שירות ההזנה במערכת החינוך⁽¹⁶⁾. בפינלנד⁽¹⁵⁾ מקבלות העובדות האדמיניסטרטיביות והעובדות הטכניות הדרכה הנמשכת בין שנה אחת לשלוש שנים - בהתאם לאופי התפקיד. הדרכה זו ניתנת מתוך הכרת תרומתן של העובדות להצלחת השירות. רבות מן הכעיות הקיימות ברמה הנמוכה משותפות גם לנמנים על הרמה הבינונית. לכן רצוי שכוח האדם ברמות אלו ישולב במערכת רחבה של הכשרה מקצועית. שילוב זה יעניק לעובדות תחושת הזדהות ושייכות מקצועית ויגרום לסטנדרטיזציה של השירות.

ג. ברמה השלישית, עליה נמנים המורים, חשוב מאד שיתוף פעולה מצידם למען הצלחת השירות. הצגה חיובית של השירות על ידי המורה היא המרכיב העיקרי להתיחסותם החיובית של התלמידים אליו. המידה הרצויה של השתתפות המורה בארוחה כבר תוארה והודגשה⁽⁶⁾. במקומות בהם לא ניתן להגיע למידה הרצויה ניתן לפתור, חלקית, את הבעיה ע"י מתן תשלום להורים שיפקחו על הארוחות⁽²¹⁾. במקרה זה ניתן גם להשיג את צמצום הפער בין ביה"ס לבין הבית. מחקרים וניסויים שנערכו במשך הזמן מסייעים לשפר את המבנה הארגוני של שירות

ההזנה. בפינלנד מתבצעים בתקופה הנוכחית מחקרים מסוג זה, ואילו ביפן יושמו כבר מסקנות של מספר מחקרים. על פי מסקנות אלו הועברה האחריות לשירות ההזנה מן הממשלה לחברה הפועלת על בסיס מסחרי. צעד כזה דורש שינוי מרחיק לכת בתפישות ובדימויים לגבי המבנה הארגוני הרצוי לשירות חינוכי וסוציאלי.

הערכה והתפתחות

ההשפעה החיובית הברורה של ארוחות ביה"ס על שיפור התזונה הלקווייה מוצגת בעבודות המוזכרות ע"י Scott⁽²²⁾. הפונקציה העיקרית שביה"ס משרת לגבי תחום זה היא, כמובן מתן דרך קלה ומאורגנת להגיע לכלל אוכלוסיית התלמידים. כמו כן, ניתן להניח שילד הזוכה לרמת תזונה מספקת לומד טוב יותר מילד רעב. מספר מחקרים שנעשו בשנים האחרונות בארה"ב הצביעו על קשר בין בעיות משמעת ודרגת אינטליגנציה גמוכה ובין רמת-תזונה נמוכה אצל התלמידים⁽¹⁰⁾. אולם כיום, כמצוין על ידי מחלקת החינוך הסקוטית, התרחקות מתדמית של סעד ויצירת שירות המוסיף על נוחיות התלמידים היא אחת המטרות העיקריות של שירות ההזנה באירופה. בכריטניה מוגשמת מטרות זו, על ידי הקמת שירות עצמי ב"שיטת הקפטריה", המאופיינת בתפריט, עשיר, במחירים נמוכים, ובמקום אכילה נאה. בשיטה זו ניתן לקבל את הארוחה תמורת כרטיסים, כאשר בני המשפחות העניות מקבלים כרטיסים אלה חינם, מבלי שניתן להבחין מי משלם ומי אינו משלם עבור הארוחה. בדרך זו מצליח השירות למשוך מספר גדול יותר של תלמידים. גם בארה"ב ניסו להגביר את רצון ההשתתפות בשירות, אולם שם נערך הניסוי בצורה שונה: הושם דגש על מזון טוב המוגש בצורה מושכת, כאשר הורים בעלי כושר מנהיגות מקבלים על עצמם תפקיד פעיל בזמן הארוחה. הפיכת הארוחות בבתי"ס לשדות אוניברסלי, אשר ההשתתפות בו היא חובה, היא נושא שטרם הוחלט לגביו. בארה"ב⁽²⁴⁾ וביפן⁽¹⁸⁾ נמצא נושא זה בדיון. המרכיב החזונית במסגרת השירות נשאר מרכיב מרכזי, אבל המטרות שהוא בא לשרת השתנו. הדגש אינו על הספקת כמות מספקת של מזון, אלא על הרגלי אכילה ותזונה נכונים. בארה"ב נערכים כיום ניסויים ב"הנדסת מזון", ובמסגרתם נבחנים מוצרי-מזון מועשרים, בעלי ערך תזונתי גבוה, ומחיר נמוך⁽¹⁰⁾. בנורווגיה, שבדיה, אוסטרליה וכריטניה באה לביטוי הדאגה הנובעת מהרגלי תזונה לקויים של הצעירים. אחת ממטרות השירות, כיום, במדינות אלו היא חינוך לתזונה נכונה, הן במסגרת הארוחות והן במסגרת נושאים אחרים הנלמדים בבתי"ס. מורי התלמידים מקבלים הדרכה מיוחדת בנושאים אלה.

יעול השירות נמצא בשלבי בדיקה בפינלנד וביפן, כפי שצויין לעיל. באנגליה הומלץ כי דיווחי בתי-הספר על שירות ההזנה יכללו מידע רב יותר וכי תופעל שיטת ביקורת שתאפשר סטנדרטיזציה גדולה יותר של השירות⁽²²⁾.

במסגרת הנסיונות הנערכים ברחבי העולם כדי לחסוך בהוצאות השירות ראוי לציין את הנסיון
בבריטניה להשתמש בשירות ההזנה גם למטרות אחרות בקהילה. ילדים בגיל הרך, קשישים ואוכלוסיות
ספציפיות אחרות מקבלים גם הם ארוחות במסגרת שירות ההזנה בבתי-הספר. אוכל זה ניתן להם גם
בתקופות הלימודים וגם בתקופות של חופשה. קיים חוק המחייב להקצות עם הקמתו של בית-ספר חדש
מטבח ומקום מיוחד לאכילה. זוהי דוגמא לניצול מכסימלי של ציוד וארגון עבור פיתוח קהילתי
בהתאם למדיניות הרווחה והאילוצים הכלכליים הקיימים כיום.

שירות ההזנה בישראל

שירות ההזנה בבתי-הספר הוקם בשנות ה-20 ע"י נשות "הדסה". עם קום המדינה עבר השירות
לחסותו של משרד הסעד, ומשנת 1953 פועל השירות בחסות משרד החינוך. הוא מיועד לתלמידי
בתי הספר היסודיים ולילדי הגנים. ד"ר אברהם דורון⁽¹⁾ כותב בעבודתו כי היעדים של שירות ההזנה
השתנו, בהתאם לשינויים שחלו במשרדים שטיפלו בשירות זה. יעדו הראשון של השירות היה
סוציאלי: מתן ארוחה מזינה לילדים נזקקים. יעד זה בא לביטוי בכך שמשרד הסעד נתן את חסותו
על השירות. בתקופה מאוחרת יותר צורף יעד נוסף לשירות - יעד חינוכי. תוכנו היה הקניית הרגלי
תזונה ואכילה נכונים לילדים. יעד זה בא לידי ביטוי ארגוני בהעברת הטיפול בשירות למשרד החינוך
והתרבות.

בשנים האחרונות נוצר מצב בו האספקט החינוכי הפך למישני והאספקט הסוציאלי בולט שוב. ניתן
להיווכח בעובדה זו משיעורי ההשתתפות בשירות. בשנת 1969-70 השתתפו בשירות 26.8% מכלל
התלמידים בבתי הספר היסודיים בישראל. קבוצת המשתתפים כללה בתוכה 49% מן התלמידים
בבתי הספר טעוני הטיפול, ורק 16.5% מן התלמידים בבתי הספר המכוססים. תמונה דומה מצטיירת
מתוך ההבדל בין שיעור ההשתתפות בישובים עירוניים ותיקים (21.4%) לבין שיעור ההשתתפות
בישובים עירוניים המאוכלסים בעולים חדשים (40.7%). שיעור ההשתתפות בשירות נמצא בתהליך
מתמיד של ירידה. משנת 1963-64 ועד לשנת 1969-70 חלה ירידה באחוז התלמידים המקבלים
ארוחות מ-34.3% ל-26.8%; בשנת 1975-76⁽³⁾ השתתפו בשירות כ-35% מן התלמידים בבתי-
הספר היסודיים*. השירות ניתן בבתי הספר שיש בהם חדרי אוכל**, ובשנה האחרונה היו חדרי-
אוכל בפחות ממחציתם של בתי הספר היסודיים. בבתי ספר אלו ניתנה לתלמידים ארוחה חלבית חמה
אחידה, שהוכנה במטבח ביה"ס או במטבחים מרכזיים. כ-20% מכלל הארוחות מוכנות במטבחים

(* כאשר הועלו מחירי ההשתתפות בשירות באמצע השנה חלה ירידה ארצית ממוצעת של כ-15%
בשיעור ההשתתפות.

** קיימים חריגים מעטים בהם הילדים אוכלים בכיתות כמו: בחבל תענך.

מרכזיים, והאוכל החם מועבר במיכלים לבתי הספר הקשורים למטבח המרכזי. ארוחה זו אמורה להיבדק מבחינה תזונתית ע"י השוואתה ל"סל רשף". סל זה נקבע ע"י ד"ר רשף, יועץ לענייני תזונה במשרד החינוך, בעקבות סקר תזונה שערך בבתי-הספר. הסל מגדיר את כמויות המזון התקניות בשירות ההזנה. כמויות אלו לוקחות בחשבון את המגבלות התקציביות של השירות - מחד, ואת הצורך לספק לילדים כמות מזון בעלת ערך תזונתי מסוים - מאידך. הסל מורכב מ-11 סוגי מזון שונים, כאשר לכל סוג מזון מצורפת הכמות שיש לספק לכל ילד במשך עשרה ימים. הסל אינו מכתיב את סוג המזון ואת הכמויות היומיומיות. אולם במחזור של עשרה ימים יש לספק לילדים את כל סוגי המזון המצויים, ובכמויות הנחונות.

הארוחות הניתנות לילדים מסובסדות ע"י משרד החינוך והרשויות המקומיות. העיקרון שנקבע גורס שכל ילד משלם עבור הארוחות בהן הוא משתתף. משרד החינוך קבע תשלומים מדורגים הנעים מתשלום סימלי ועד מחירה הריאלי של הארוחה. התשלום לגבי כל משתתף נקבע לפי ההכנסה לנפש במשפחתו. מימון השירות מתבצע כדלהלן: משרד החינוך משתתף בכ-60% מן ההוצאות של השירות; המשפחות בכ-30%; והרשויות המקומיות בכ-10% מן ההוצאות.

משרד החינוך גותן את הסובסידיה לרשות המקומית בהתאם להגדרת האוכלוסיה באותה רשות. נקבעו תשע דרגות הקובעות את השתתפותו של משרד החינוך בהוצאות שירות ההזנה. הדרגה הנמוכה ביותר הינה השתתפות ב-15% מן ההוצאות, והדרגה הגבוהה ביותר היא השתתפות ב-90% מהוצאות השירות.

המרכיב הכספי, כמו שאר המרכיבים הארגוניים של השירות, מתפצל בין משרד החינוך, דרך המשרדים המחוזיים שלו אל הרשויות המקומיות. האחרונות הן המחליטות על קיומו או אי-קיומו של השירות בתחומן. הן גם הקובעות את הדרך בה יבוצעו העקרונות השונים שנקבעו ע"י משרד החינוך, כגון סידורי התשלום עבור הארוחות.

במסגרת שירות ההזנה בישראל קיים גם חינוך לתזונה, הפועל מזה שנים רבות, ומטרתו ללמד את הילדים כיצד לבשל וכיצד לתכנן ולהכין תפריטים שונים. השיעורים מתקיימים ע"י מורה מיוחדת לתזונה. מספר קטן של תלמידים משתתפים בהכנת ארוחת-הצהריים. תלמידים אלו עובדים תחת השגחתה של המורה לתזונה, ולומדים תוך כדי כך את העקרונות להכנת האוכל, תפריט ותכנון תזונתי. כ-50% מבתי הספר היסודיים וחיטבות הביניים בארץ כוללים את נושא התזונה בתכנית הלימודים. המגמה המסתמנת כיום היא הרחבת נושא זה לנושא של כלכלת בית, ולימודו כשיעור רגיל בתכנית הלימודים החל בכיתה ב'.

(* אחוזים אלו הינם ההשתתפות בכלל הוצאות השירות בכל הארץ.)

כדי לסגור את הפער בין שירות-ההזנה החלקי, כפי שהוא כיום, לבין שירות כולל הנדרש במסגרתו של יום לימודים ארוך בכל הארץ, יש צורך בארגון-מחדש של שירות - ההזנה, המחייב פעולה מורכבת ויסודית. זו צריכה לכלול בדיקה מחודשת של שיטות ההזנה הקיימות, וכן ניתוח וחישוב מפורט של השיטות האלטרנטיביות האפשריות. לאחר-מכן יש צורך להקים מסגרת ארגונית היכולה להפעיל את השיטות שנבחרו ברמת תפקוד נדרשת.

אספקטים שונים של השיטות הקיימות בישראל כבר נברקו ונחקרו⁽⁴⁾. בשנת 5-1974 בדקו המוסד לביטוח לאומי ומשרד החינוך שיטות להגברת ההשתתפות בשירות-ההזנה במקומות בהם נתקיים כבר שירות זה. נעשו שיפורים במראה החיצוני של חדר האוכל ובדרך הגשת הארוחה בשני בתי ספר ברמלה ובלוד. הצלחת הפרויקט היתה חלקית, אף כי בזכות השיפורים הושמעו דעות טובות יותר על השירות מצד הורי התלמידים. ההצלחה היתה חלקית שכן מעטים מדי מבין ההורים היו מודעים לשיפורים שנעשו כדי שהם ישפיעו בצורה הרצויה על הקהילה. אולם למרות זאת נראה, כי בבתי הספר בהם נערך הניסוי נכלמה הירידה העקבית בהשתתפות התלמידים בשירות - מגמה שבלטה באותה תקופה ברחבי הארץ.

פרק ג' - תיאור הפרויקט ומטרותיו

המחקר הגדון כאן תורם להכרתן של צורות ארוחה שונות, המציגות אפשרויות שונות להזנת תלמידים במסגרת שירות כלל-ארצי. מטרות המחקר היו להעריך את האפשרות לספק ארוחה תעשייתית לכל תלמידי בתי הספר היסודיים בישוב שלם.

מצד אחד, נבדקה הכנת האוכל, אריזתו והעברתו לביה"ס. מצד אחר נבדקו הצורות השונות בהן הגיעו הארוחות לביה"ס, ובעיקר כמותם מוסדות, בהם לא היה חדר-אוכל. האספקטים של תכנון הניסוי והפעלתו בשטח נתבצעו ע"י חברת יועצים למערכות ניהול בשם "סקר". חברה זו הקרה מספר נושאים:

(א) אלו שיטות הזנה עמדו לרשות מבצעי הניסוי בכפר-סבא?

(ב) אלו שיטות התאימו לתנאי הניסוי בכפר-סבא?

(ג) אלו שיטות היו הכדאיות ביותר מבחינה כלכלית?

מתוך ארבע חברות להכנת מזון תעשייתי שגילו עניין בביצוע הפרויקט, נבחרה חברת "מלונות - אזור", ועימה נחתם הסכם להספקת ארוחות ל-4,500 תלמידים ב-10 בתי ספר יסודיים בכפר-סבא. הארוחות סופקו במשך 44 יום בשליש האחרון של שנת הלימודים תשל"ו (מסיום חופשת הפסח ועד תום שנת הלימודים). לפני הפעלת הפרויקט היתה תקופת-הרצה שנמשכה שבועיים. בתקופה זו נבדקה אספקת הארוחות למספר מצומצם של ביהות כדי לנסות ולאתר בעיות ארגוניות העוללות להתעורר בתקופת הניסוי עצמו.

הארוחות הוכנו ונארזו במפעל. נבדקו שלוש שיטות אריזה שונות, כאשר הדגש הושם על נוחיות השימוש בהן ועל כדאיותן. המזון הארוז הועבר לבתי-הספר במשאיות סגורות, ומהן נלקח למקום האכילה (כיתות או חדר-אוכל) ע"י תורנים מקרב התלמידים. בבתי ספר בהם היו חדר-אוכל, סעדו בו רוב התלמידים. במקרים, בהם חדר-האוכל היה צר מהכיל את כל תלמידי ביה"ס בשתי משמרות, סעד חלק מן התלמידים בכיתות. בבתי ספר ללא חדר-אוכל אכלו כל התלמידים בכיתות. בכל המקרים נערכו הארוחות בפיקוחם של המורים.

הארוחות בחדרי-האוכל נארזו והוגשו בצורה הבאה: האוכל החם הגיע לחדר-האוכל בקונטינרים עשויים מקל-קר. בתוכם היו אריזות מאלומיניום, שכל אחת הכילה מזון ל-6 תלמידים. במיכלים אחרים הובא המזון הקר, כמו: סלטים, לחם, מנת-קינוח וכו'. השתייה הוכנה בביה"ס, והוגשה לשולחנות בקנקנים, כאשר בכל אחד מהם כמות מספקת ל-6 תלמידים. השולחנות נערכו לפני תחילת הארוחה, והמנות הוצאו מהקונטינרים ע"י תורנים והוגשו לשולחנות. התלמידים בכל שולחן פתחו את

האריזות, והגישו את האוכל לעצמם. כלי האוכל נועדו לשימוש חוזר, ולכן נוקו בבחי- הספר ע"י עובדים שכירים. עם תום הארוחה ניקו התורנים והעובדים את השולחנות, אספו את האשפה, הניחו אותה במקום קבוע, ומשם נלקחה במשאיות.

בכיתות נבדקו שתי שיטות שונות. בשיטה הראשונה, שנוסחה בבית ספר אחד בלבד, הגיע האוכל הקר (סלטים, מנת- קינוח, פיתות ושקיות שתיה), כשהוא ערוך על מגשים בתוך קונטינרים. מערכת הסכו"מ הייתה גם כן מונחת על המגש. המזון החם הגיע לכיתות בתוך מיכלים עשויים מקל-קר, כשהוא ארוז במנות אישיות. המנות החמות הונחו במרכז המגש והוגשו לתלמידים. עם תום הארוחה נאספו כלי האוכל והאשפה, והונחו על המגשים. המגשים הוחזרו למיכלים והמשאית אספה אותם ממקום הריכוז של בית הספר.

בשיטה השנייה הגיעו לכל כיתה שני קונטינרים. האחד הכיל מנות אישיות קרות, והשני, שהיה עשוי מקל-קר, הכיל מנות אישיות חמות. כלי האוכל היו לשימוש חד-פעמי, והוגשו לתלמידים כשהם עטופים במפית ניר. תורנים מבין התלמידים, שכיסו ידיהם בכפפות, חילקו את המנות לילדים. עם סיום הארוחה אסף כל תלמיד את האשפה ואת כלי האוכל אל תוך מפית הנייר, והשליכם לפח גדול עשוי פלסטיק. הפח נלקח למקום הריכוז, ומשם נאסף במשאית.

בכיתות הגבוהות חולק האוכל על ידי התלמידים עצמם. בכיתות הנמוכות הוא חולק ע"י עוזרים מבין ההורים או מקרב תלמידי הכיתות הגבוהות.

המנה העיקרית בארוחות אלו הורכבה מבשר או מדג. בנספח מס' 1 מתוארים הכמויות והתפריטים שהוגשו לילדים.

אספקטים אלו, הנחקרים לראשונה בישראל, אינם חדשים בארצות אחרות. ארוחות בביה"ס המתבססות על מזון תעשייתי קיימות בארצות סקנדינביה ובמקומות שונים בארה"ב. גם שירות הזנה, המספק ארוחות לכל התלמידים פועל בארצות סקנדינביה. הבעיה המשותפת לרבות מן הארצות הוא העדר מקום לקיום השירות בבתי הספר. אכילה בכיתות משמשת כמוצא אחרון בלבד, והיא מתוארת רק בארה"ב. עדיון לא פורסמה הערכה לגבי צורת אכילה זו, ועל כן ייתכן כי הסקירה להלן מהווה נסיון ראשון להערכה כוללת של קיום ארוחות בכיתות.

פרק ד' - הערכת הפרוייקט

1. הערכת טכנית

המפעל הנסיוני בכפר-סבא הוערך לגבי שני אספקטים שונים: אספקט טכני ואספקט סוציו-פסיכולוגי. הערכתו של האספקט הטכני נעשתה ע"י חברת "סקר" במטרה ללמוד על האפשרויות הטכניות והכלכליות לאספקת מזון תעשייתי לכל תלמידי בתי הספר היסודיים בישוב שלם. תיאור מלא של הערכה זו מצוי ברו"ח הסופי שפורסם ע"י החברה⁽⁵⁾. להלן סיכום קצר של שיטות ההערכה כפי שנבצעו ע"י חברת "סקר".

החברה ביצעה 7 בדיקות:

א. בדיקת משקל

משקלה של כל מנת ארוחה הוגדר בחוזה, שנחתם עם החברה שהכינה את המזון. הבדיקה בוצעה על ידי תצפיתן במפעל ותוך כרי תהליך הייצור. גודל המידגם שנשקל היה אחוז אחד מכלל המזון שיוצר. הבדיקות בוצעו 4 ימים בשבוע, תוך שימת-דגש על בדיקת משקלה של מנת הבשר. "מידגם חריג" הוגדר כמידגם שבו 10% לפחות מן המנות שקלו פחות מ-90% מן המשקל כפי שנקבע בחוזה.

ב. בדיקת טמפרטורה

בדיקת חום המזון בוצעה ע"י התצפיתנים בבתי-הספר, סמוך לשעת האכילה. בהתאם לחוזה היו צריכות המנות החמות להגיע למקומות האכילה בטמפרטורה של 50°C לפחות, והמנות הקרות בטמפרטורה שלא תעלה על 10°C . במדידות הטמפרטורה הושם דגש על מדידת חום המזון באריזות השונות שנוסו במהלך הפרוייקט.

ג. בדיקת זמן

בדיקות הזמן נתבצעו ע"י התצפיתנים בבתי הספר. פרק הזמן למן הגעת המשאית ועד ניקוי מקום האכילה לאחר הארוחה, חולק לזמני-משנה, כמו הפצת המזון לכחות ע"י התורנים. מטרת המדידה של פרקי הזמן היתה לקבוע לוח זמנים שיסייע בתכנון מערכת ההזנה בעתיד.

ד. בדיקת שאריות מזון

בדיקת כמויות האוכל שנותרו לאחר הארוחה נתבצעה ע"י התצפיתנים. מטרתה היתה לבדוק האם כמויות האוכל שחולקו בארוחה היו מספיקות, עודפות, טעימות לילדים או בלתי-טעימות. הבדיקה התבססה על המזון שנשאר בצלחות ובכלים האחרים לאחר סיום הארוחה.

נקבעו 4 דרגות:

- (1) האוכל לא נאכל בכלל.
- (2) נאכלה כמות פחותה מחצי.
- (3) נאכלה כמות גדולה מחצי.
- (4) נאכלה המנה כולה.

ה. מעקב כמויות

בדיקה זו התבצעה ע"י המורים. הם רשמו על טפסים מיוחדים, שסופקו להם למטרה זו, את כמויות המזון שהגיעו לכתתם או לחדר האוכל שבו סעדו התלמידים. הטפסים הועברו, ע"י מזכירות כתי-הספר, אל חברת "סקר", וזו השתמשה בהם לביצוע עיבודים שונים.

ו. מחקרי הנדסת-ייצור

כביצוע מחקרים אלה נלקחה בחשבון האפשרות של קיום מערכת הזנה ארצית הפועלת לטווח ארוך. נבדקו מרכיבי עלות שונים (כגון: אריזה, הובלה וכו') וכן השקעות במפעלים למזון תעשייתי. שני המרכיבים הללו נבדקו ביחס לסוגי מזון שונים, שיטות אריזה והפצה שונות וכו'. כמו-כן נבדקו תחומים בהם ניתן לצמצם הוצאות או עלויות במסגרת שירות הזנה ארצי.

ז. בדיקות בקטריוולוגיות

הבדיקות הללו נתבצעו כמעבדה של משרד הבריאות במטרה לבדוק האם המזון מכיל מעבר לכמות מסוימת של חיידקים. הן נעשו לפחות 3 פעמים בשבוע לגבי כל סוג של מנה. בבדיקות אלה נבדק המזון הארוז כיוון שמרגע היותו ארוז ועד פתיחתו בבתי-הספר לא נגע בו יד אדם.

לפני הפעלת הניסוי נוסתה שיטת ההזנה במספר מצומצם של כחות וחדרי אוכל, כדי לנסות ולאחר את התקלות הצפויות במהלך הניסוי.

המסקנות העיקריות, אליהן הגיעה חברת "סקר" מתוך הבדיקות שנעשו על-ידה, הן כדלקמן:

- א. הספקת ארוחות מוכנות ממפעל תעשייתי לתלמידים בישוב שלם אפשרית מבחינה לוגיסטית וארגונית.
- ב. משך הארוחה בכחות, מרגע חלוקת המזון ועד ניקוי הכתה, הוא מחצית השעה לכל היותר.
- ג. השיטה המומלצת לאכילה בכחות היא מנות אישיות עם כלים לשימוש חוזר. השיטה המומלצת לחדרי האוכל היא שיטת הצובר.

ד. עלות השיטות שהופעלו בניסוי, בהנחה שהיו מופעלות בכל הארץ, נעה בין 8.13 ל"י ל-8.55 ל"י לארוחה. שיפורים שונים, אם יבוצעו, עשויים להוריד עלויות אלו עד 7.50 ל"י.

ה. ניתן להוביל את המזון בטמפרטורה נדרשת ע"י שימוש באמצעי בידוד.

ו. יש לקבוע תפריטים שונים לילדי הכתות הנמוכות ולילדי הכתות הגבוהות. כמו-כן יש לגוון את התפריטים. שינויים אלו נחוצים כדי להגדיל את כמות המזון הנאכלת ע"י התלמידים.

ז. שיטות הצובר והמנות האישיות חסכוניות יותר משיטות אחרות.

ח. במנות החמות לא היו בעיות תברואחיות. כדי להגיע למצב זה גם במנות הקרות יש צורך בביקורת על האספקה והייצור.

ט. אם רוצים לפתח מפעל הזנה ארצי שיספק ארוחה חמה, התפריט הזול ביותר, אשר את כולו ניתן לייצר בתהליך מתועש, הוא מנה עיקרית, פרי, שתיה ולחמניה.

2. הערכה סוציו-פסיכולוגית*

להערכה זו היו שלוש מטרות:

א. ללמוד את עמדות ההורים והמחנכים כלפי שירות ההזנה מן הבחינות הבאות:** הערכה כללית לגבי שירות מעין זה, הערכת תועלתו של שירות זה לילדים, חשיבותו של מפעל ההזנה ונכונות ההורים להשתתף בשירות ולשלם בעד השתתפות זו.

ב. למדוד את תגובות ההורים, המחנכים והילדים כלפי המפעל הנסיוני שנערך בכפר-סבא, ולבחון שינויים בהרגלי האכילה של המשפחה כתוצאה מן הניסוי.

ג. לצפות על התנהגויות הילדים והמורים בזמן הארוחה.

מערכת הבדיקות היסודית היא השוואה בין השאלון המוקדם והסופי. לא היתה קבוצת ביקורת, ועל-כן יתכן כי השינויים שנמדדו בשאלונים הינם תוצאה של גורמים שאינם קשורים לשירות שניתן, אולם ההסתברות לכך קטנה בשל הפירוט הרב של השאלון. חרשים מס' 1 מתאר את הניתוחים השונים שנעשו במחקר. נבדקו שלוש קבוצות אוכלוסיה ביחס לשני תחומים: קוגניטיביים והתנהגותיים. האספקטים כתחומים ההתנהגותיים נבדקו בצורה אובייקטיבית ע"י תצפיות, והתחומים הקוגניטיביים נבדקו בצורה סובייקטיבית ע"י שאלון. המדידות ההתנהגותיות נאספו במשך כל תקופת הפרוייקט. המדידות הקוגניטיביות נאספו לפני תחילת הפרוייקט ולאחר סיומו.

(* התוצאות המדווחות כאן נובעות ממגוון רב של בדיקות סטטיסטיות. רק התוצאות המשמעותיות והמובהקות ברמת מובהקות של 0.05 ויותר מדווחות. הבדיקות הסטטיסטיות, שנעשה בהן שימוש מתוארות במפורט בפרק המטודולוגי.

(** התפלגויות כל המשתנים מפורטות בשאלונים בנספח מס' 2.

תרשים 1: מסגרת הבדיקות הכוללת להערכת הניסוי

הנבדקים	הנושא שנבדק	סוג הבדיקה	כלי הבדיקה	זמן הבדיקה
הורים	עמדות והתנהגויות בכל התחומים	סוביקטיבי	שאלון	לפני ואחרי הניסוי
ילדים	התנהגות בזמן הארוחה	אוביקטיבי	תצפיות	כל תקופת הניסוי
	תגובות ועמדות לניסוי	סוביקטיבי	שאלון	אחרי הניסוי
מורים	התנהגות בזמן הארוחה	אוביקטיבי	תצפיות	כל תקופת הניסוי
	תגובות ועמדות לניסוי	סוביקטיבי	שאלון	לפני ואחרי הניסוי

א. ראיונות עם ההורים
שאלון מוקדם להורים

לשאלון המוקדם היו שתי מטרות עיקריות:

1. לספק בסיס להערכת השפעתו של המפעל הנסיוני על עמדות ההורים.
2. לספק נתונים תיאוריים על המאפיינים הדמוגרפיים של המידגם, הרגלי האכילה ועמדות כלליות של ההורים לגבי השתתפות ילדיהם בשירות ההזנה.

השאלון המוקדם להורים הראה שלא ניתן להתייחס לאוכלוסיית כפר-סבא כמייצגת את כלל האוכלוסייה בישראל, כיוון שגם מבחינת משלח ידם של התושבים וגם מבחינת הכנסתם החודשית היה המצב בכפר-סבא טוב יותר מן הממוצע הארצי. אולם ההתפלגות היתה רחבה וכללה גם את שני הקטבים בצורה מספקת (ראה נספח מס' 2).

44% מכלל האמהות במדגם היו נשים עובדות. 45% מהן עובדות במשרה מלאה, 35% עובדות במשרה חלקית בכל ימות השבוע ו- 20% עובדות במשרה חלקית מספר ימים בשבוע בלבד. 56% מן האמהות העובדות מגיעות הביתה לפני השעה 14.00. 28% הן בעלות מקצועות אקדמאיים.

הרגלי האכילה של המשפחות היו בהתאם להרגלים המצופים. רוב האמהות מכינות 2-3 ארוחות ביום. הארוחה החמה היתה, בדרך-כלל, בצהריים, ויותר ממחצית המשפחות סעדו ארוחה זו בצוותא, למעט אחד או שניים מבני המשפחה. ארוחת הערב היתה, בדרך-כלל, זו שנהגו לסעוד אותה ביחד.

האווירה בארוחות לא היתה פורמלית. הילדים אכלו את הארוחה החמה במשך השעה הסמוכה למועד שובם מבית-הספר לביתם. רוב ההורים סבורים כי הרגלי האכילה של ילדיהם טובים, אך הם מקפידים מאוד על משמעת בזמן הארוחות.

משתני הרגע היו קשורים להרגלי האכילה. לאמהות ממשפחות בעלות מעמד חברתי-כלכלי גבוה היתה נטיה יותר להכין 3 ארוחות ביום, ונטיה גדולה יותר לתת את הארוחה החמה בצהריים. אך במשפחותיהן היה נהוג פחות לאכול בצוותא את הארוחה החמה. לעומתן, היתה נטיה הפוכה במשפחות ממעמד חברתי-כלכלי נמוך. יחד עם זאת ראוי לציין כי רוב המשפחות משתי הקבוצות התנהגו בצורה אחידה כמתואר לעיל.

עבודת האם השפיעה על הרגלי האכילה של המשפחה. השפעה זו הודגשה יותר ככל שמועד שובה של האם מעבודתה היה מאוחר יותר. קיים סיכוי רב יותר כי אם עובדת המכינה שתי ארוחות בלבד תגיש את הארוחה החמה בערב, משפחתה תיטה פחות לאכול בצוותא, אך לה תהיה נטיה גדולה יותר לאכול עם בעלה.

21% מן המדגם השתתפו בתשל"ו* בשירות ההזנה. ילדים ממשפחות בעלות מעמד חברתי- כלכלי נמוך השתתפו בשיעורים גבוהים יותר מילדים ממשפחות בעלות מעמד חברתי- כלכלי גבוה. המשתתפים העריכו את השירות טוב יותר מן הלא-משתתפים, אך בדרך- כלל, ההערכות היו טובות, על אף העובדה כי בשליש ויותר מכלל המקרים סברו הנשאלים שיש צורך בשיפורים. למרות ששירות הזנה התקיים בשמונה מבין עשרת בתי-הספר שהשתתפו בפרוייקט, ולמרות העובדה, כי 41% מבין המשתתפים במידגם ציינו כי לפחות ילד אחד ממשפחתם השתתף בשירות ההזנה בשנים קודמות, סברו כרבע מן הנשאלים כי אינם יודעים מספיק על השירות כדי להעריכו ואילו שליש לא היו יכולים לציון האם לדעתם דרושים שיפורים בשירות.

הרבה גורמים היו קשורים בהערכת השירות, והשפעתם המצטברת הסבירה 16% מן השונות (טבלאות מס' 3-1)**. המשתנים הקשורים ביותר היו תקוות(אמונות) האם כי הילד יאכל טוב יותר בבית-הספר, וכי יהנה מן הארוחה המוגשת לו. מתוך המשתנים הדימוגרפיים היה המשתנה של השכלת-האם הקשור ביותר להערכתה את השירות.

רוב ההורים סברו, כי מתפקידו של בית-הספר לספק שירות הזנה וללמד גימוסי שולחן. הם סברו שילדיהם יפיקו תועלת מהשתתפותם בשירות, והעדיפו, כי הילדים יקבלו ארוחה בשרית חמה.

הגורמים שהשפיעו ביותר על שליחת הילד לשירות היו העדפתו לאכול בבית-הספר, והיות הארוחה חמה, מזינה, מספיקה בכמותה ומוגשת במקום נקי.

רוב ההורים הביעו נכונות לשלם עבור השירות, אך העדיפו תשלומים מדורגים המסובסדים על-ידי הממשלה, כאשר הורים ממעמד חברתי- כלכלי גבוה מוכנים לשלם יותר מאשר הורים ממעמד חברתי- כלכלי נמוך.

שאלון סופי להורים

השאלון הסופי להורים נבנה למספר מטרות:

1. מדידת השינויים בעמדות כלפי השירות כתוצאה מהמפעל הנסיוני.
2. למידת מודעות ההורים לאספקטים שונים של הפרוייקט.
3. למידת תגובותיהם לשירות ההזנה.

שינויים בהערכות

הערכתם של אספקטים שונים בשירות היתה בד"כ טובה בשאלון המוקדם, אך 40%-30% ציינו, כי חוסר ידיעה מונע מהם את הערכת השירות. רוב ההורים שלא הביעו דעה בשאלון המוקדם

(* בתקופה שלפני עריכת הניסוי.

(**) טבלאות מס' 22-1 מצויות בנספח מס' 4.

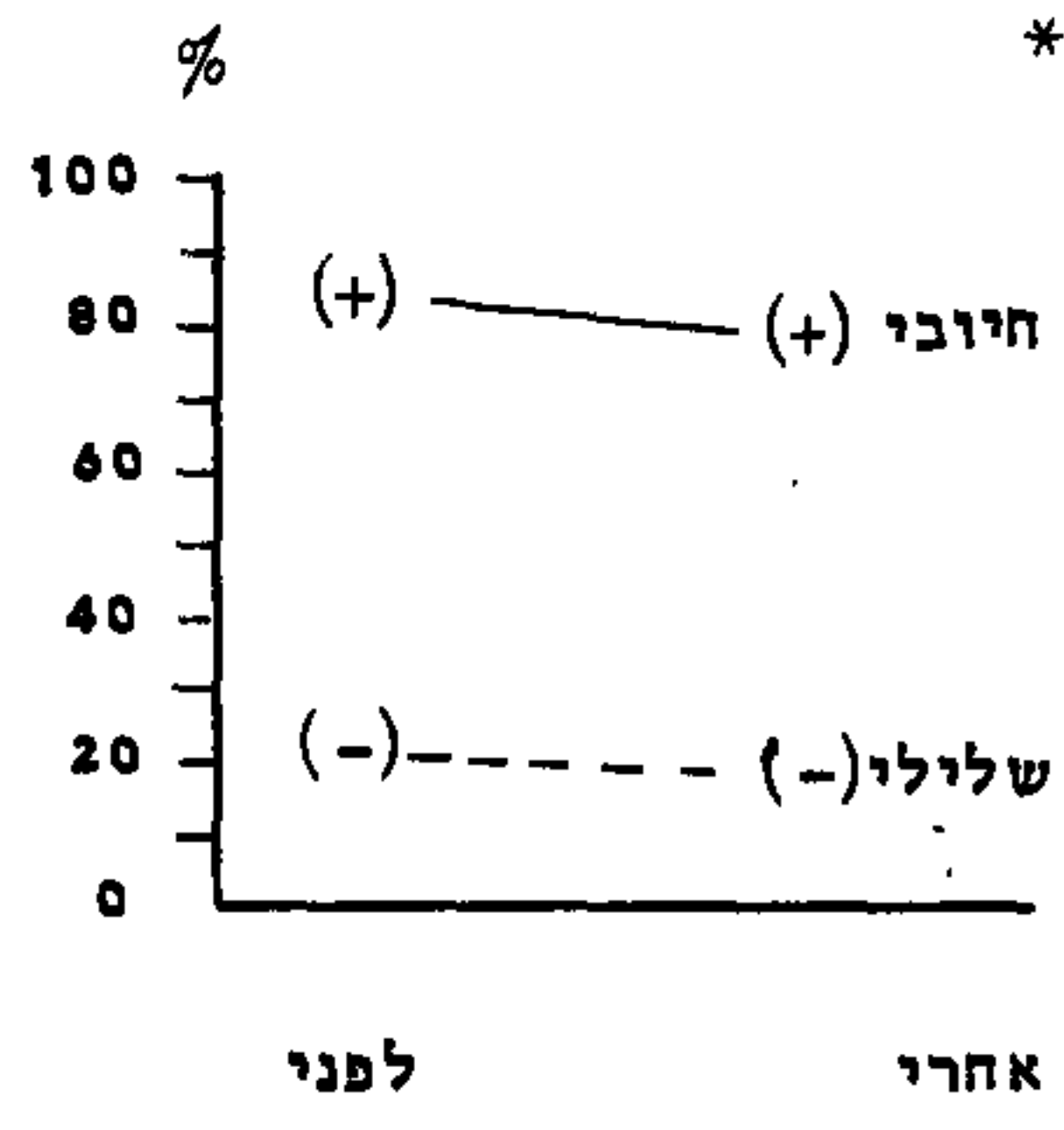
העריכו בצורה חיובית את השירות בשאלון הסופי, למעט ההערכה הנוגעת לטעם האוכל(ראה תרשים מס' 2א', שורה שניה של כל משתנה). אצל אלו שהיו להם עמדות קודמות, חלו שינויים בהערכה לגבי מחצית המשתנים. האספקטים התזונתיים והכמותיים קיבלו הערכות חיוביות יותר והערכת הטעם היתה שלילית. בהערכות על הגיינה, על התנאים הפיזיים ועל אספקטים חינוכיים לא היו שינויים (ראה בתרשים מס' 2א' שורה ראשונה של כל משתנה). השינויים שדווחו לעיל הינם שינויים בדרגה כלשהי, לדוגמא: שינוי חיובי הוא אף שינוי מדרגה שלילית לדרגה שלילית פחות, ונהפוך הוא עם שינוי שלילי, הכולל אף שינוי מדרגה חיובית לדרגה חיובית פחות. שינויים מדעה חיובית מוחלטת לדעה שלילית מוחלטת מוצגים לגבי כל משתנה בתרשים 2 ב'.

נמצא כי השתתפות קודמת ומעמד חברתי-כלכלי השפיעו לא רק על כיוון ההערכות(כפי שדווח לעיל), אלא גם על כיוון השינויים בהערכות. לאלו שהשתתפו בעבר ולאמהות ממעמד חברתי-כלכלי גבוה ההערכות והשינויים בהערכות היו שליליים.(ראה תרשים 3 לגבי שינויים בהערכות לפי מעמד חברתי-כלכלי). לעומת זאת, האם העובדת לא העריכה את השירות בצורה שונה מאשר האם שאינה עובדת.

מלבד הערכות כלליות של השירות, החבקשו ההורים להעריך אספקטים ספציפיים של המפעל. 69% מכלל ההורים סברו, כי מקום האכילה היה מתאים גם כאשר הילד סעד בכיתה; יותר מ-90% סברו, כי הכלים מתאימים ופיקוח המורה מספיק.

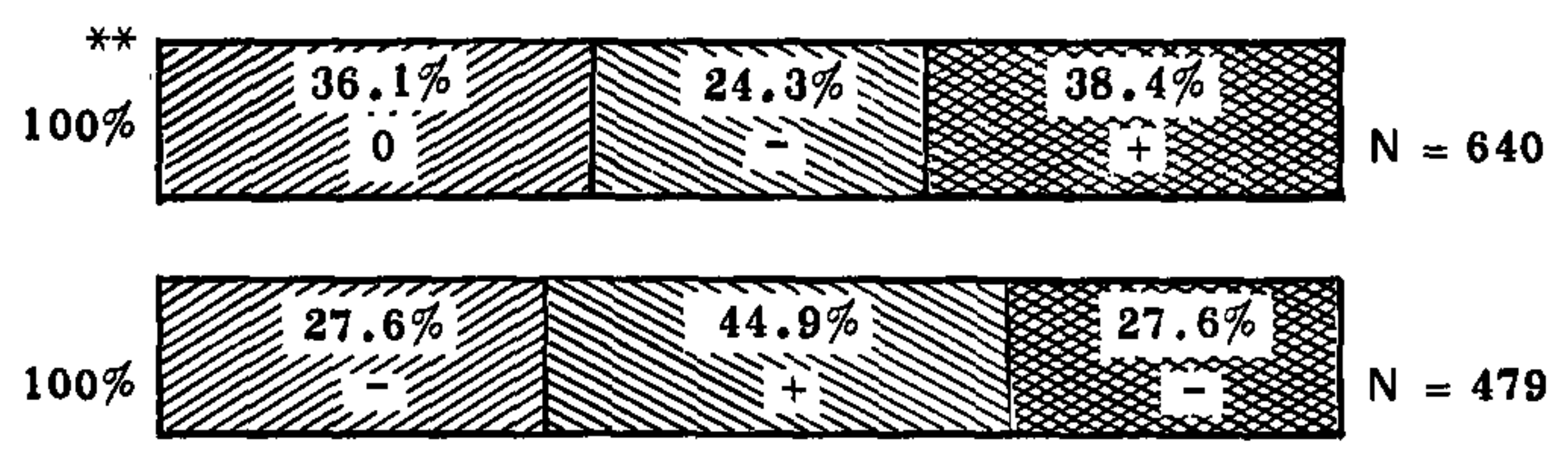
תרשים 2: שינויי עמדות ביחס להערכות השירות מאספקטים שונים

ב.

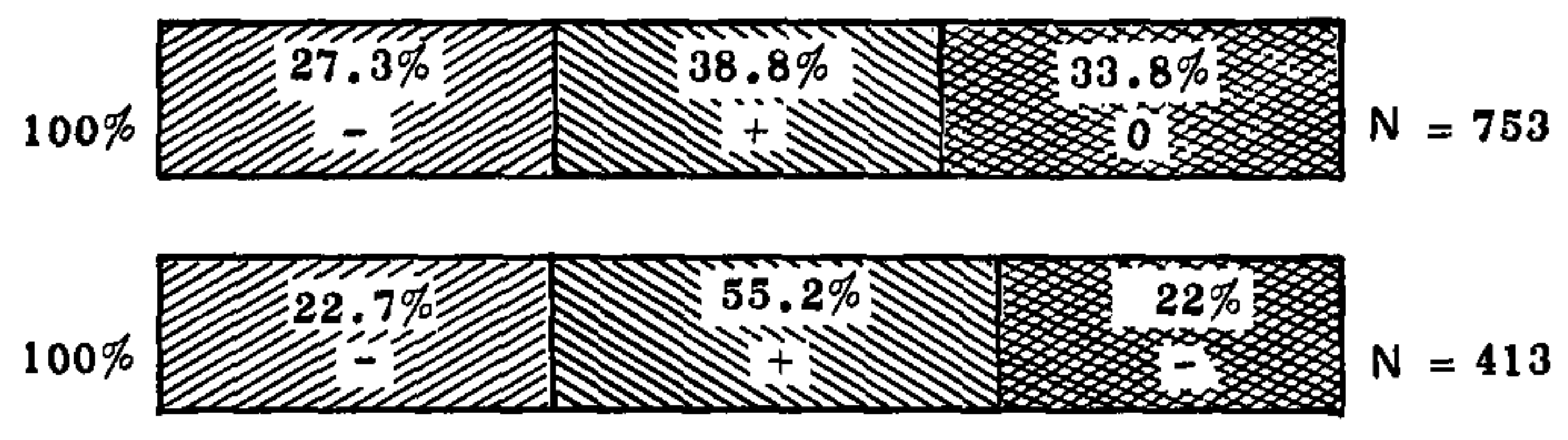
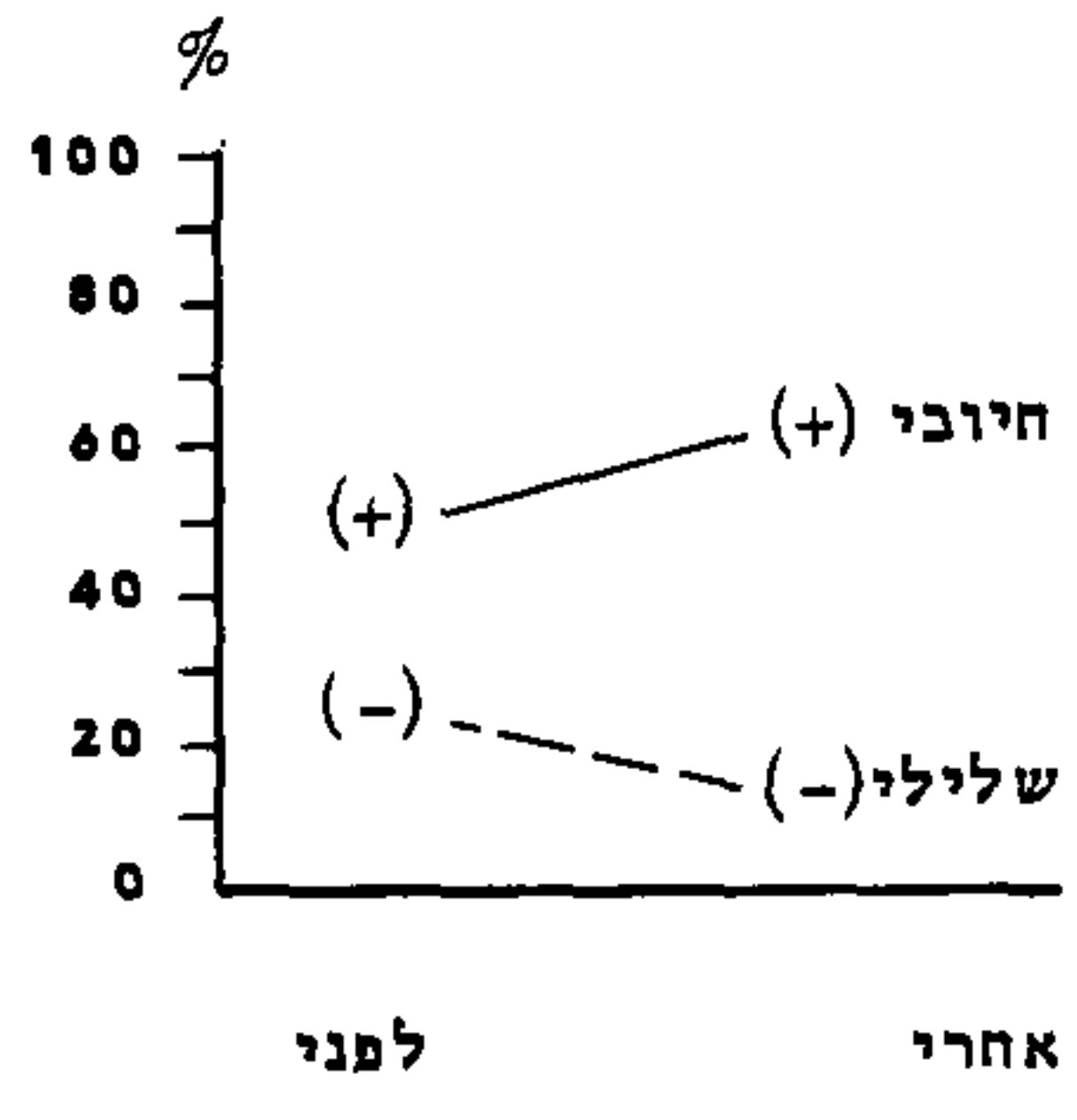

א.

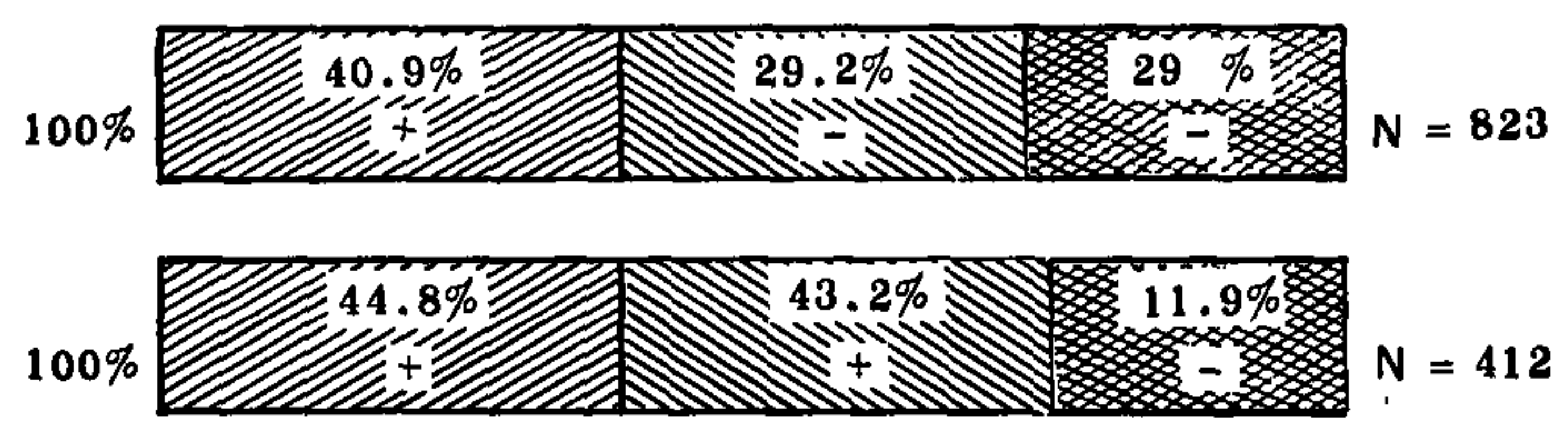
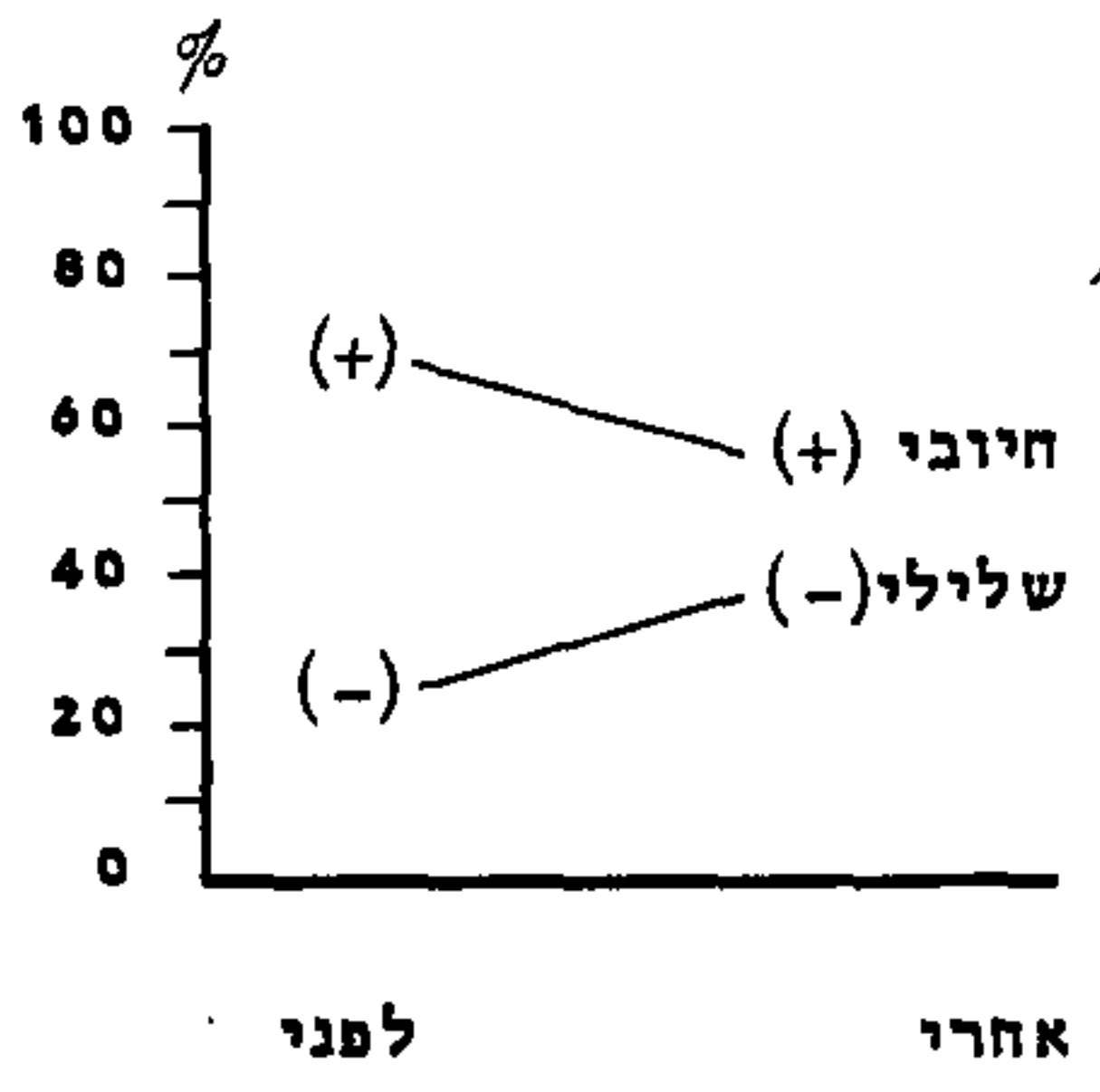
הערכת השירות מבחינה חינוכית*

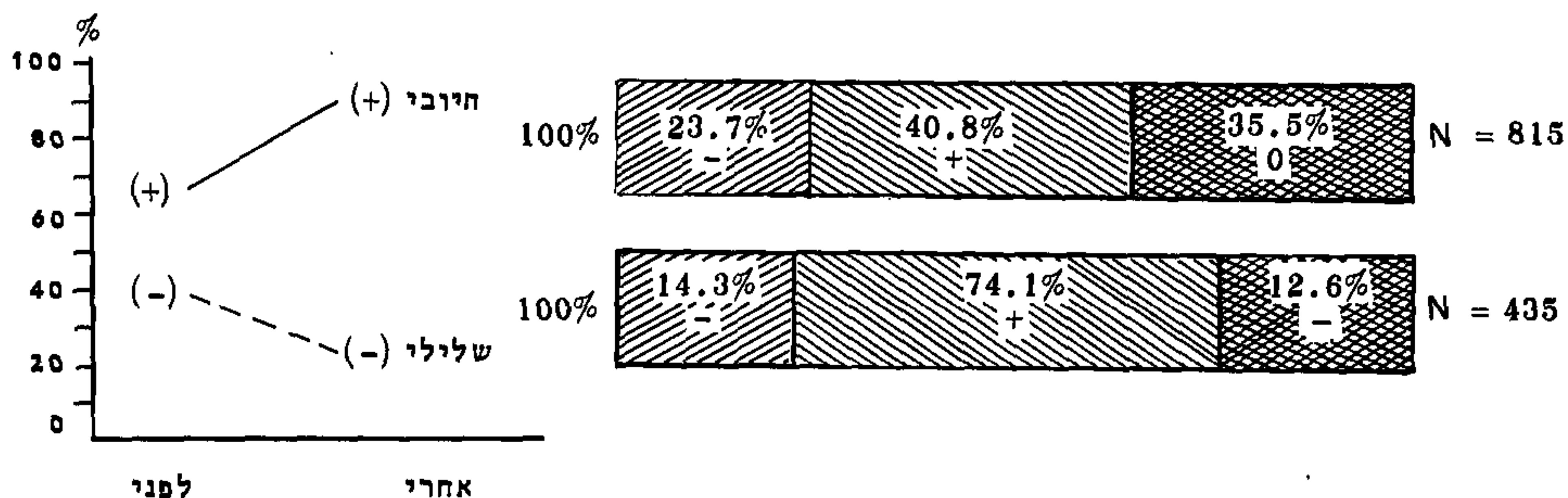
הערכת השירות מבחינה תזונתית

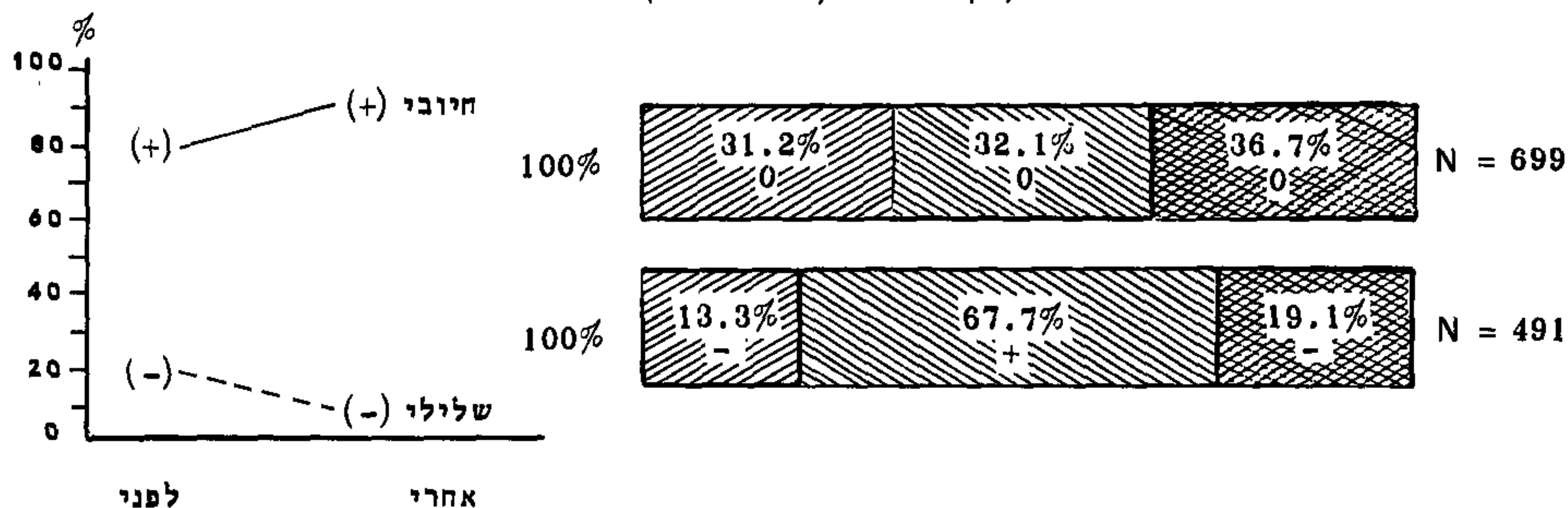
הערכת השירות מבחינה טעם הארוחות

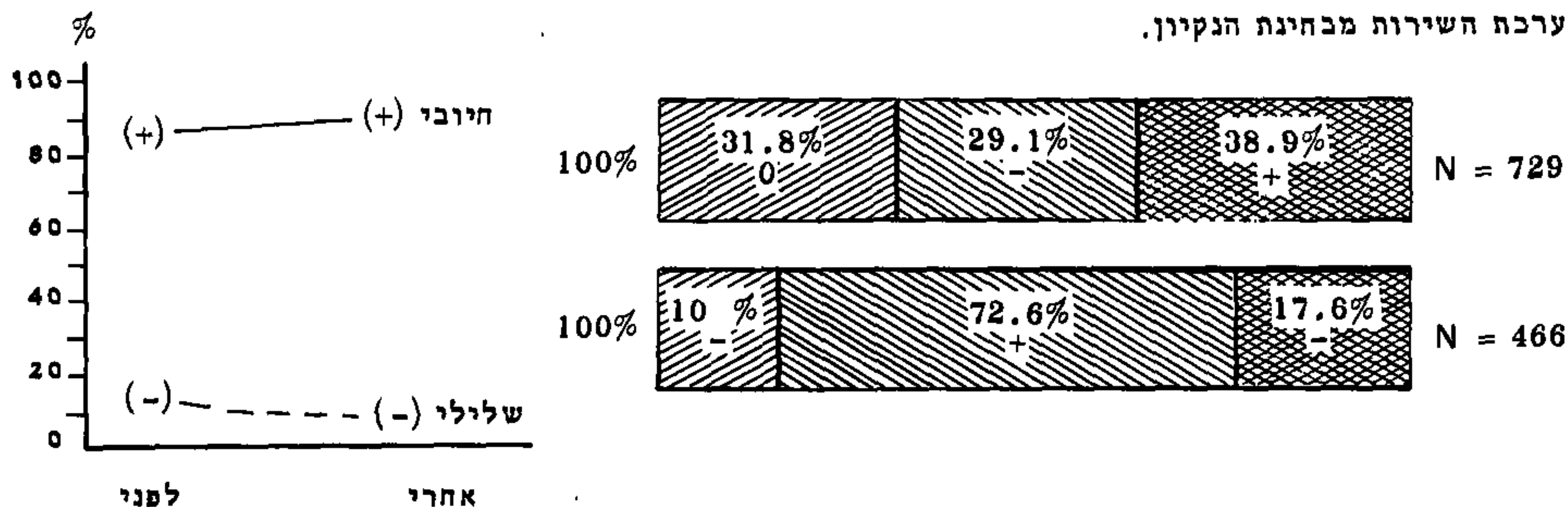
הערכת השירות מבחינת כמות האוכל.

הערכת השירות מבחינת התנאים הפיזיים (מקום ארוחה, ריהוט וכד').

הערכת השירות מבחינת הנקיון.

*

1. א. אין שינוי שינוי חיובי שינוי שלילי

- ב. הנתונים מיצגים את אחוז הנחקרים בכל קטגוריה של שינוי.
ג. (+) יותר מקרים מן הצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.
ד. (-) פחות מקרים מן הצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.
(0) מספר המקרים שנפלו בקטגוריה הוא כצפוי באופן מקרי.
ד. הנתונים מצביעים על כל שינוי ככיוון הנדרון, כגון:
שינוי מעמדה חיובית לעמדה חיובית יותר ובאותו אופן מעמדה שלילית לעמדה שלילית פחות ולהיפך על סולם 1 - 5 גקורות.

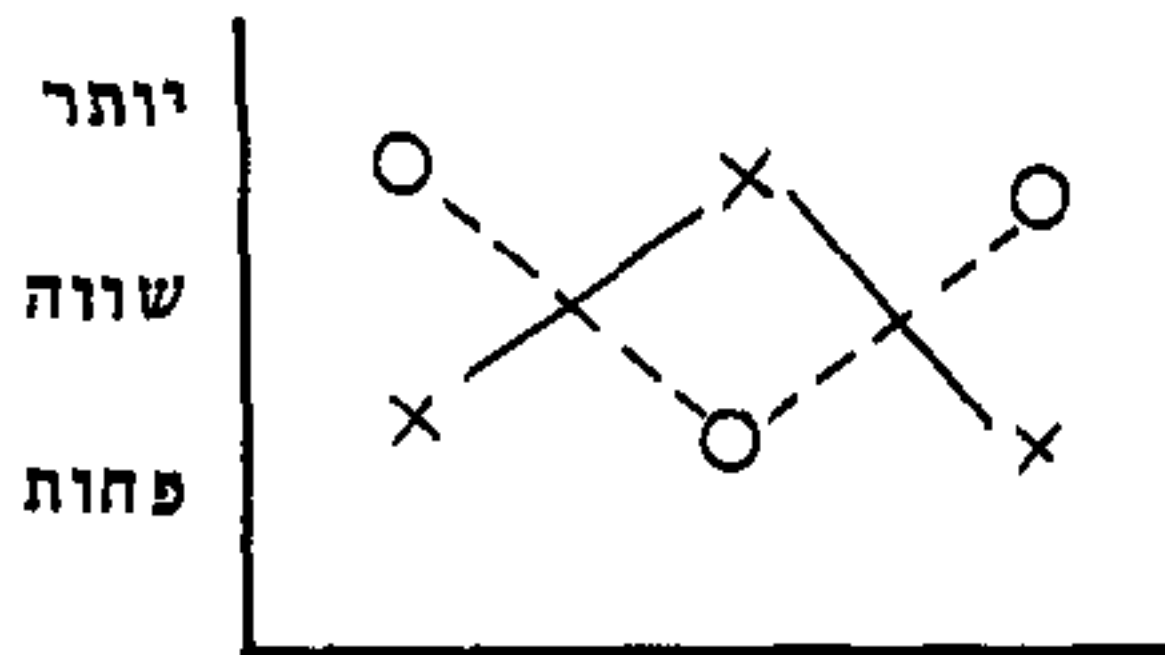
**

2. במשתנים הכפולים, השורה הראשונה מראה את כיוון השינוי אצל הנחקרים שהיתה להם דעה, ואילו השורה השניה מראה את כיוון השינוי אצל הנחקרים, שלא היתה להם דעה קודם לכן.

3. הגרפים האלו מראים את שיעור השינויים בעמדות חיוביות (+) ובעמדות שליליות (-) מלפני הניסוי ועד לאחריו.

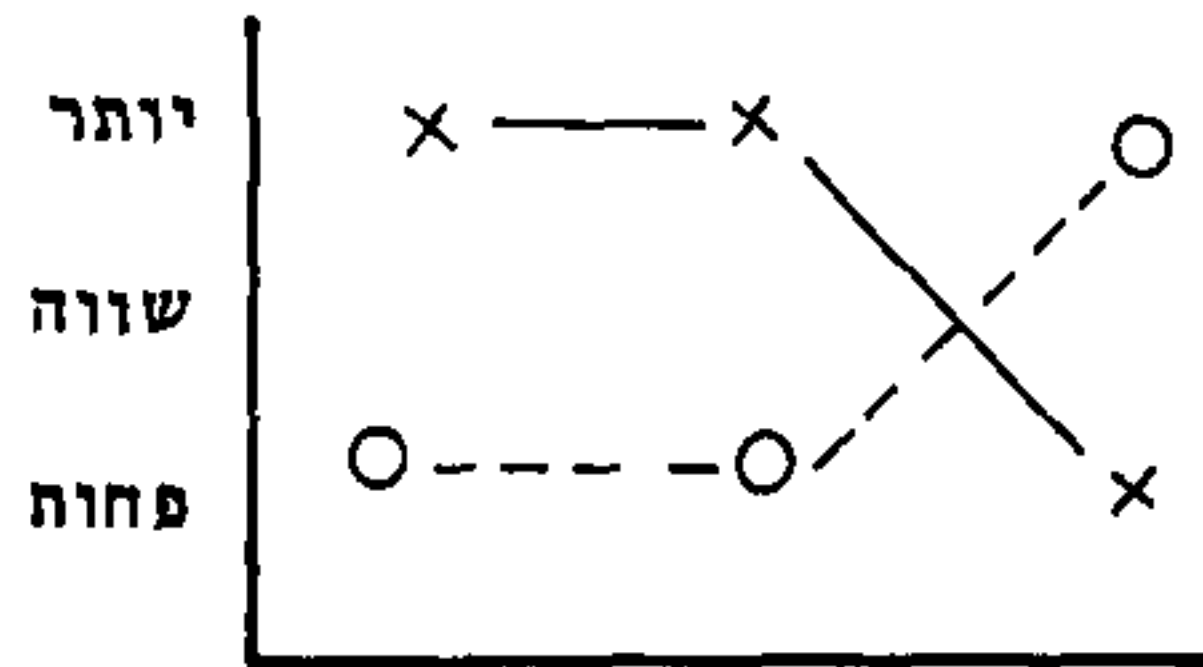
חרשים 3: מגמות של שינויים בהערכה לפי מעמד חברתי - כלכלי*.

הערכת השירות מבחינה
חינוכית

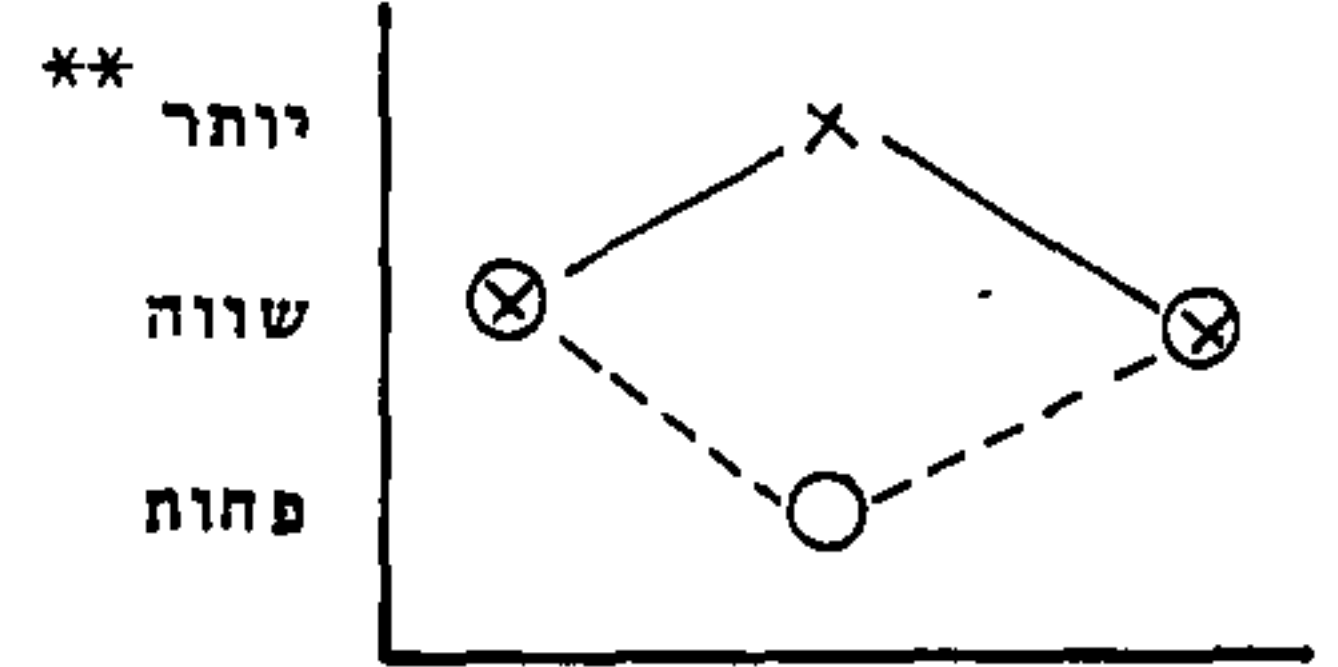
שינוי חיובי שינוי שלילי אין שינוי

הערכת השירות מבחינת
התנאים הפיזיים

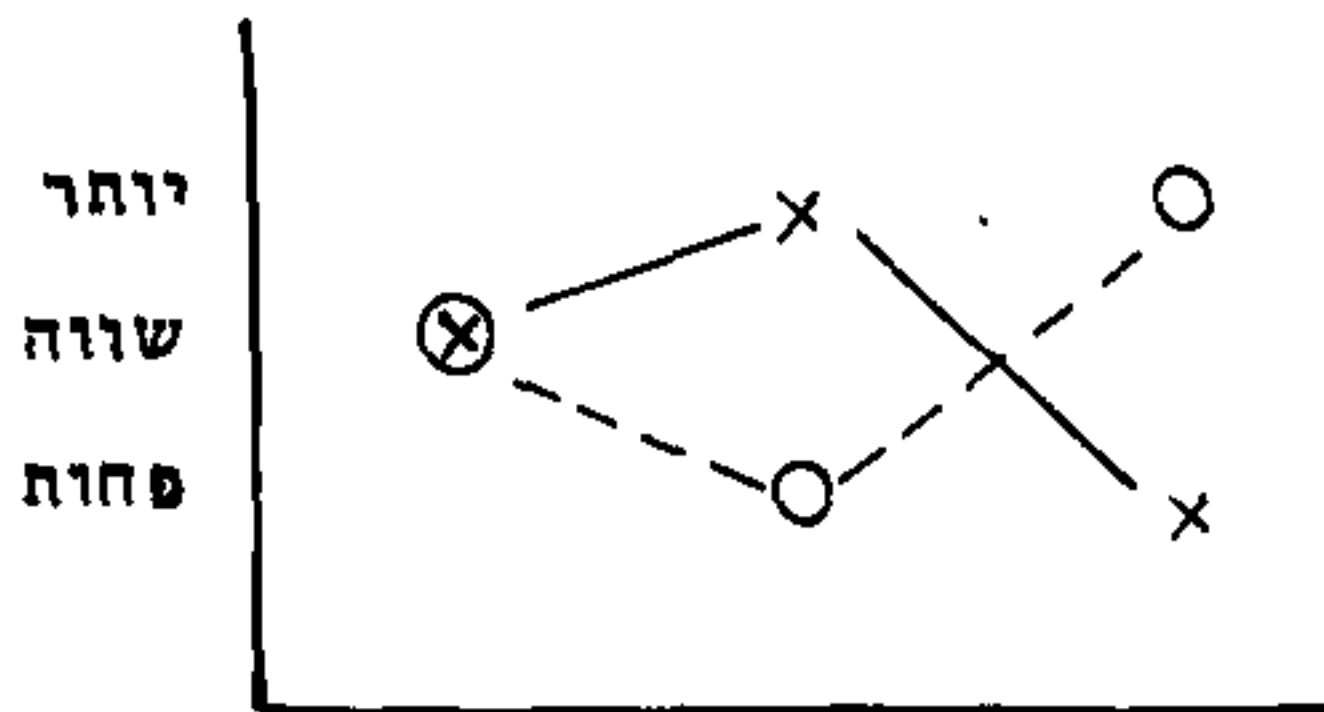
שינוי חיובי שינוי שלילי אין שינוי

הערכת השירות מבחינה
תזונתית

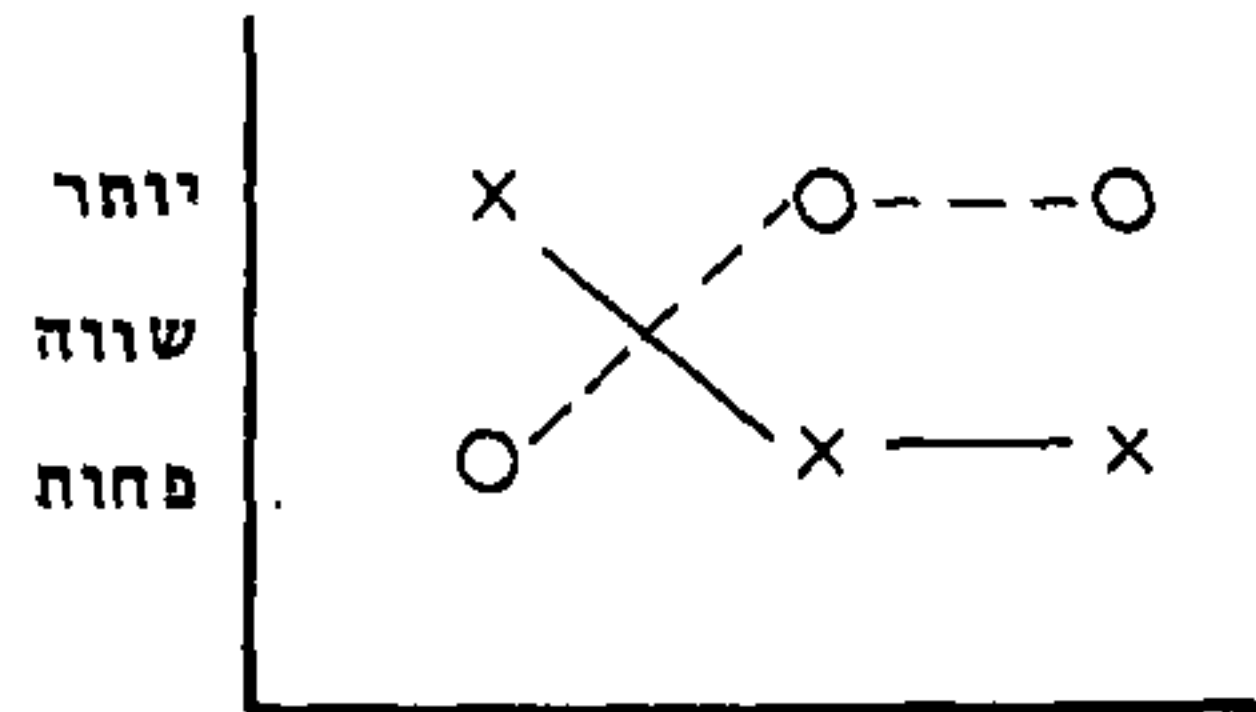
שינוי חיובי שינוי שלילי אין שינוי

הערכת השירות מבחינת
טעם הארוחות

שינוי חיובי שינוי שלילי אין שינוי

הערכת השירות מבחינת
הנקיון

שינוי חיובי שינוי שלילי אין שינוי

* (א) כל הגרפים מיצגים הבדלים מובהקים $P < .01$

(ב) X - מעמד חברתי-כלכלי גבוה; O - מעמד חברתי-כלכלי נמוך.

** אנו משווים מעמד חברתי-כלכלי גבוה ונמוך. הכותרת "יותר" מציינת, כי יש יותר מקרים בקבוצה אחת מן השניה, "שווה" - יש אותו מספר מקרים, "פחות" - יש פחות מקרים בקבוצה לפי שינוי עמדה.

שינויים בהערכת אחריות ביה"ס לספק את השירות

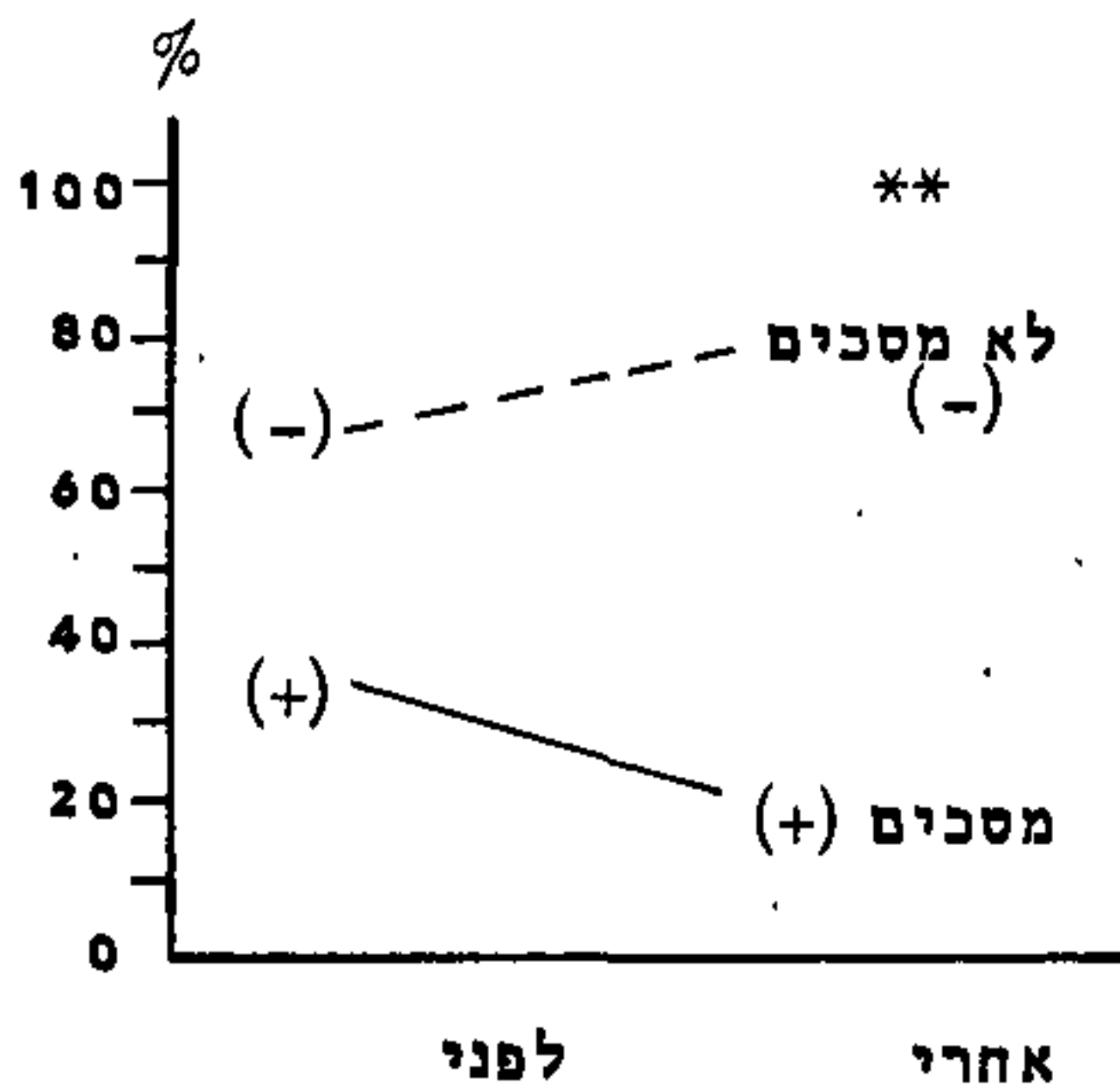
כ-40% מן הנשאלים שינו את עמדתם וכיום אין הם מסכימים באותה מידה כפי שהצהירו בשאלון המוקדם. לעומת 70% קודם לכן הסכימו רק 60% בשאלון הסופי (ראה תרשים 4 ב') לדעה כי על ביה"ס מוטלת האחריות להזין את ילדיהם (ראה תרשים 4 א'). כנגד זאת, בשאלון הסופי סברו יותר הורים שלימוד נימוסי שולחן לילדיהם נכלל בתחום החינוכי. בתרשים 4 א' אפשר להיווכח כי שינויים חיוביים חלו אצל 40.4%, דבר שגרם לעליה של 20% בשיעור השותפים לדעה כי לימוד נימוסי שולחן הוא אכן בתחום אחריותו של ביה"ס (ראה תרשים 4 ב'). מספר מועט יותר של הורים סבורים כי ילדיהם לא יקבלו בביה"ס את המזון הרצוי מבחינתם. עם זאת המשיכו ההורים להאמין, כי המורה יכול להשפיע על ילדיהם לאכול (ראה תרשים 4 א' ב').

תרשים 4 : שינויים בהערכת אחריות בית-הספר

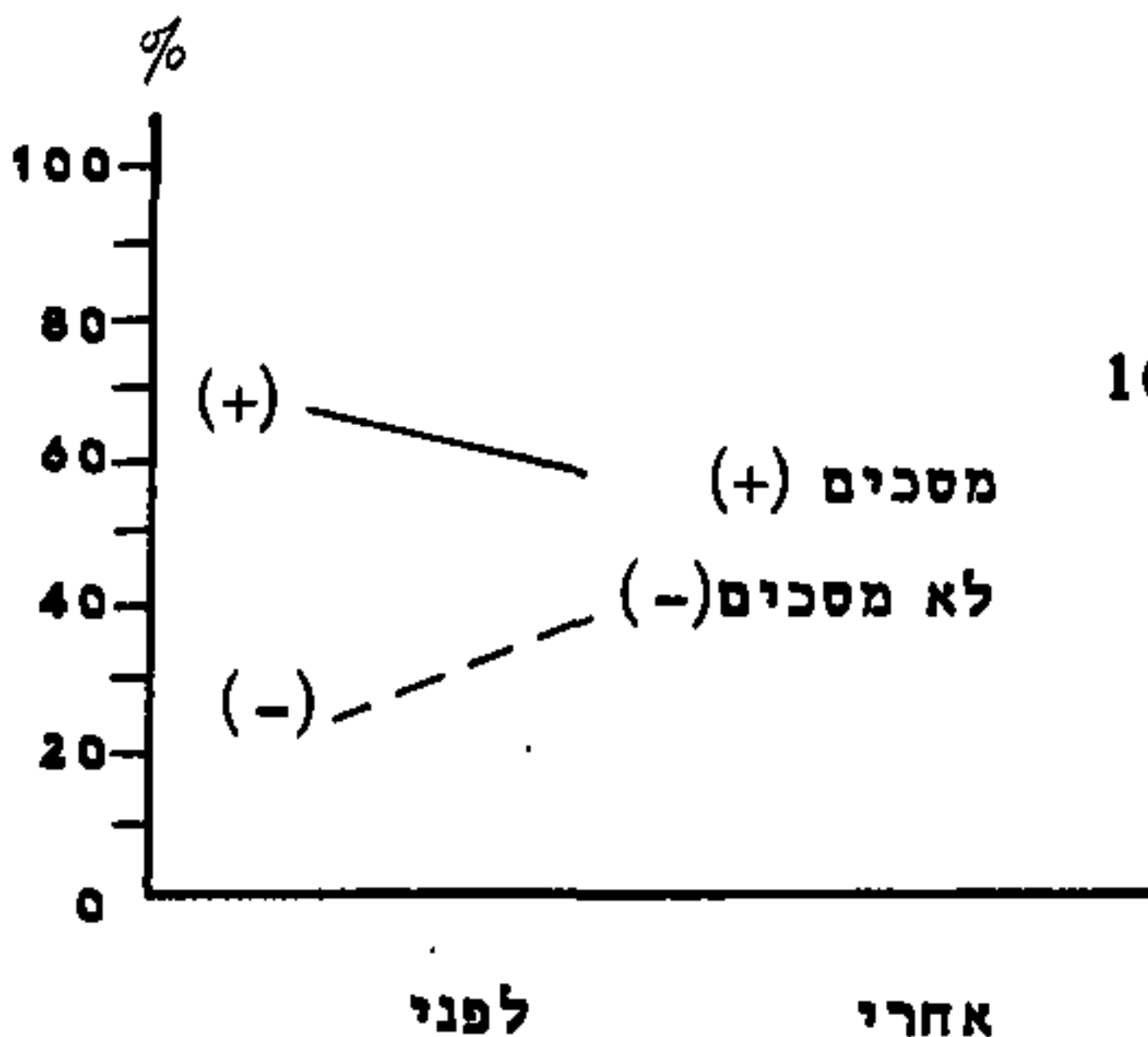
ב.

א.

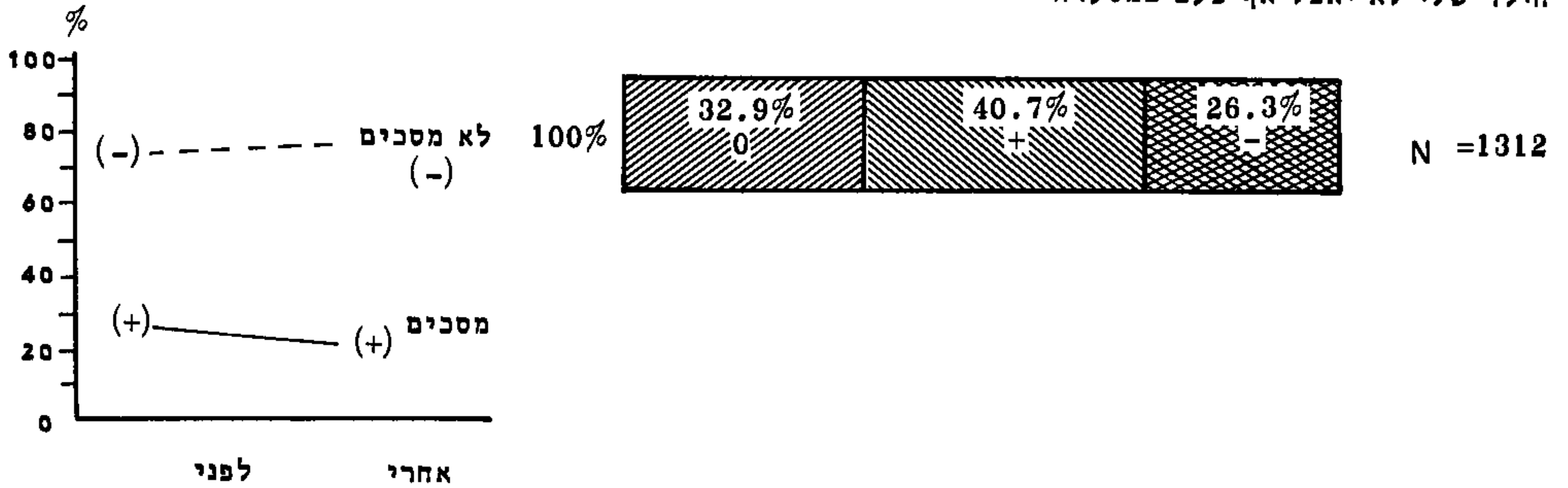
באיזו מידה צריך ביה"ס להתערב בתחום כגון נימוסי אכילה.*

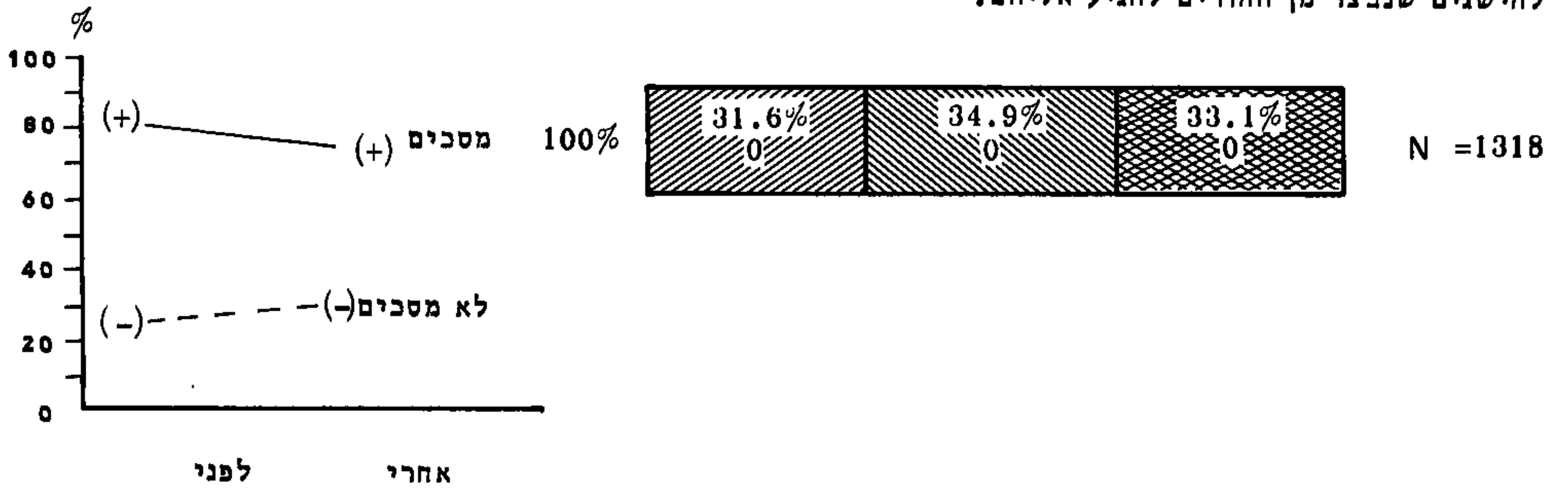
באיזו מידה צריך ביה"ס להיות אחראי להזנת הילדים ביום הלימודים

הילד שלי לא יאכל אף פעם במסעדה

האם השפעת המורה יכולה להביא להישגים שנבצר מן ההורים להגיע אליהם.

* 1. א. אין שינוי ב. שינוי חיובי ג. שינוי שלילי

ב. הנתונים מיצגים את אחוז הנחקרים בכל קטגוריה של שינוי.

ג. (+) יותר מקרים מהצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.

(-) פחות מקרים מהצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.

(0) מספר המקרים שנפלו בקטגוריה הוא כצפוי באופן מקרי.

ד. המספרים מצביעים על כל שינוי בכיוון הנדון, כגון שינוי מעמדה חיובית לעמדה חיובית יותר ובאוחו אופן מעמדה שלילית לעמדה שלילית פחות ולהיפך על סולם 1-5 נקודות.

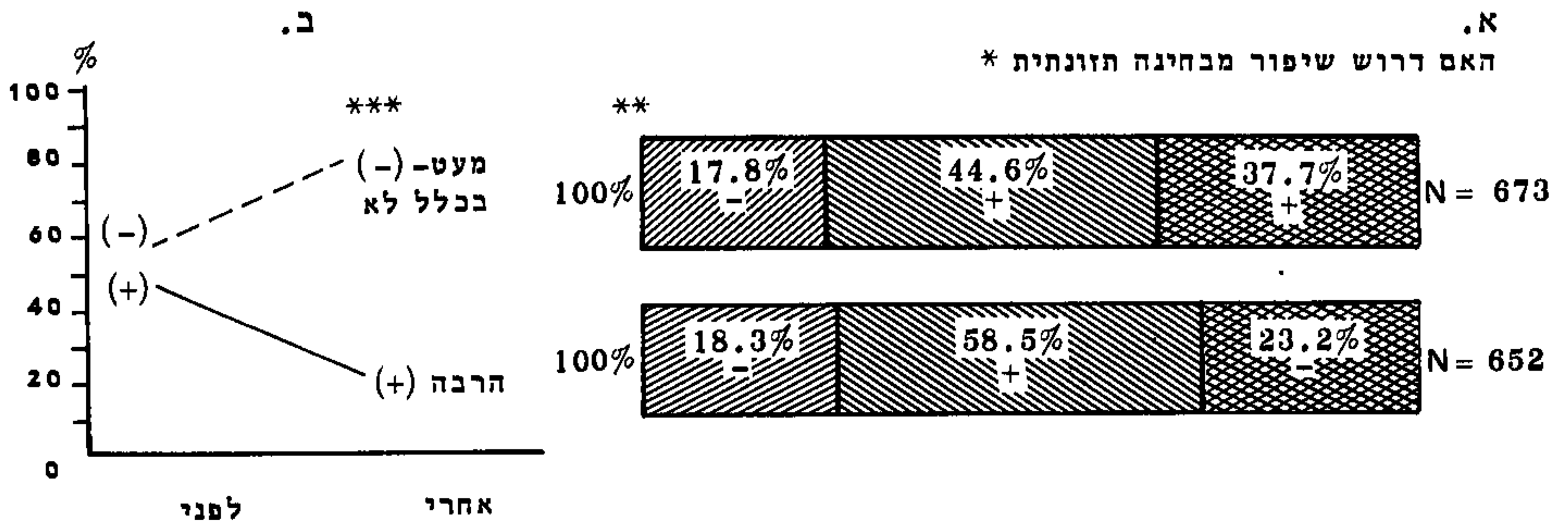
** 2. הגרפים הללו מראים את שיעור השינויים בעמדות החיוביות (+) ובעמדות השליליות (-) מלפני הניסוי ועד סיומו.

שינוי בהערכות לגבי הצורך בשיפורים

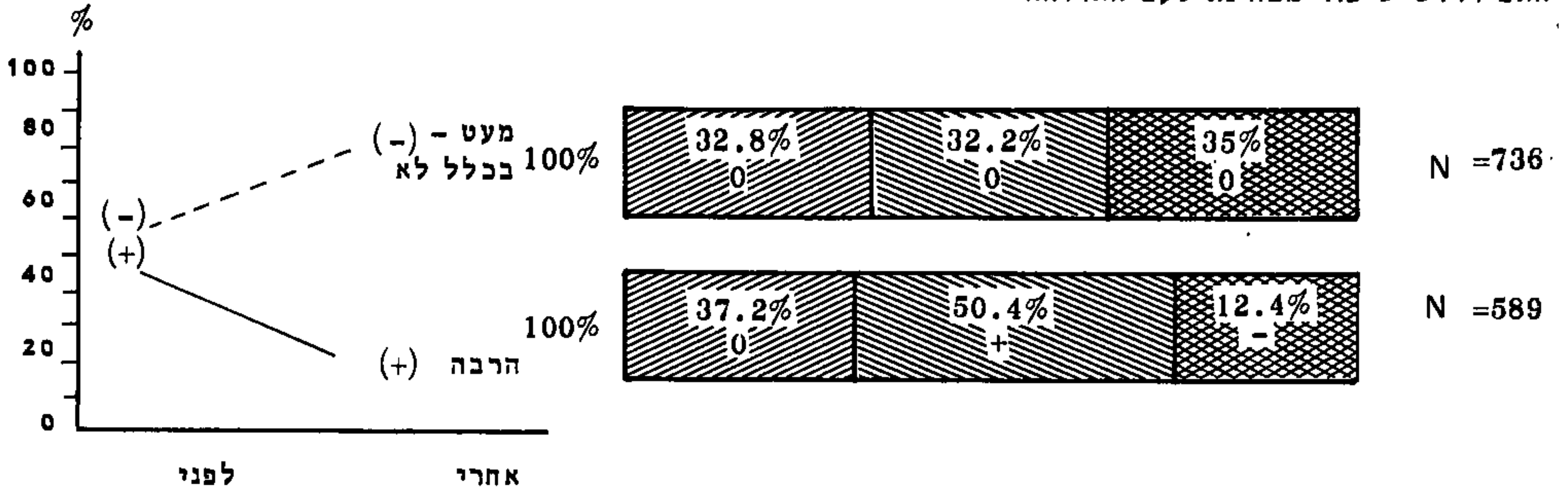
כמו בהערכות הכלליות כלפי השירות, כן גם בהערכות לגבי הצורך בשיפורים, אחוז גבוה מהנשאלים (35% - 45%) ציינו שאין ביכולתם לומר מהם השינויים הנדרשים, ואילו לאחר הניסוי יותר ממחצית הנשאלים סברו כי אין צורך בשיפורים (ראה תרשים 5 א' השורה התחתונה בכל משתנה). אלו שקודם לכן הביעו עמדה כלשהי כלפי הצורך בשיפורים גילו שינוי מובהק בעמדתם ופחות מהם סבורים, כי יש צורך בשיפורים. ביחס לאספקטים התזונתיים והכמותיים. בשטחים אחרים לא חלו שינויים אך גם קודם לכן לא סברו הנשאלים, כי יש צורך בשיפורים (ראה תרשים 5 א' שורה עליונה בכל משתנה).

נשאלים ממעמד חברתי- כלכלי גבוה נטו יותר מאשר נשאלים ממעמד חברתי- כלכלי נמוך להביע את הדעה, כי דרושים שיפורים בשירות (ראה תשים 6).

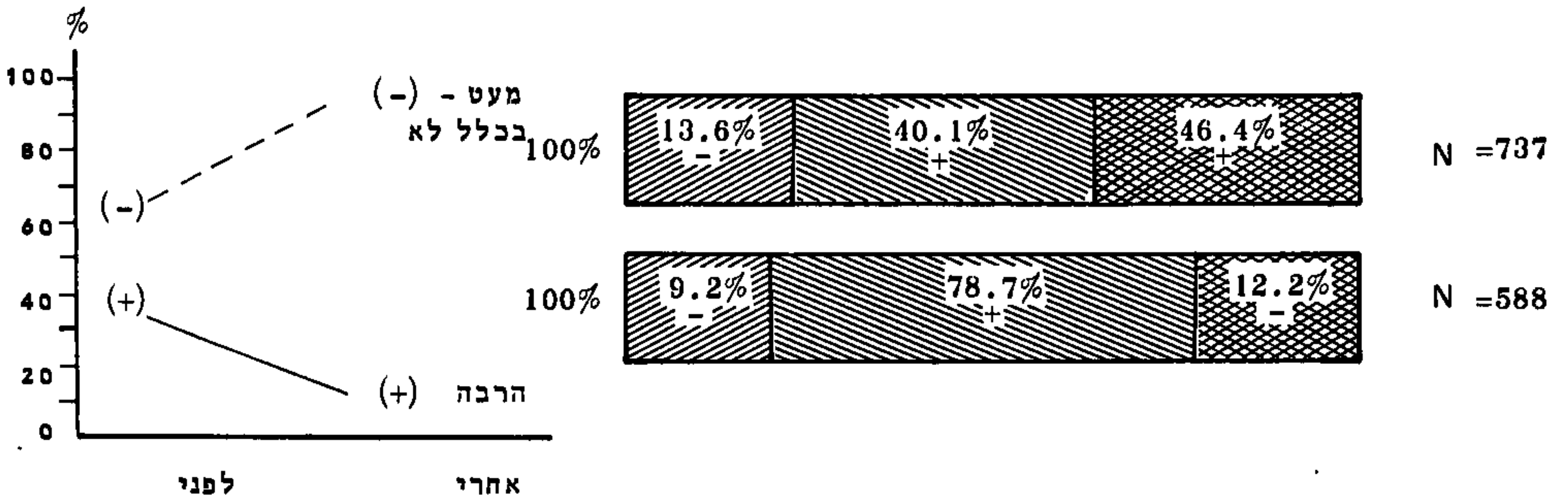
תרשים 5: שינויים בהערכת מידת הצורך בשיפורים

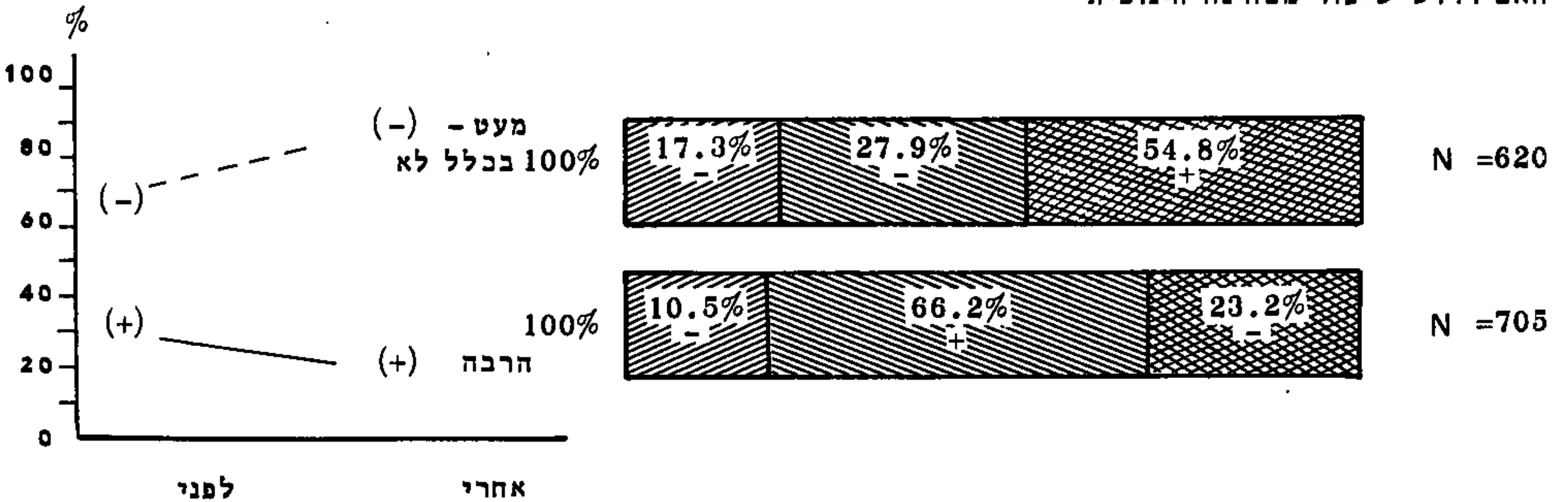
האם דרוש שיפור מבחינת טעם הארוחה

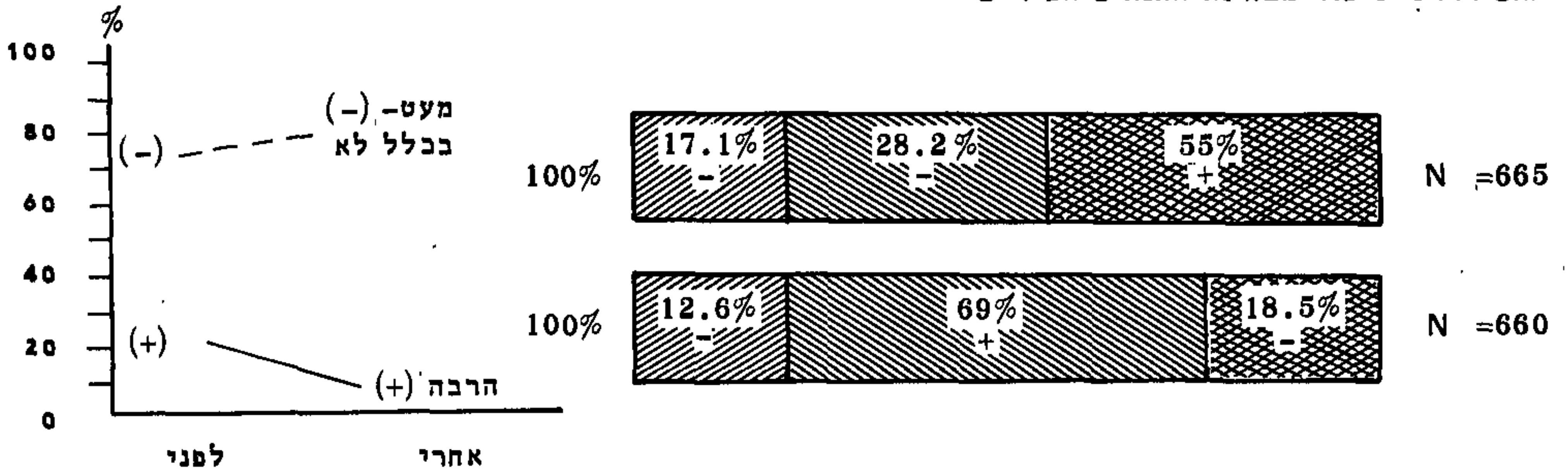

האם דרוש שיפור מבחינת כמות האוכל

האם דרוש שיפור מבחינה חינוכית

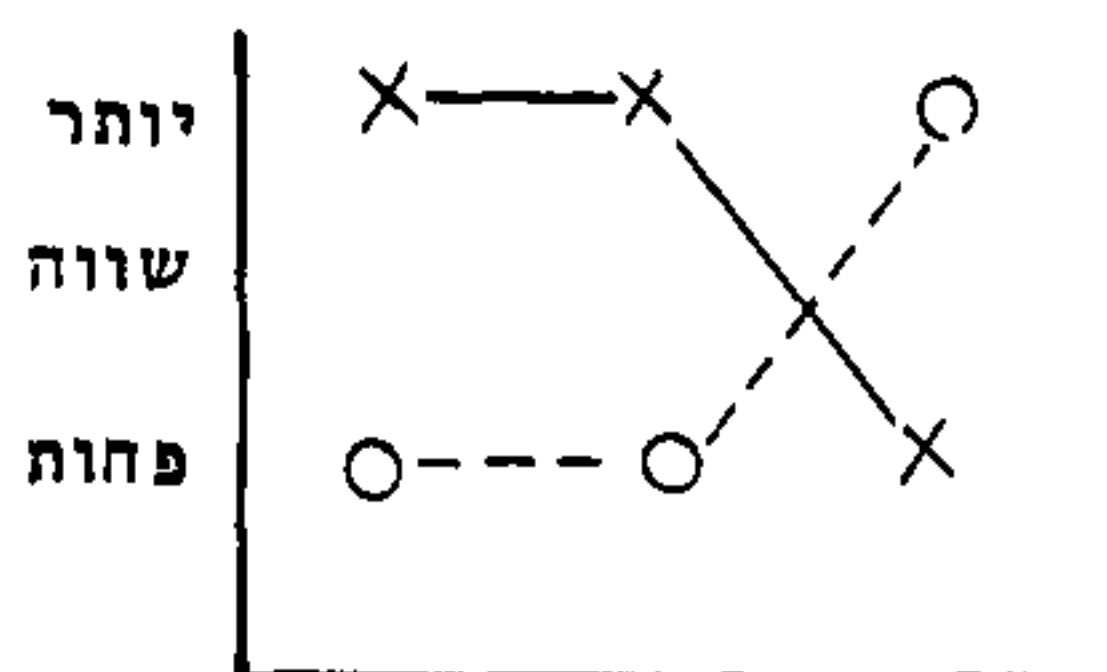
שינוי שלילי
 שינוי חיובי
 אין שינוי
 . א . 1 *

- ב. הנתונים מיצגים את אחוז הנחקרים בכל קטגוריה של שינוי.
- ג. (+) יותר מקרים מהצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.
- ד. (-) פחות מקרים מהצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.
- ה. (0) מס' המקרים שנפלו בקטגוריה הוא כצפוי באופן מקרי.
- ו. הנתונים מצביעים על כל שינוי בכיוון הנדרש, כגון שינוי מעמדה חיובית לעמדה חיובית יותר ובאותו אופן מעמדה שלילית לעמדה שלילית פחות ולהיפך על סולם 1 - 5 נקודות.

- 2. ** במשתנים הכפולים, השורה הראשונה מראה את כיוון השינוי אצל הנחקרים שהיתה להם דעה, והשורה השניה מראה את כיוון השינוי אצל הנחקרים שלא היתה להם דעה קודם לכן.
- 3. *** הגרפים הללו מראים את שיעור השינויים בעמדות החיוביות (+) ובעמדות השליליות (-) מפני הניסוי ועד סיומו.

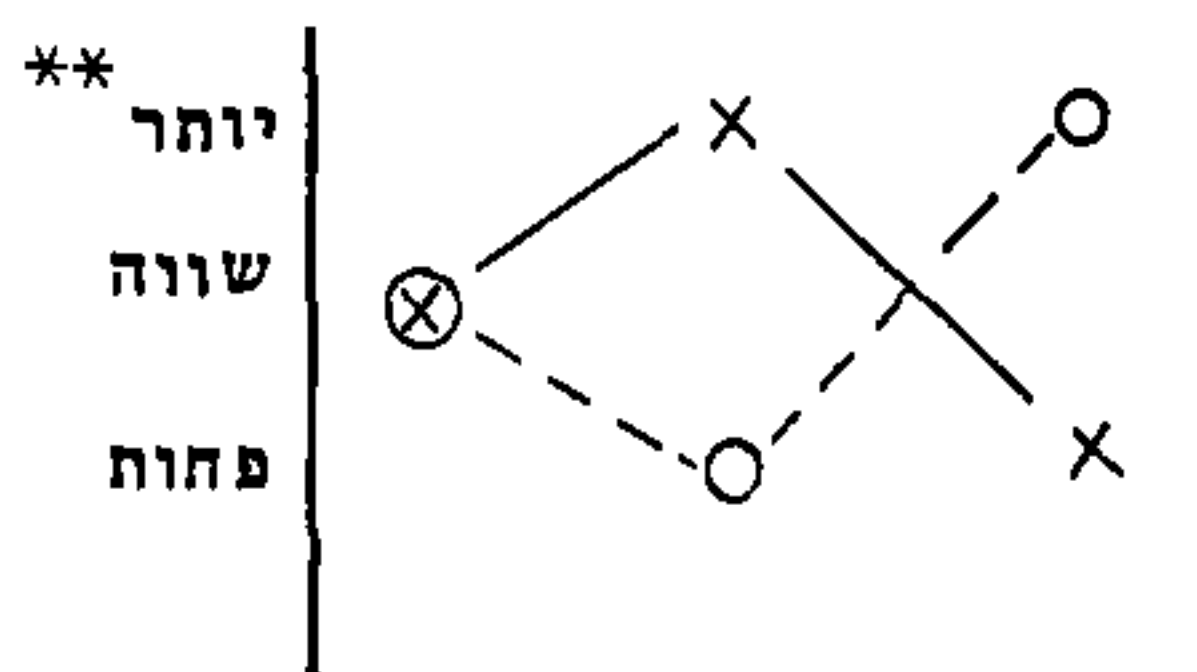
תרשים 6 : מגמות של שינויים בצורך לשיפור לפי מעמד חברתי- כלכלי*

האם דרוש שיפור מבחינת התנאים הפיזיים

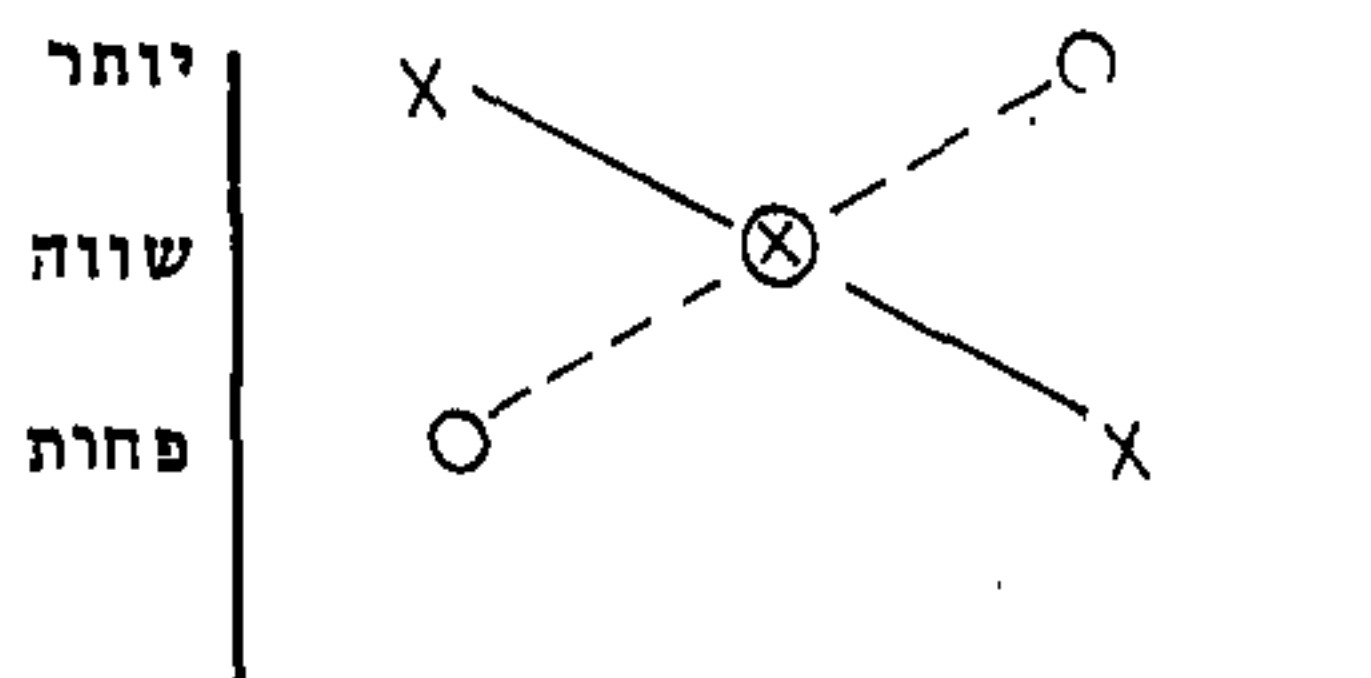
שינוי חיובי שינוי שלילי אין שינוי

האם דרוש שיפור מבחינה תזונתית

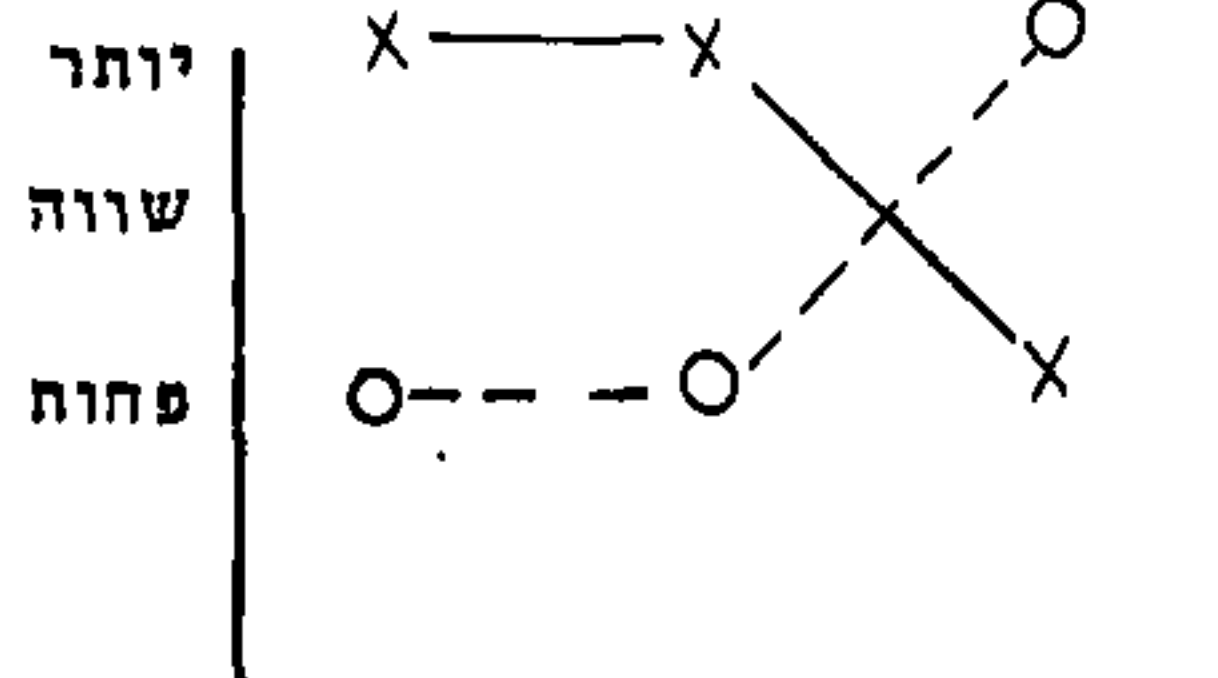
שינוי חיובי שינוי שלילי אין שינוי

האם דרוש שיפור מבחינת טעם הארוחות

שינוי חיובי שינוי שלילי אין שינוי

האם דרוש שיפור מבחינת כמות האוכל

שינוי חיובי שינוי שלילי אין שינוי

* (א) כל הגרפים מיצגים הכדלים מובהקים $P < .01$

(ב) X - מעמד חברתי- כלכלי גבוה; 0 - מעמד חברתי- כלכלי נמוך.

** אנו משווים מעמד חברתי- כלכלי גבוה ונמוך. הכותרת "יותר" מציינת, כי יש יותר מקרים בקבוצה אחת מהשניה, "שווה" - יש אותו מספר מקרים, "פחות" - יש פחות מקרים בקבוצה לפי שינוי העמדה.

שיפורים באספקטים ספציפיים של המפעל הנסיוני לא היו דרושים לדעת רוב הנשאלים, אך 36% מהם רצו שינויים במקום האכילה (בלי קשר למקום האכילה של הילד - כיתות או חדרי אוכל). רק 15%-10% סברו, כי יש להנהיג שיפורים בחחום כלי האוכל ובענין פיקוחם של המורים בשעת הארוחה.

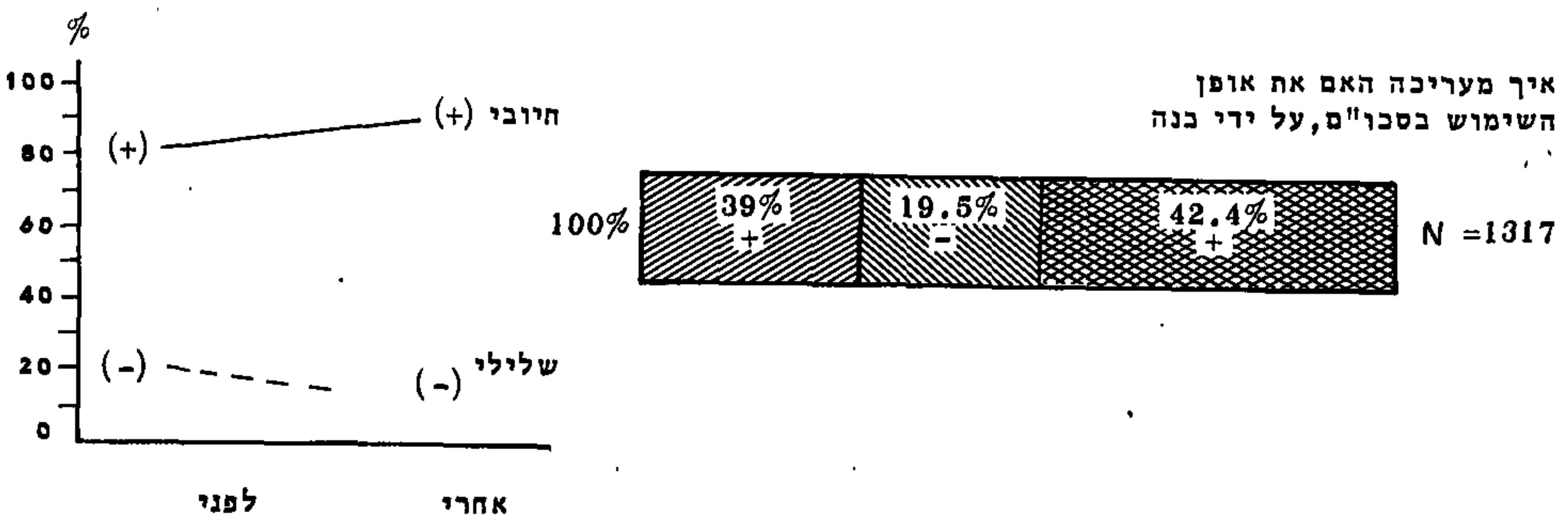
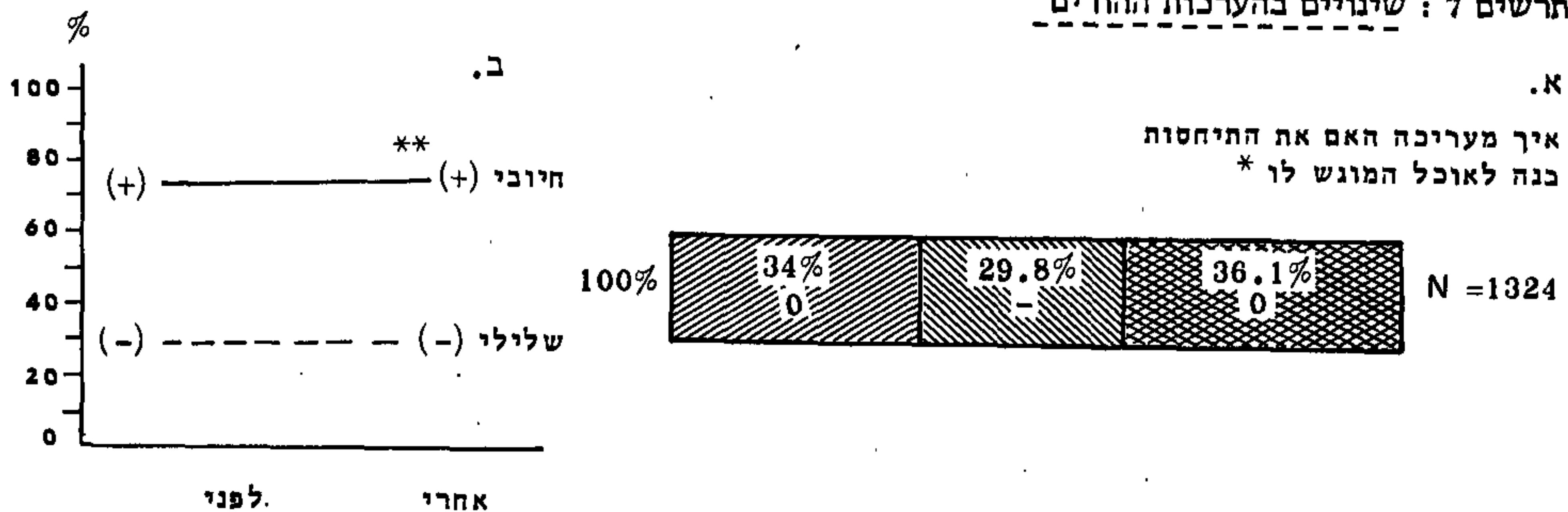
שינויים בהערכת הרגלי האכילה של הילד

בר"כ לא חלו שינויים בהערכות ההורים, להוציא הערכה לגבי השימוש בסכו"מ. בהערכת אספקט זה חל שינוי קטן לרעה (ראה תרשים 7).

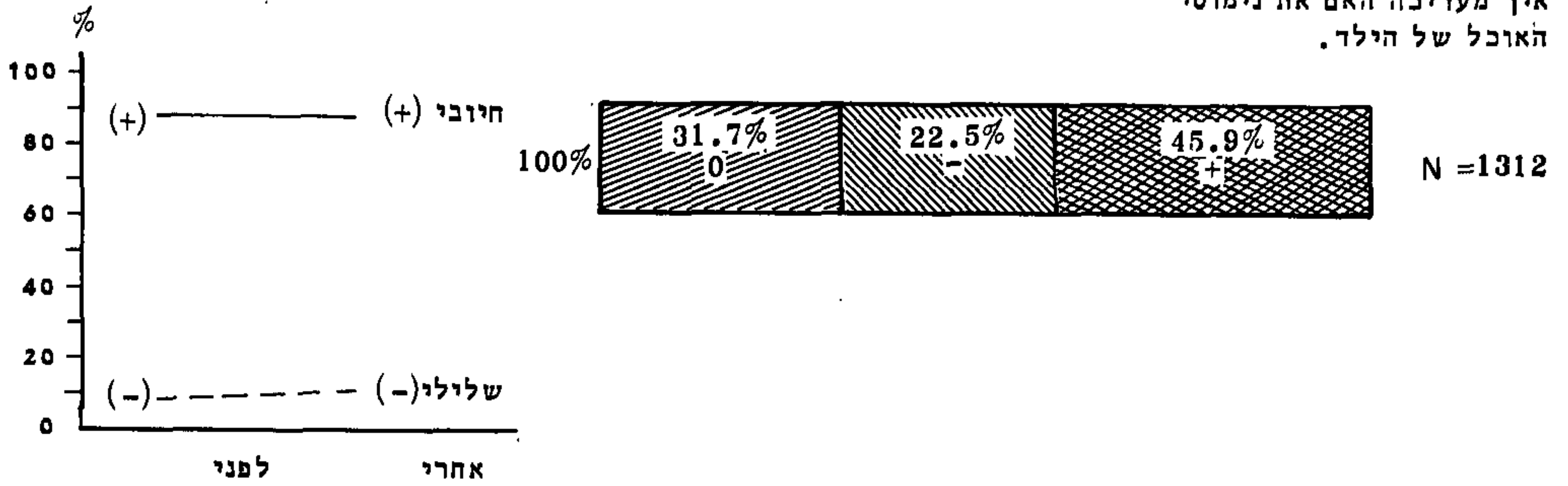
שינויים בסוג הארוחה המועדפת

גם כאן חלו מעט מאד שינויים בעמדה פרט לשינוי חיובי בהעדפת סנדוויץ בשר אצל 43% מן ההורים (ראה תרשים 8).

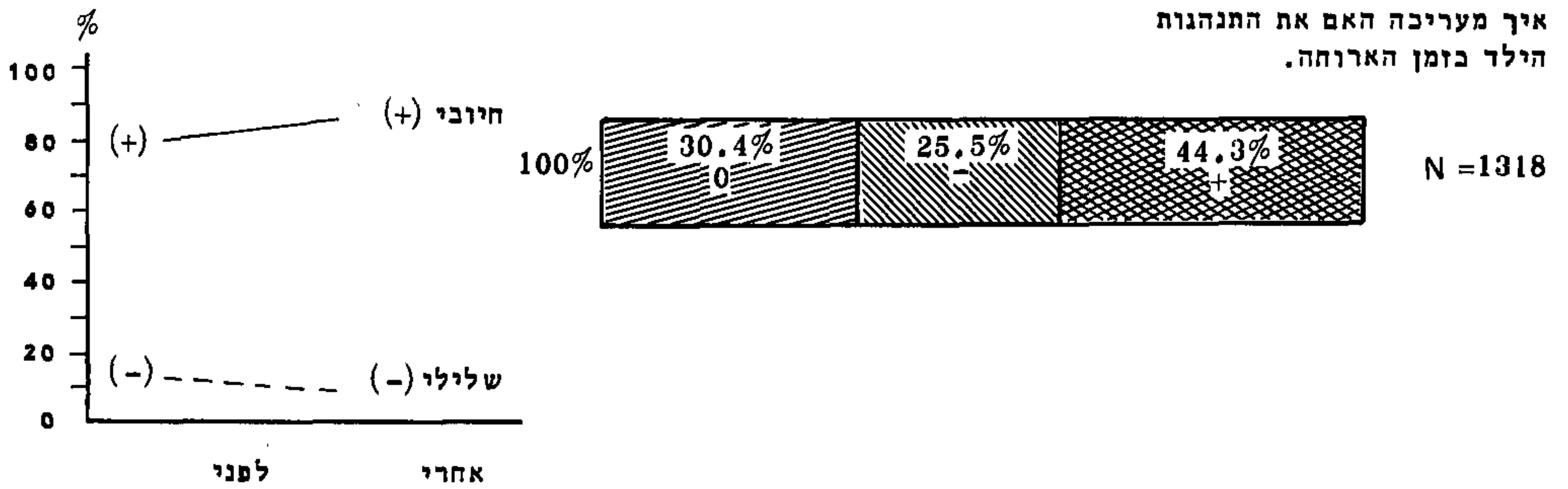
תרשים 7 : שינויים בהערכות ההורים

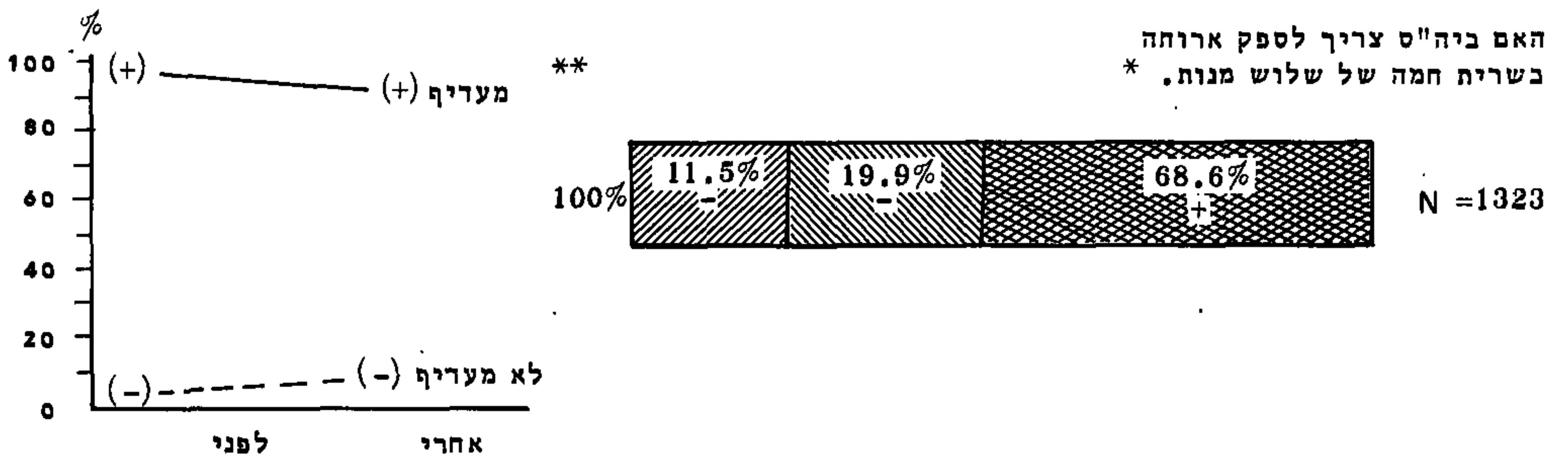
איך מעריכה האם את נימוסי האוכל של הילד.

איך מעריכה האם את התנהגות הילד בזמן הארוחה.

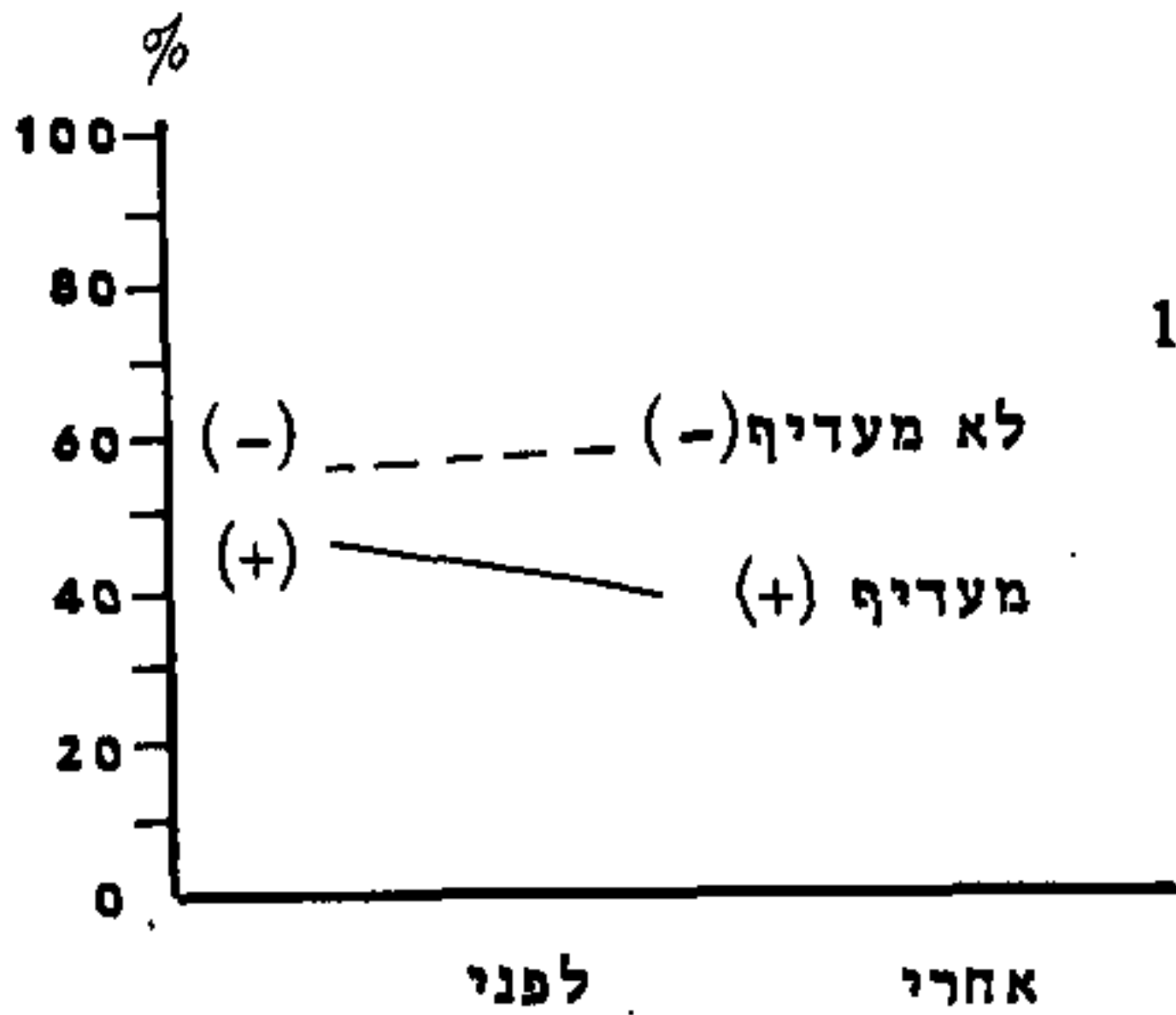
תרשים 8 : שינויים בסוג הארוחה המועדפת

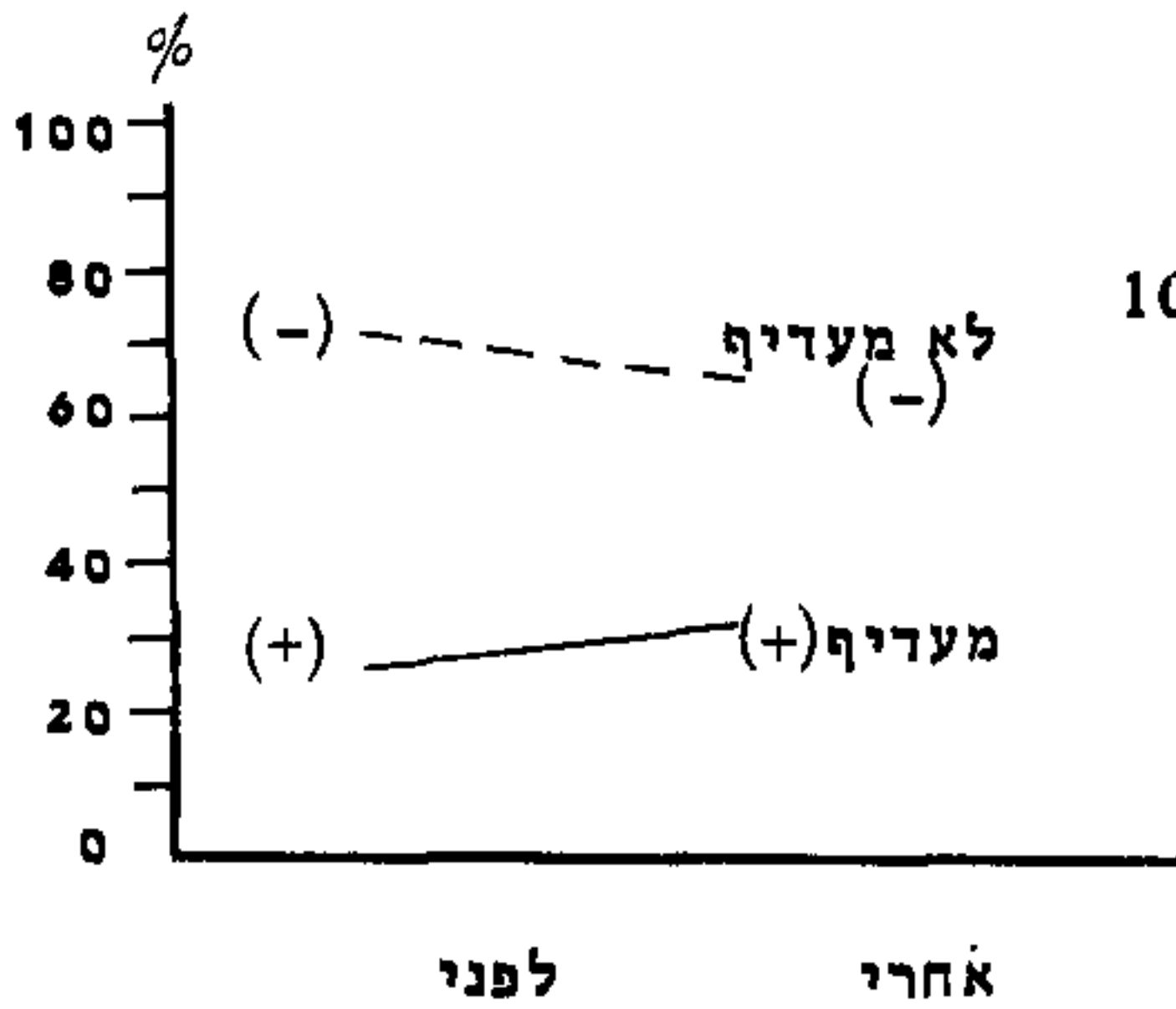
האם ביה"ס צריך לספק ארוחה בשרית חמה של שלוש מנות. *

**

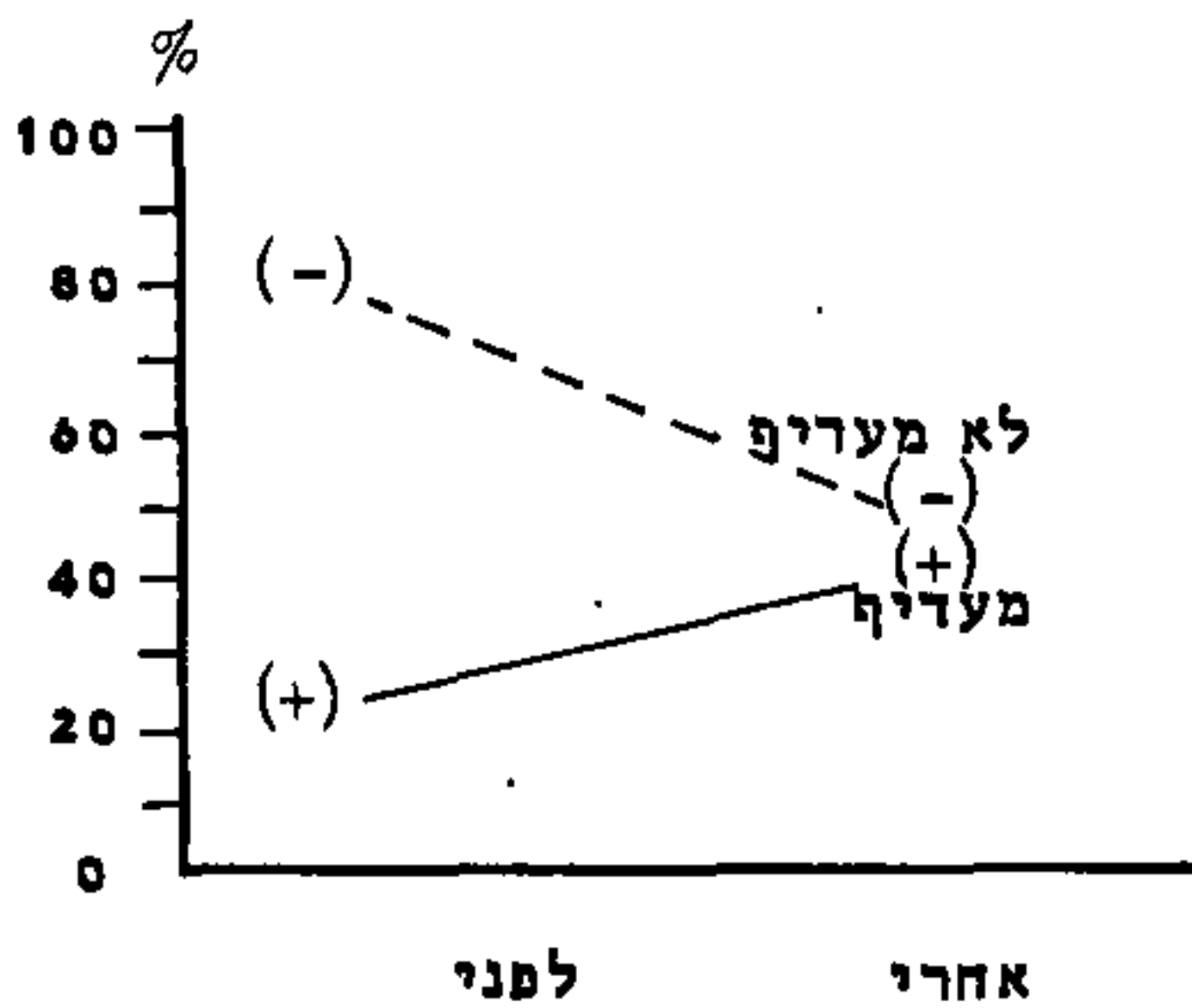
האם ביה"ס צריך לספק ארוחה
חלבית חמה של שלוש מנות

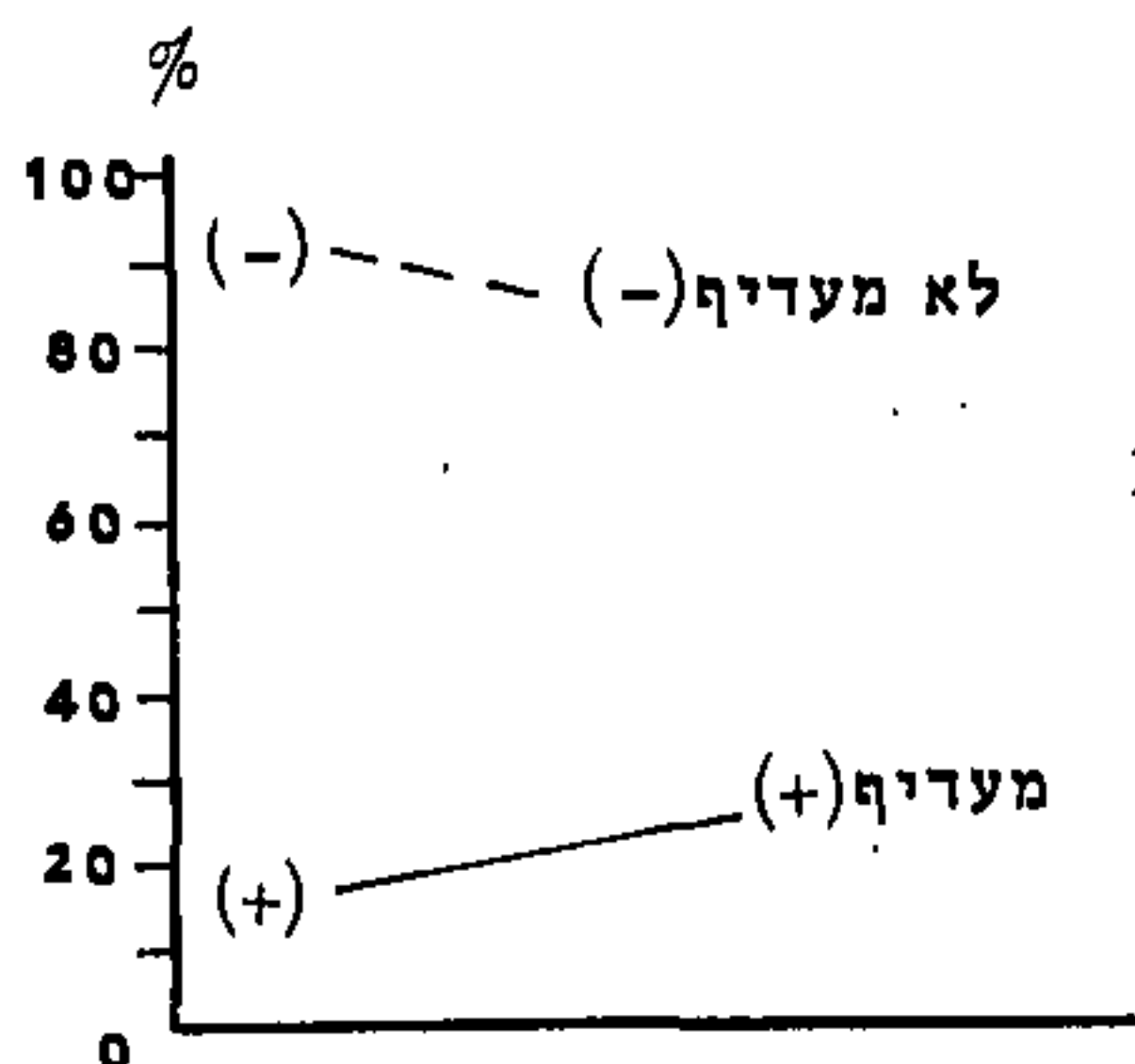
האם ביה"ס צריך לספק ארוחה
(חלבית קרה (גבינות, ביצים, סלט))

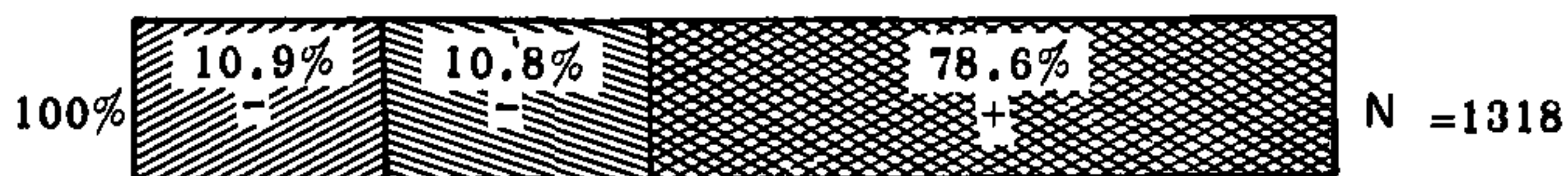
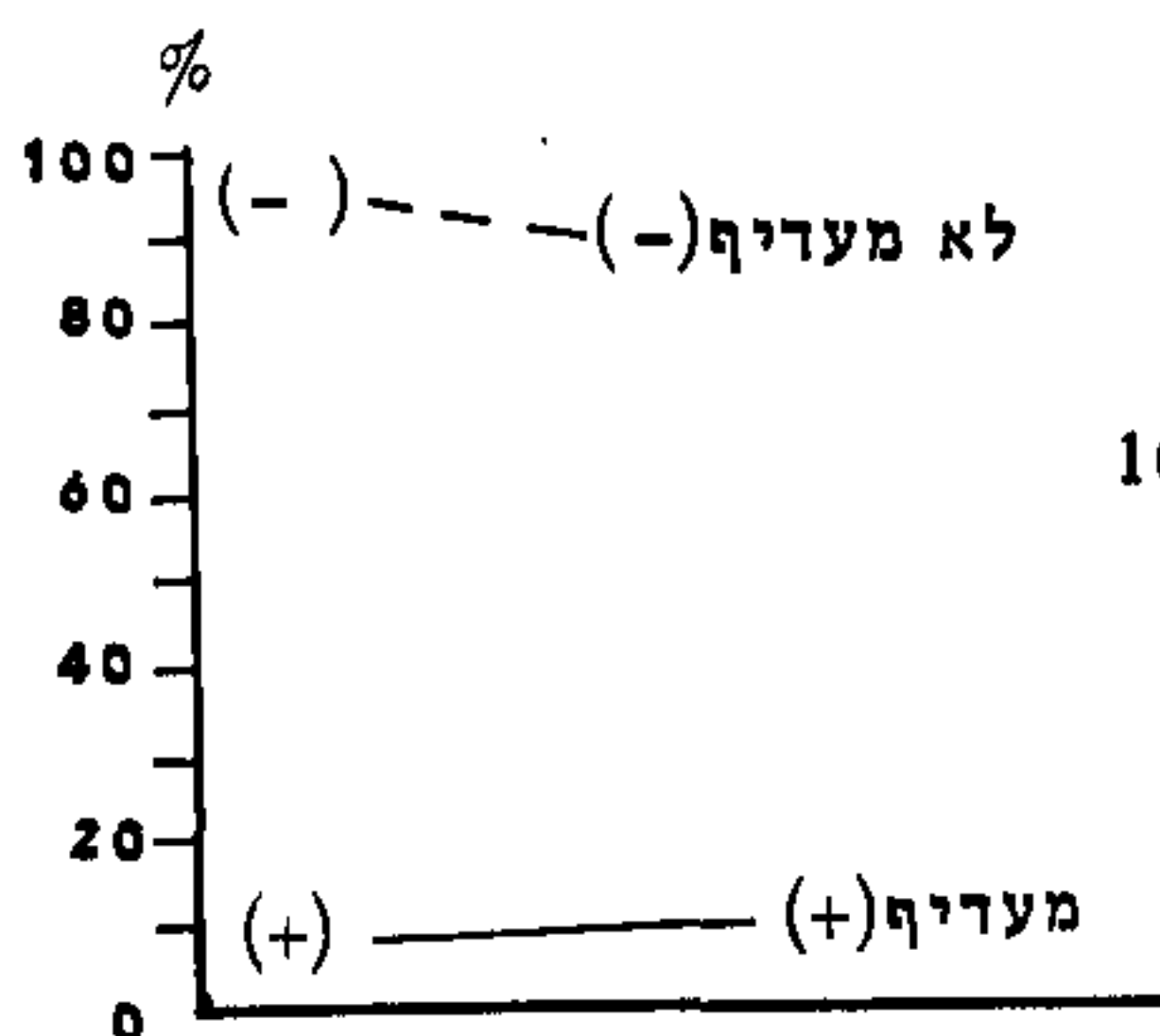
האם ביה"ס צריך לספק סנדוויץ או
פיצה עם בשר, מרק ופירות.

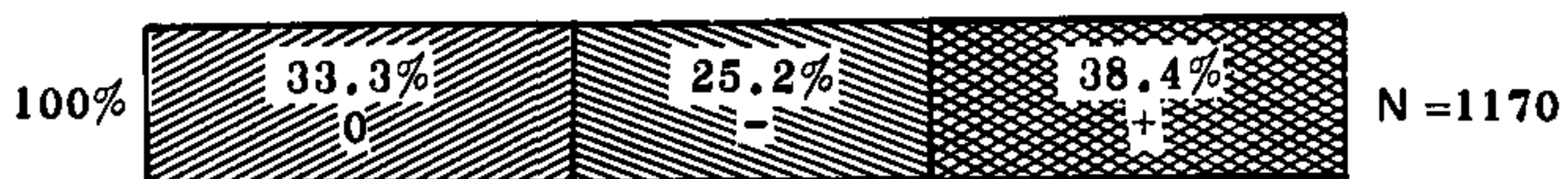
האם ביה"ס צריך לספק סנדוויץ
או פיתה עם מאכל חלבי

האם רצוי שכל ילד יביא
את ארוחתו מהבית

מהו סכום הכסף שהאם מוכנה לשלם
לחודש עבור ארוחת הצהריים

* 1. א. אין שינוי ב. שינוי חיובי ג. שינוי שלילי

- ב. הנתונים מיצגים את אחוז הנחקרים בכל קטגוריה של שינוי
ג. (+) יותר מקרים מהצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.
(-) פחות מקרים מהצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.
(0) מספר המקרים שנפלו בקטגוריה הוא כצפוי באופן מקרי.

ד. הנתונים מצביעים על כל שינוי לכיוון הנדון כגון שינוי מעמדה חיובית לעמדה חיובית יותר, ובאותו אופן מעמדה שלילית לעמדה שלילית פחות ולהיפך על סולם 1-5 נקודות.

** 2. הגרפים הללו מראים את שיעור השינויים בעמדות החיוביות (+) ובעמדות השליליות (-) מלפני הניסוי ועד לסיומו.

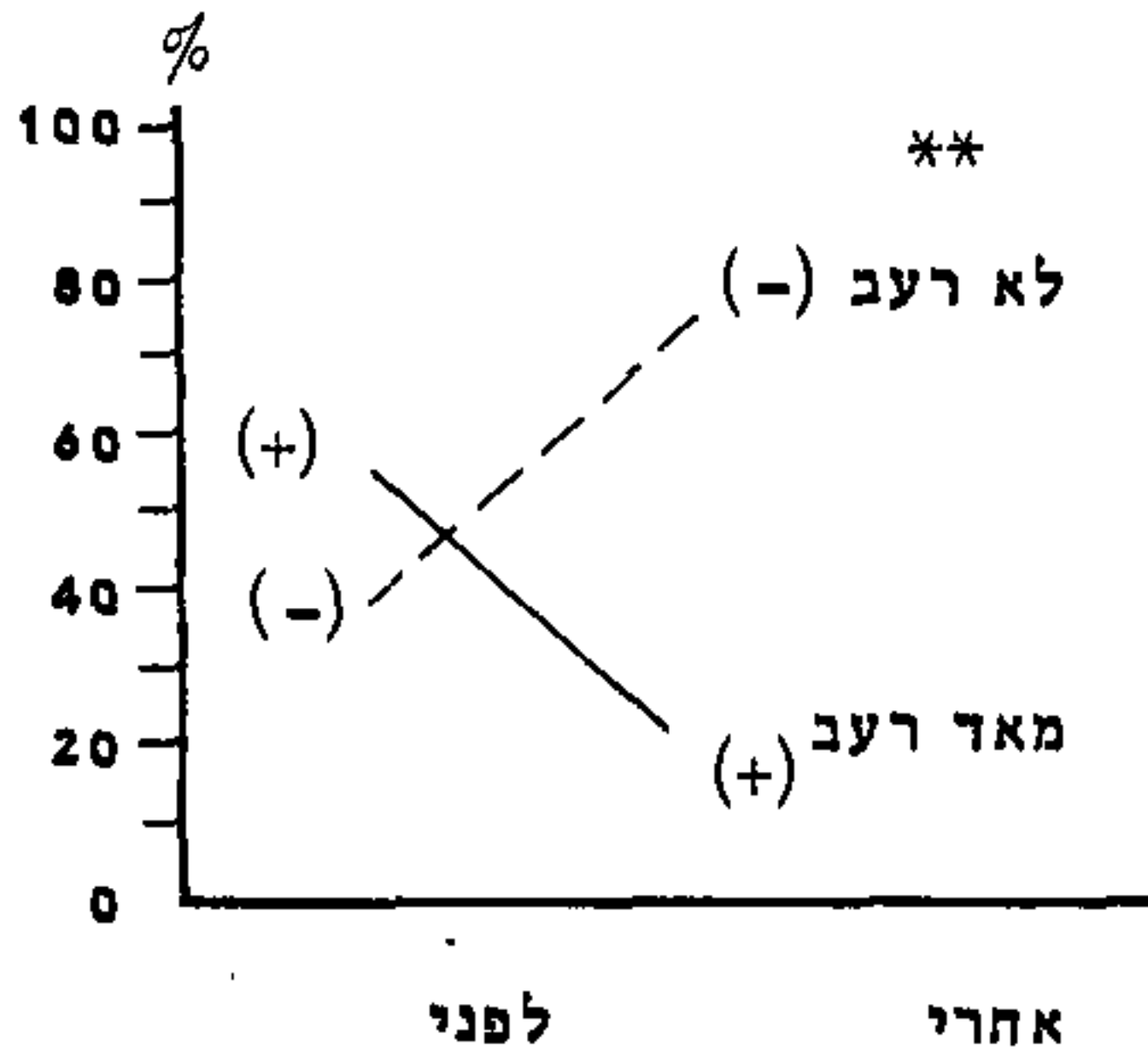
שינויים בעמדה כלפי התשלום

אחוז הנחקרים שלא היו מוכנים לשלם בעד שירות ההזנה גדל מ- 19% עד 28%, אבל לא חלו שינויים רבים לגבי שיעור התשלומים בין אלו שהביעו נכונות לשלם. עדיין, כ- 12% בלבד נאותו לשלם יותר מ- 60 ל"י לחודש, והרוב, כ- 60% התרכזו בתשלומים של עד - 60 ל"י, כאשר גובה התשלום המוסכם על ידם נקבע בהתאם למעמד החברתי- כלכלי של המשפחה. קשה ליחס את הירידה שחלה בנכונות הנשאלים לשלם בהעדרה של קבוצת ביקורת. יתכן כי ירידה זו נבעה מגורמים חיצוניים כגון עליית מחירים, או בגין הבעיות שהתעוררו באותה עת סביב תוספת היוקר.

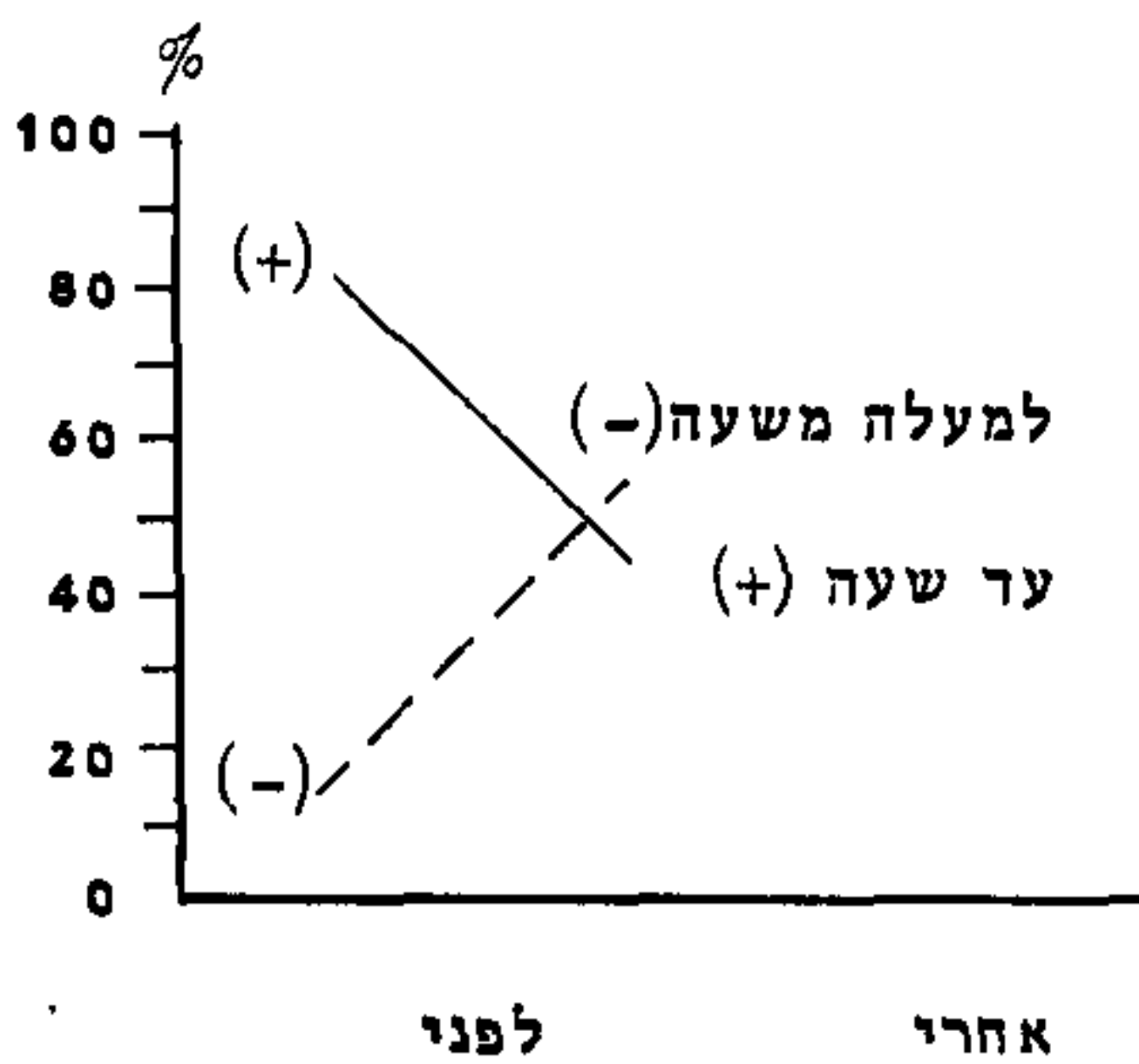
שינויים בזמן ובהרכב הארוחה של הילד בבית

כ- 65% מן המקרים שבו הילדים לבתיהם רעבים פחות מאשר קודם לכן; אמנם, רק 21% מכלל הילדים חזרו רעבים מביה"ס לעומת 63% קודם לכן (ראה תרשים 9 א', ב'), אולם עדיין שיעור זה מפתיע, שהרי הילדים אכלו ארוחת צהרים בביה"ס. נמצא כי ילדים שאינם מסיימים, בדרך כלל, את הארוחה הם הגוטים להרגיש עצמם רעבים עם שובם הביחה.

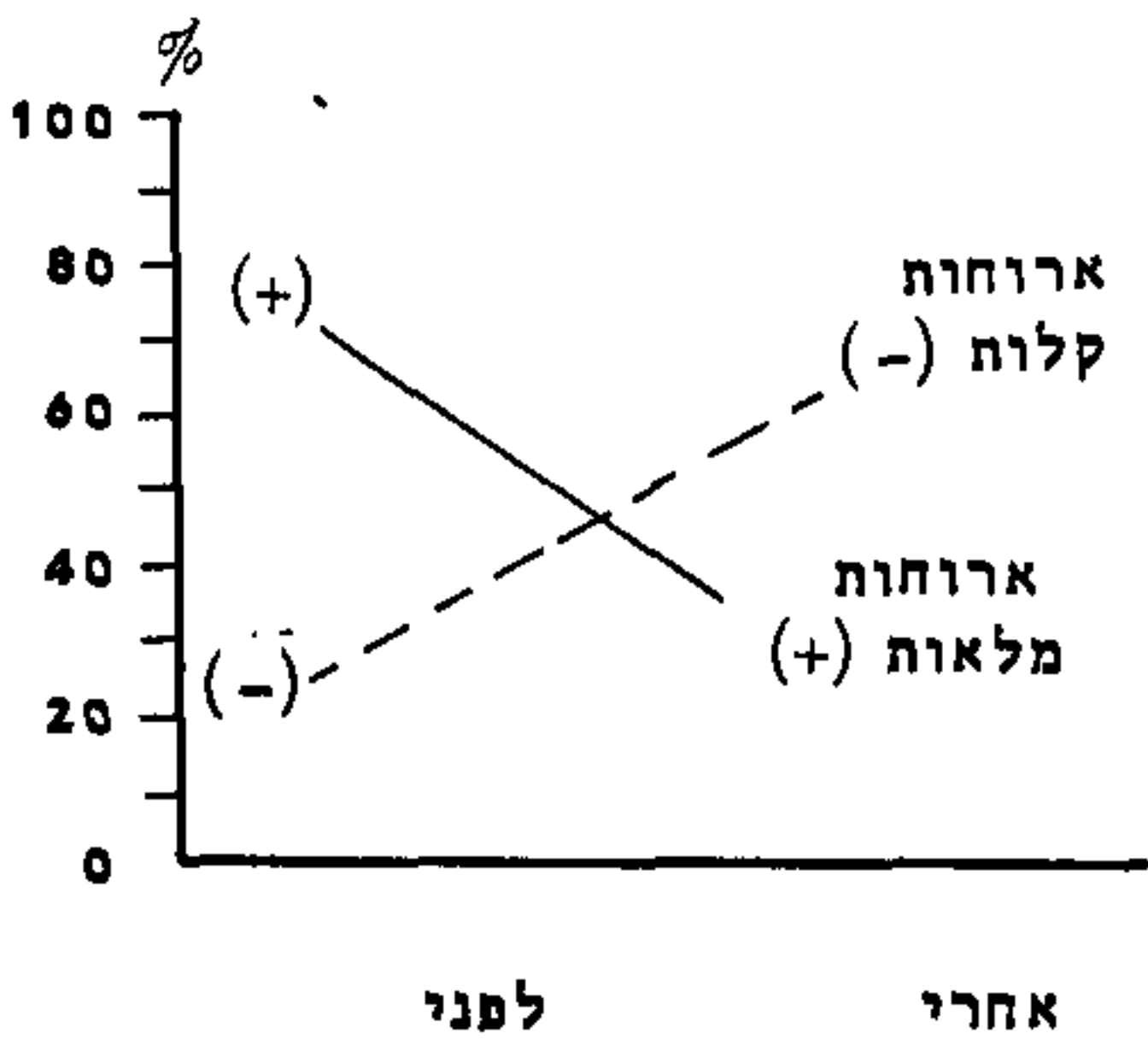
תרשים 9 : שינויים בזמן ובהרכב הארוחה של הילד בבית

האם הילד רעב כאשר הוא מגיע מבית"ס *

כמה זמן עובר מן הרגע בו מגיע הילד לביתו ועד הגשת הארוחה.

מה אוכל הילד עם שובו הביתה

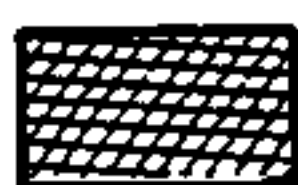

שינוי שלילי

שינוי חיובי

אין שינוי

1.

*

- ב. הנתונים מייצגים את אחוז הנחקרים בכל קטגוריה של שינוי.
- ג. (+) יותר מקרים מהצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.
- (-) פחות מקרים מהצפוי באופן מקרי נפלו בקטגוריה זו.
- (0) מספר המקרים שנפלו בקטגוריה הוא כצפוי באופן מקרי.
- ד. הנתונים מצביעים על כל שינוי בכיוון הנכון, כגון שינוי מעמדה חיובית לעמדה חיובית יותר, ובאותו אופן מעמדה שלילית לעמדה שלילית פחות ולהיפך על סולם 1-5 נקודות.

2. ** הגרפים מראים את שיעור השינויים בעמדות החיוביות (+) ובעמדות השליליות (-) מלפני הניסוי ועד לסיומו.

כמובן, שהיו יותר שינויים אצל ילדים, שלא השתתפו קודם לכן בשירות ההזנה, אבל כ- 50% מהילדים שהשתתפו שבו גם הם לבתיהם רעבים פחות.

ב- 69% מכלל המשפחות שנבדקו, משך הזמן ממועד שובו של הילד הביתה ועד למועד הארוחה היה רב יותר, וב- 37% מן המקרים עברו יותר משעתיים. קודם לכן, 65% מן הילדים אכלו כמחצית השעה הראשונה לשובם הביתה, ואילו בשאלון הסופי, נתברר, שרק 22% עשו כן.

ב- 61% מן המקרים אכלו הילדים ארוחות קלות יותר. קודם לכן אכלו ארוחה בשרית 75% מן הילדים ואילו לאחר הניסוי 28% (ראה תרשים מס' 9) במשתנים אלו היו שינויים בולטים יותר בין אלו שלא השתתפו קודם לכן בשירות, אך גם אצל הילדים שהשתתפו בעבר חלו שינויים ביותר מ- 50% מכלל המקרים.

העובדה ששינויים בכל המשחנים הנ"ל חלו גם בקרב התלמידים שהשתתפו בעבר בשירות ההזנה מלמדת על עדיפותו של שירות ההזנה הניסויי על זה הרגיל.

השפעת מפעל ההזנה על חי המשפחה

מרבית האמהות (82%) ציינו כי המפעל לא השפיע על סוג הארוחות שהכינו, או על מועד הגשתן. כמו כן דיווחו 85% מן האמהות כי האכילה בביה"ס השפיעה על הרגלי האכילה של הילד בעוד שמיעוט של 12% סבר כי לא חל שיפור בהרגליו של הילד. 70% מן האמהות סברו

כי הילדים היו שבעים יותר מארוחות ביה"ס. חלק ניכר מן ההורים (52%) לא היה סבור כי הילדים אכלו טוב יותר אחרי מפעל ההזנה. לגבי תקציב המשפחה, מרבית ההורים (75%) טענו, כי אין בו שינוי בעקבות מפעל ההזנה, למרות העובדה שהאוכל ניתן חינם. תוצאה זו אינה מפתיעה שכן יתכן שרק ילד אחד השתתף בשירות והאם נאלצה לנהל את משק ביתה כרגיל. האמהות לא סברו כי השירות שחרר אותן לתפקידים אחרים בבית (59%), אך 65% מהן ציינו שהסידור החדש נוח יותר. הערכה זו בלטה במיוחד בקרב אמהות שעבדו במשרה שלמה וחזרו מאוחר לביתן. באף אחד מן הגורמים הנ"ל לא היו הכרלים בין משתתפים ולא-משתתפים ובין אמהות עובדות ושאינן-עובדות, פרט להרגשת הנוחיות עקב הסידור החדש. בסופו של דבר נראה, כי המפעל הנסיוני שנמשך חודשיים לא השפיע במידה רבה על הרגלי האכילה של המשפחה או על הישוביה הכלכליים. תופעה זו אינה מפתיעה בגלל משך הזמן הקצר בו נערך המפעל הנסיוני.

מודעות ההורים כלפי השירות

המודעות לפרוייקט הייתה גבוהה מאד אך חסר ידע על אספקטים ספציפיים. אפשר לומר, כי לאספקטים העיקריים של הפרוייקט היו מודעים רוב ההורים. הללו למדו על הפרוייקט משלושה מקורות עיקריים: 38% מביה"ס, 36% מגורמים אחרים, בעיקר מן המראיינת ו-24% מילדיהם. מרבית הילדים דיברו על השירות עם הוריהם, 58% לעיתים קרובות ו-23% אף ראו את ילדיהם אוכלים בביה"ס. כתוצאה מכך, רק 3.6% מן ההורים לא ידעו אם ילדיהם אכלו בכיתות או בחדר האוכל, רק 11% לא ידעו, כי הארוחה הייתה בשדית, 27% לא ידעו, כי האוכל הוגש חם, ואילו 35% מן ההורים לא ידעו, כי הייתה זו ארוחה מלאה. לגבי אספקטים אשר בהם לא הייתה לילדים נגיעה מורים הנתונים על מודעות גמוכה יותר מצד ההורים: 61% לא ידעו שהאוכל הוכן בהכנה תעשייתית ורק 30% מן ההורים ידעו כי המפעל היה נסיוני והשירות לא יקיים בשנה הבאה. מעט מאד (3.6%) מן ההורים ידעו מי יזם את הפרוייקט, 10% ידעו, כי המוסד לביטוח לאומי מעורב בכך, ו-20% ידעו על מעורבתו של משרד החינוך.

המשך השתתפות בשירות הזנה בעתיד

72% מכלל ההורים ציינו לאחר הניסוי כי יהיו מוכנים לשלוח את ילדיהם בעתיד לשירות ההזנה; כ-1/3 מהם קשרו הסכמה זו בגורם התשלום בעתיד. דיווח זה על הנכונות עומד בסתירה למציאות בכפר-סבא ובארץ כולה לגבי השירות הקיים, בו השתתפו רק 21% מכלל הילדים, וזאת למרות שהערכות הכלליות על שירות ההזנה היו חיוביות. הסיבות העיקריות להעדר ההשתתפות הן כדלקמן: האם או הילד אינם רוצים בכך (23%); השירות אינו תורם לנוחיות האם, אשר ממילא מבשלת ומגישה ארוחה (11%). רק 11% ציינו, כי הסיבה העיקרית לאי השתתפות היא

המחיר הנבזה של השירות בעיניהם. נראה כי השתתפות או נסיון בפועל מעורר נכונות להשתתף. בכל זאת 28% מן ההורים סירבו עדיין לשלוח את ילדיהם לשירות. אמנם נכון כי ההשתתפות בשירות ההזנה קשורה למעמד החברתי-כלכלי, אך הערך הנכונות להשתתף אינה מאופיינת ע"י גורם זה. כ- 14% מן ההורים רחו את ההצעה, לפיה יקבלו ילדיהם ארוחה חלכית למרות שארוחה מעין זו תביא להורדת מחיר השירות.

האם להקים שירות כלל ארצי?

76% מן ההורים סברו, כי שירות הזנה כלל-ארצי במתכונת רומה לזו שנוסחה בכפר-סבא הוא לתועלת בכל הארץ. מתוך אלו שסברו, כי הניסוי לא יועיל לכלל האוכלוסיה, טענו 44% שאין למדינה כסף להוציא על מפעל כזה, 37% ציינו כי טעם האוכל אינו טוב דיו, 25% סברו, כי הילדים מקבלים אוכל יותר בבית, ו-14% הבהירו את עמדתם בטענה, כי טוב יותר, שכל המשפחה תאכל בבית.

ב. ראיונות עם הילדים

לאחר שהורים מילאו את השאלון הסופי, נערכו ראיונות גם עם ילדיהם, רואיינו כשני-שלישים מכלל הילדים שהוריהם הרכיבו את המידגם. 32% מן הילדים שרואיינו השתתפו בעבר, לפחות פעם אחת, בשירות ההזנה. 67% מילדים אלו העריכו את המפעל הנסיוני כטוב יותר מן השירות בו השתתפו בשנים קודמות; כ-25% ציינו כי השירות בעבר היה טוב יותר.

בדרך-כלל ציינו יותר ממחצית הילדים, כי נהנו מכל המנות שהוגשו במסגרת הניסוי. את מנת הירקות העדיפו התלמידים במידה הפחותה ביותר (ראה תרשים מס' 10); כרבע מהם דיווחו כי בדרך כלל לא סיימו, את המנה העיקרית. רק 40% ציינו כי נהגו לכלות את כל האוכל שהוגש. התלמידים לא נחקלו בבעיות בעת השימוש בכלי-האוכל (סכו"מ, מגשים, מיכלים, שקיות שתיה, ושאר הציוד שנילווה לארוחה).

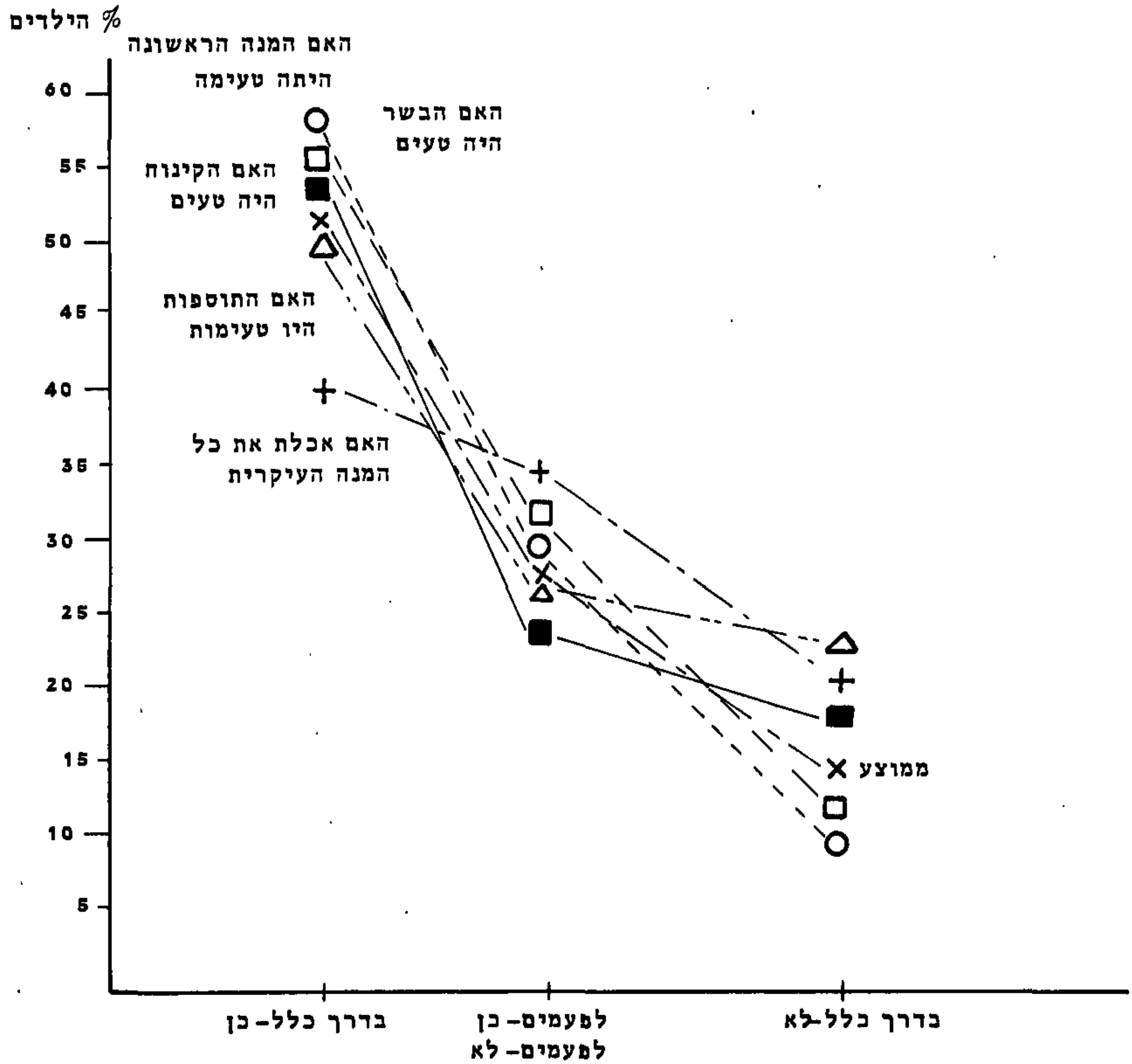
במשך תקופת הניסוי נרשמו הילדים למלא מספר תפקידים כגון: העברת האוכל לכיתה, חלוקת האוכל בכיתה, נקיון החדר לאחר הארוחה ועוד. בדרך-כלל נהנו רוב התלמידים (למעלה מ-60%) למלא תפקידים אלו, חוץ מניקוי החדר לאחר הארוחה. רק 48% מן הילדים ציינו כי נהנו למלא תפקיד זה.

מבין האפשרויות שנימנו בפניהם העדיפו למעלה ממחצית הילדים ארוחה בשרית מלאה. ייתכן כי זוהי, בחלקה, תוצאת הניסוי, שכן במשך הניסוי קיבלו הילדים ארוחה בשרית מלאה, ואולי העדיפו את סוג הארוחה שהורגלו לקבל באותה תקופה. למרות זאת אמרו כרבע מן התלמידים, כי היו מעדיפים לאכול בארוחת צהריים סנדוויץ עם בשר בחוספת ירקות.

מניחות שאלון זה ניתן להבחין בשתי קבוצות שונות בקרב אוכלוסיית התלמידים שנבדקה. יתכן כי ההבדלים בין שתי הקבוצות נובעים מן המעמד החברתי-כלכלי אליו משתייכים חבריהן. אלה שמוצאם משכבה חברתית-כלכלית נמוכה משתייכים לאותה קבוצה שחבריה השתתפו בעבר בשירות ההזנה, העדיפו לאכול בכיה"ס, סיימו את כל האוכל שהוגש להם בתקופת הניסוי, העריכו את טעמו של אוכל זה כטוב יותר, והעדיפו ארוחת הצריים בשרית מלאה על פני שאר האפשרויות.

הקבוצה השנייה מורכבת מילדים שמשתייכים למעמד חברתי-כלכלי גבוה. הם לא השתתפו בעבר בשירות ההזנה, העדיפו לאכול בבית, לא סיימו את האוכל שהוגש להם בתקופת הניסוי, העריכו את טעמו של האוכל שהוגש כפחות טוב, והעדיפו לקבל לארוחת הצהריים סנדוויץ עם בשר.

תרשים 10 : הערכת המזון ע"י הילדים

ג. ראיונות עם המורים

מטרת הבדיקה שנעשתה לגבי המורים המשתתפים היתה כפולה: להבין את תפישתם לגבי שירות ההזנה בבית-הספר ולגבי תפקידי המורה בשירות זה, ולבחון את השפעת השתתפותם בשירות על תפישות אלו.

מאפיינים מקצועיים של המורה

כמחצית מכלל המורים (45%) הינם בעלי נסיון של עשר שנים ויותר בהוראה, והאחרים, ובחלקם הגדול, עובדים כמורים יותר משבע שנים. באופן כללי ניתן לומר, כי המורים נהנים מיום עבודתם ואינם חושבים על החלפת מקצוע ההוראה.

קביעה אחרונה זו מחזקת את ההתרשמות הכללית שהמורים בכפר-סכא מבוססים במסגרת מקצוע ההוראה, ומרוצים ממעמדם המקצועי.

הערכת המורים את שירות ההזנה

לפני שהשתתפו בניסוי, סבר רוב המורים, כי ארוחת צהריים בבית"ס היא דבר חשוב - הן מן הבחינה הכללית, והן מבחינתם של שלושת האספקטים העיקריים אשר לגביהם נעשתה הבדיקה: האספקט התזונתי, החינוכי והחברתי. אולם מספר רב יותר של מורים סבר, שהשירות חשוב מאד מן האספקטים החינוכי והחברתי, ופחות מורים חשבו כי השירות חשוב מאד מבחינת האספקט התזונתי. רוב המורים העריכו את האספקט החינוכי כגבוה ביותר מבחינת חשיבותו (ראה טבלאות 4, 5).

ווחק במקצוע השפיע באופן מובהק על הערכת המורה את האספקטים השונים. מורים בבתי-ספר דתיים, (להלן "דתיים"), ייחסו חשיבות גבוהה יותר לשירות ההזנה באופן כללי ($\chi^2 = 13.14^*$), ושייכו חלק גדול יותר של חשיבות זו לאספקט התזונתי של הארוחה ($\chi^2 = 16.85^{**}$), ($\eta = 0.12$), ושייכו חלק גדול יותר של חשיבות זו לאספקט החינוכי והחברתי של הארוחה ($\eta = 0.16$) (ראה טבלה מס' 7).

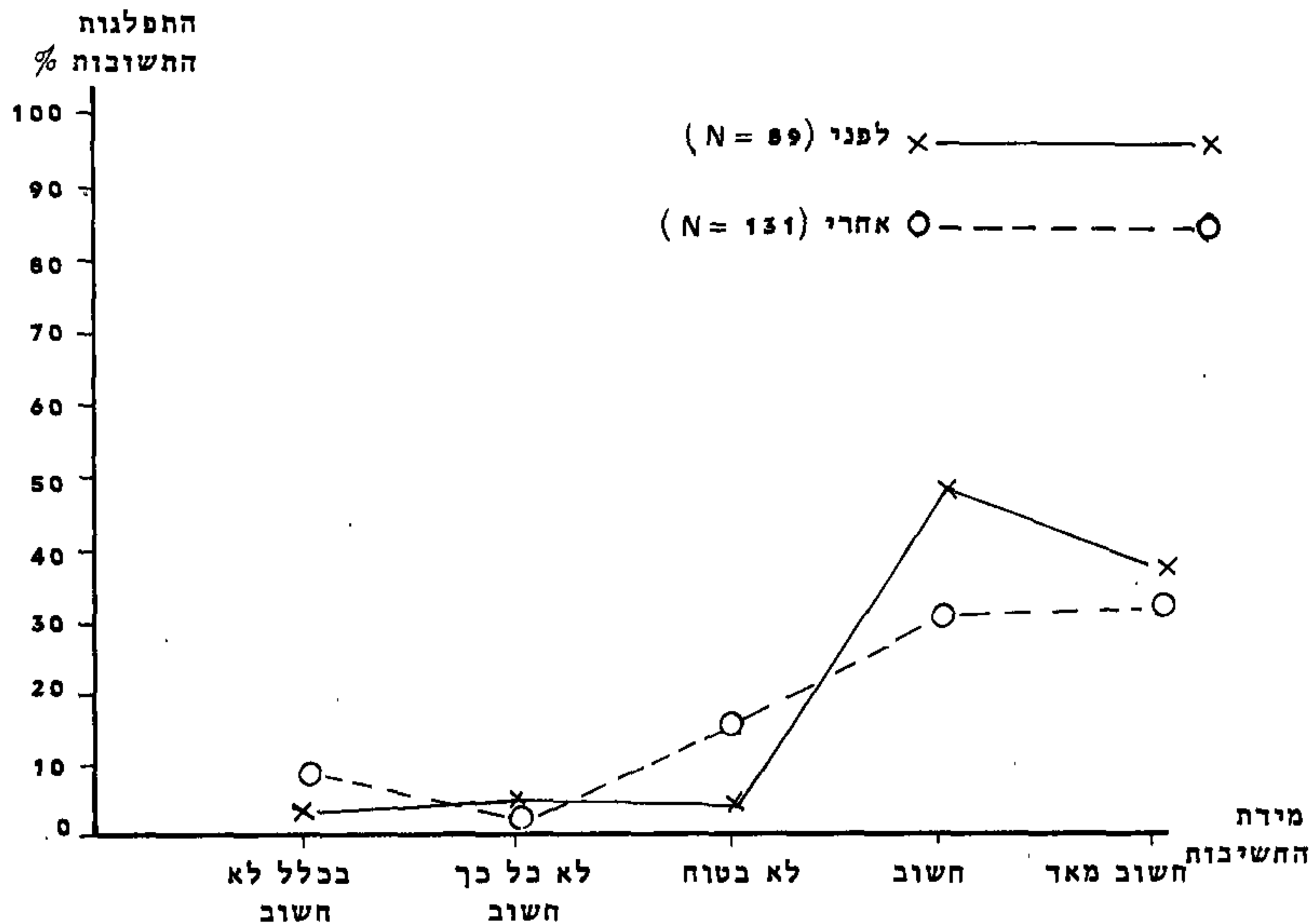
שנות הווחק של המורה במקצוע ההוראה משפיעות בצורה שלילית על הערכת החשיבות התזונתית של השירות ($\chi^2 = 20.72^{**}$, $\eta = 0.09$). המורים עם ווחק רב יותר מייחסים פחות חשיבות לאספקט זה (ראה טבלה מס' 8).

* $P < .05$

** $P < .01$

כחוצאה מהשתתפותם בניסוי לא שינו המורים את עמדתם לגבי החשיבות הכללית של השירות. למעלה מ-60% מכלל המורים המשיכו להעריך את השירות כחשוב, ומתוכם העריכו יותר מן המחצית את השירות כ"חשוב מאד". אולם היה שינוי מובהק בהגדרת האספקט אשר לגביו נתפשו הארוחות כחשובות. ניכרה ירידה ברורה ומובהקת בחשיבות המיוחסת לאספקטים החברתיים והחינוכיים של הארוחה (ראה תרשים מס' 11, 12).

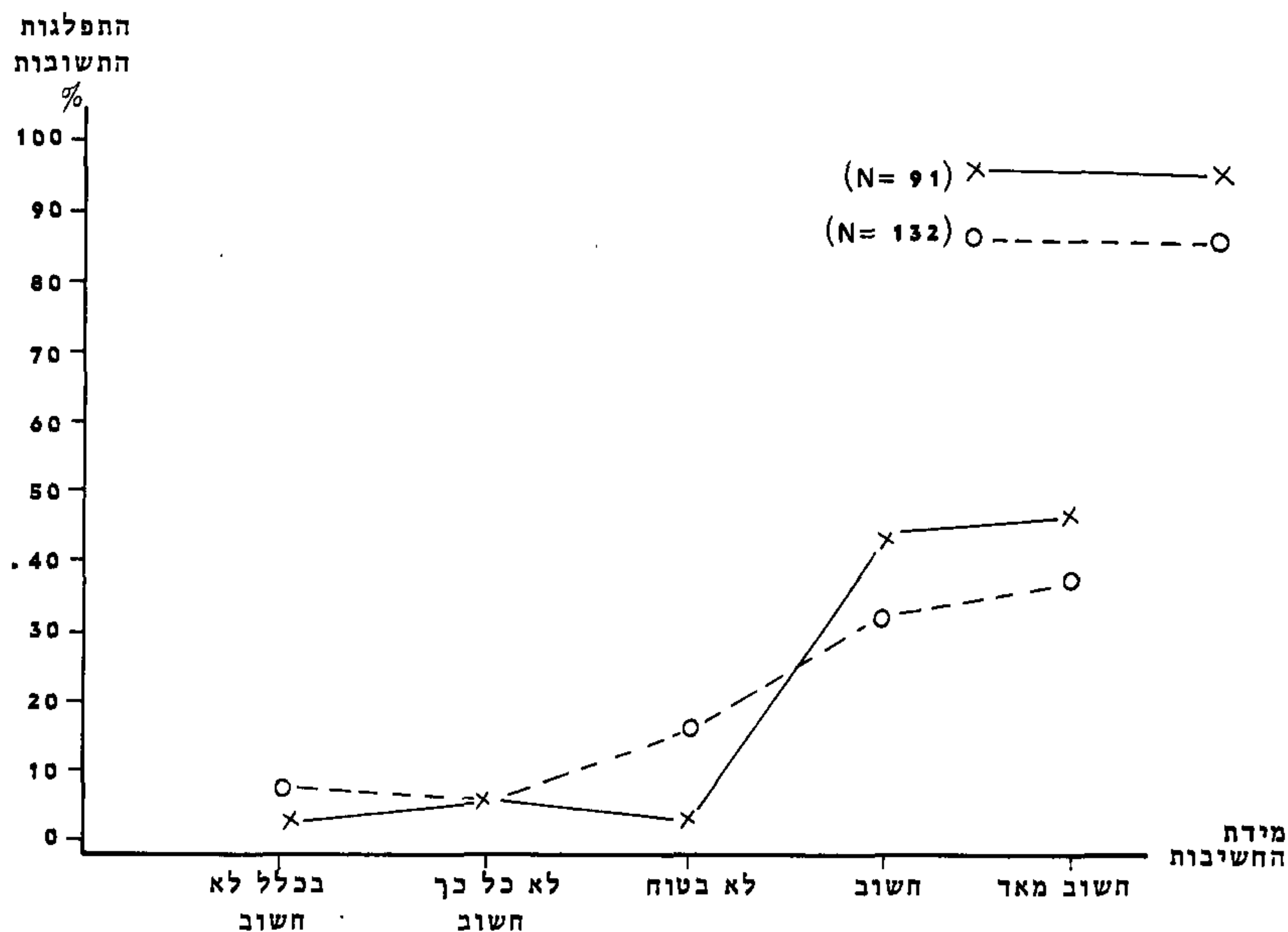
תרשים 11: עמדת המורים לגבי החשיבות החינוכית של ארוחות ביה"ס, לפני ואחרי תקופת הניסוי.

$$\chi^2 = 9.60^{**}$$

$$\eta^2 = .04$$

תרשים 12 : עמדות המורים לגבי החשיבות החברתית של ארוחות ביה"ס לפני ואחרי תקופת הניסוי

$\chi^2 = 7.78 **$
eta = .04

לאחר תקופת הניסוי ייחסו לארוחה חשיבות חינוכית רק 69% מן המורים (לעומת 87% לפני הניסוי). כמו-כן חלה ירידה מ-87% ל-70% בקרב המורים לגבי ייחוס חשיבות חברתית לארוחה. בסעיף הבא יתואר - כיצד העמדות ששנונו באות לידי ביטוי בתפקידים אותם מוכנים המורים לבצע בזמן הארוחה. בהרגשת האספקט התזונתי של הארוחה לא חל כל שינוי: כ-60% המשיכו להעריך את הארוחה כחשובה מבחינת אספקט זה.

לאחר תקופת הניסוי, לא רק שהמורים הדתיים המשיכו להיות שונים מן המורים בבתי-הספר הממלכתיים בחשיבות שהם מייחסים לארוחה, אלא ההבדלים בין שתי הקבוצות גדלו. מבחינת תזונתית ($t = 5.72 **$), מבחינת חינוכית ($t = 4.49 **$), ומבחינת חברתית ($t = 4.24 **$), כמו מן הבחינה הכללית ($t = 4.66 **$), ייחסו המורים הדתיים חשיבות גדולה יותר, באופן מובהק, לשירות ההזנה מאשר עמיתיהם בבתי-הספר החילוניים.

המורה הדתי הממוצע מעדיף את כל האספקטים של השירות עפ"י הקטגוריות "חשוב" ו"חשוב מאד", ומסכים עם שאר המורים הדתיים בנקודה זו. המורה החילוני הממוצע מעריך את השירות עפ"י הקטגוריות "לא בטוח" ו"חשוב", עם נטייה לכיוון "לא בטוח" בהערכתו הכוללת ובהערכת האספקט התזונתי. מצד אחר, קיים מיגוון דעות רחב יותר בין המורים החילוניים לעומת המגוון הקיים בקרב המורים הדתיים.

הגורם של וותק המורה במקצוע משפיע רק על אספקט אחד בהערכה לאחר הניסוי: החשיבות החינוכית של הארוחה ($t\text{-value} = 2.23^*$). המורים בעלי שש שנות וותק ופחות העריכו את החשיבות החינוכית של השירות בין "חשוב" ל"חשוב מאד", ונטו להסכים ביניהם. המורים בעלי עשר שנות וותק ויותר ייחסו חשיבות נמוכה יותר לאספקט זה, והם היו בעלי מגוון רב יותר של דעות.

תפיסתם של המורים את תפקידי המורה במסגרת הארוחה.

לפני השתתפותם בניסוי נשאלו המורים אודות התפקידים אותם צריך, לדעתם, המורה ליטול על עצמו בעת הארוחה. המורים התייחסו לרשימה בת 12 תפקידים אותם דירגו לפי עניות דעתם.

יותר מ- 66% מן המורים מנו את התפקידים הבאים כמכלול תפקידיו של המורה בעת הארוחה:

אכילה יחד עם התלמידים.

שיפור נימוסי האכילה של התלמידים.

ארגון פעולות הניקיון ע"י התלמידים.

עידוד גישה חיובית אצל התלמידים כלפי הארוחה.

יצירת אוירה נעימה בזמן הארוחה.

למעלה מ- 70% מן המורים דחו, באופן בולט, את התפקידים הבאים כמי שמצויים בתחום

אחריותם בעת הארוחה:

חיוב התלמידים לאכול את כל האוכל.

חלוקת הארוחה ע"י המורה עצמו.

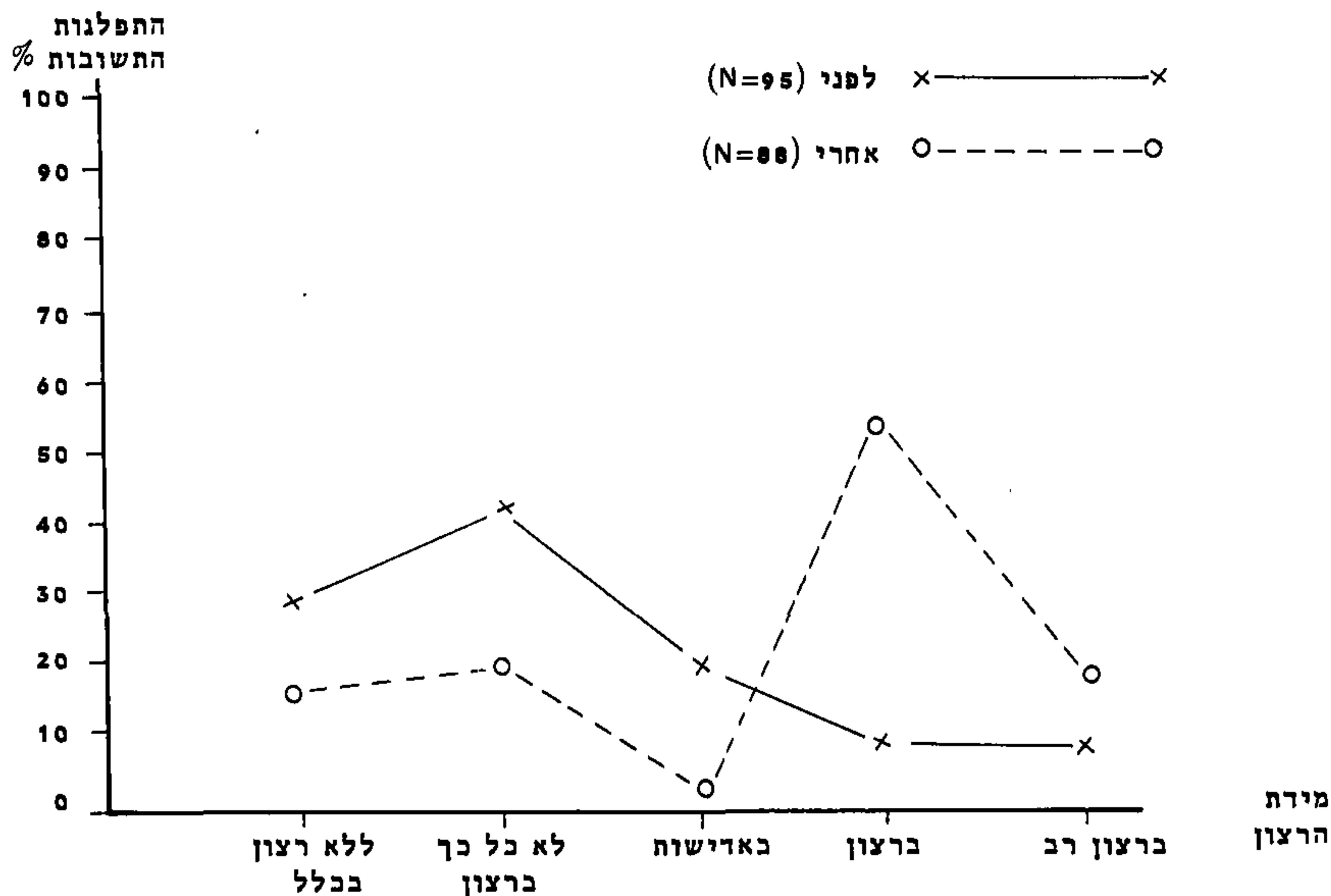
ביצוע הניקיון לאחר הארוחה ע"י המורה עצמו.

אשר ליחידת התפקידים לא היתה תגובה ברורה או אחידה בקרב המורים.

לאחר השתתפותם בניסוי נשאלו המורים באיזו מידה של רצון הם ביצעו את התפקידים הללו, אם בכלל. היחס בין תשובות המורים לפני תקופת הניסוי ובין אלה שאחריה ניתן בטבלה 9.

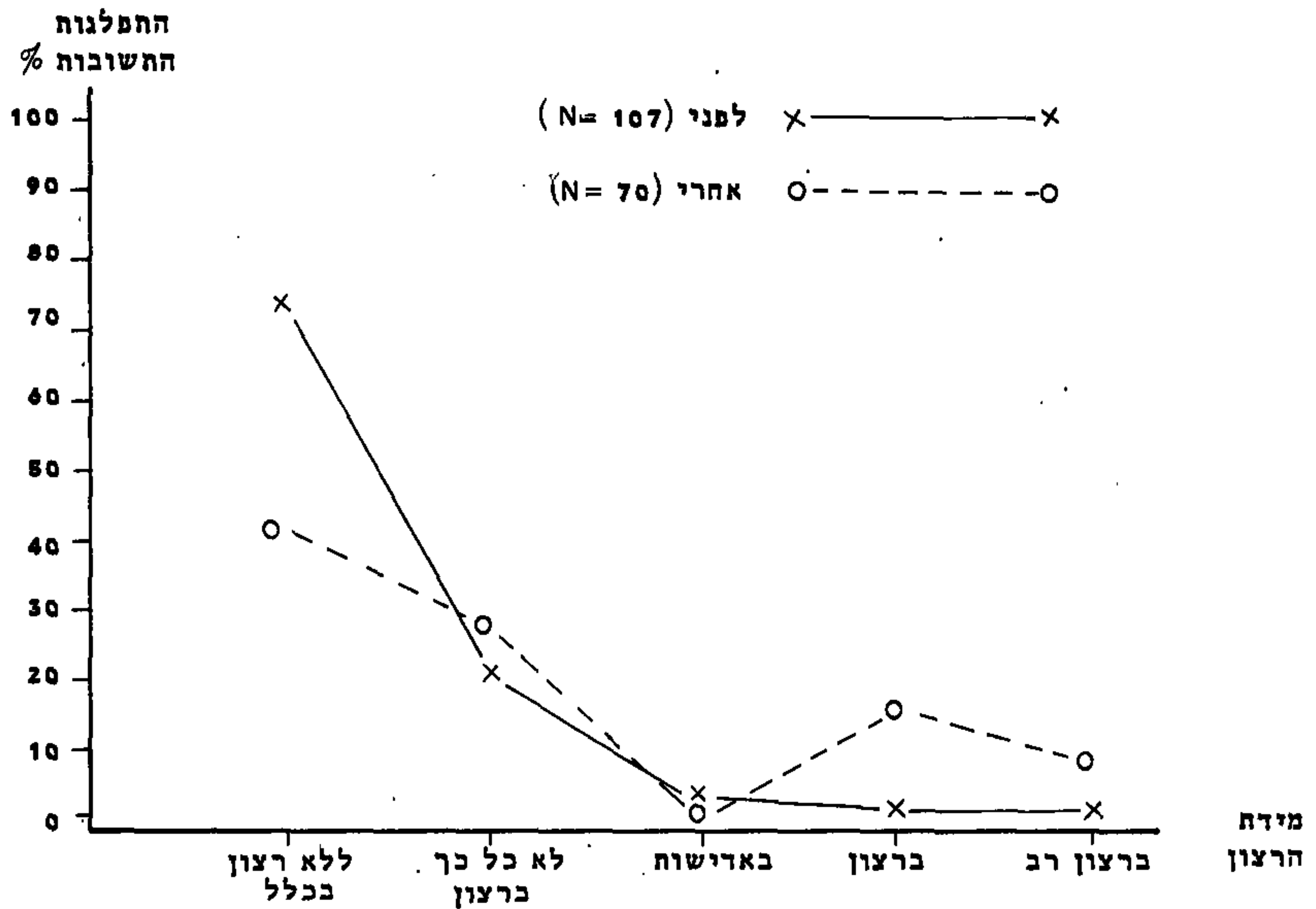
מתוך 12 התפקידים שנבדקו, חל שינוי מובהק ב-5 מהם במהלך תקופת הניסוי. 5 תפקידים אלו כוללים בתוכם את כל שלושת התפקידים שנדרחו ע"י המורים לפני תקופת הניסוי כחלק מתפקידיהם: חלוקת האוכל ע"י המורה, ביצוע ניקיון לאחר הארוחה ע"י המורה וחיוב התלמידים לבלות את כל האוכל (תרשימים 15, 14, 13). לאחר הניסוי הפכו עמדות המורים כלפי תפקידים אלה ליותר חיוביות, באופן מובהק, אולם מכחינה כללית, נשארו עמדות המורים כלפי התפקידים הללו בתחום העמדות השליליות.

תרשים 13 : חלוקת האוכל ע"י המורה - עמדות המורים לפני ואחרי תקופת הניסוי

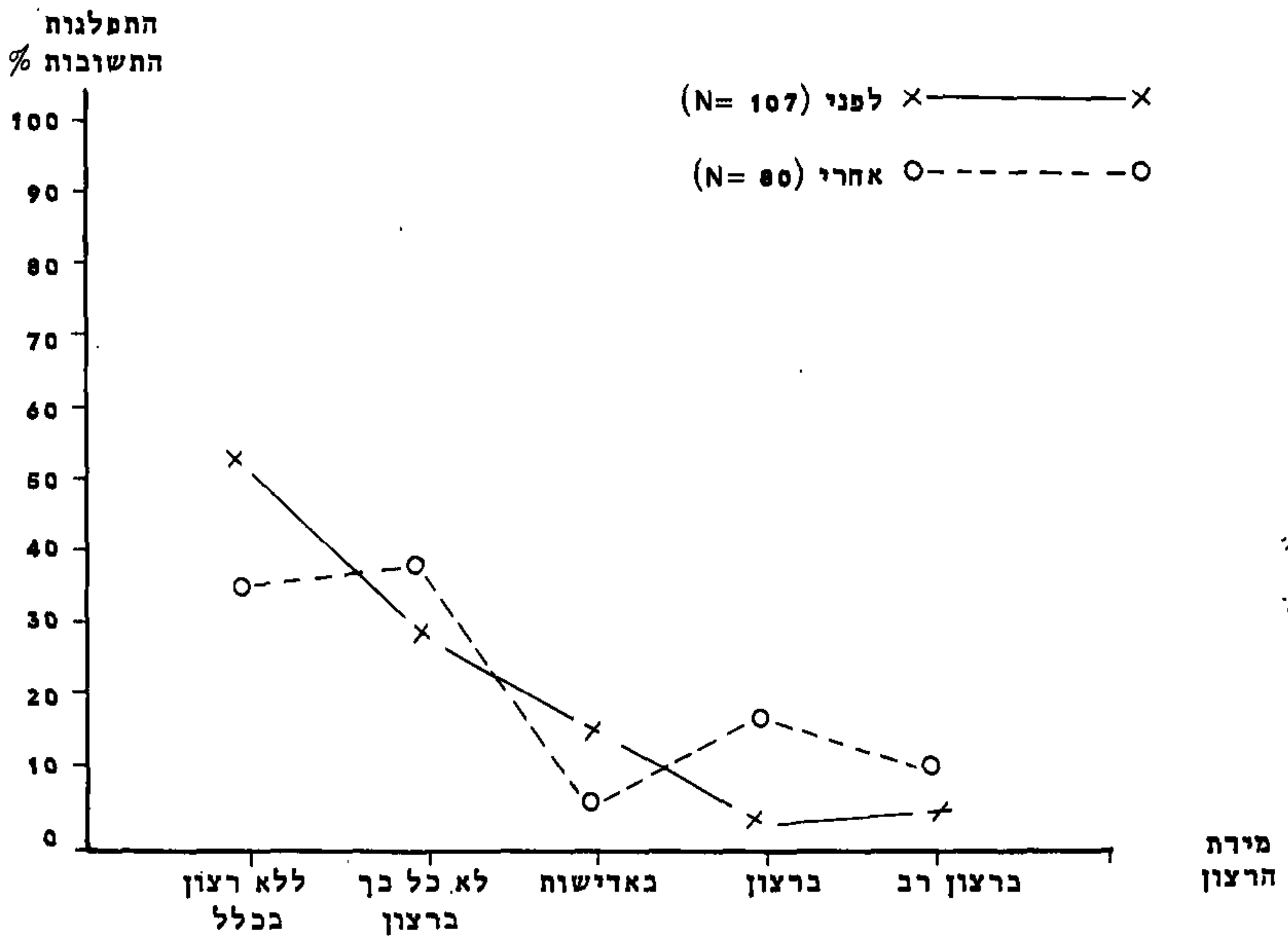
$\chi^2 = 59.48 **$ $\eta^2 = .32$

תרשים 14 : ביצוע הנקיון לאחר הארוחה ע"י המורה - עמדות המורים לפני ואחרי הניסוי

$\chi^2 = 19.54 **$ $\eta = .12$

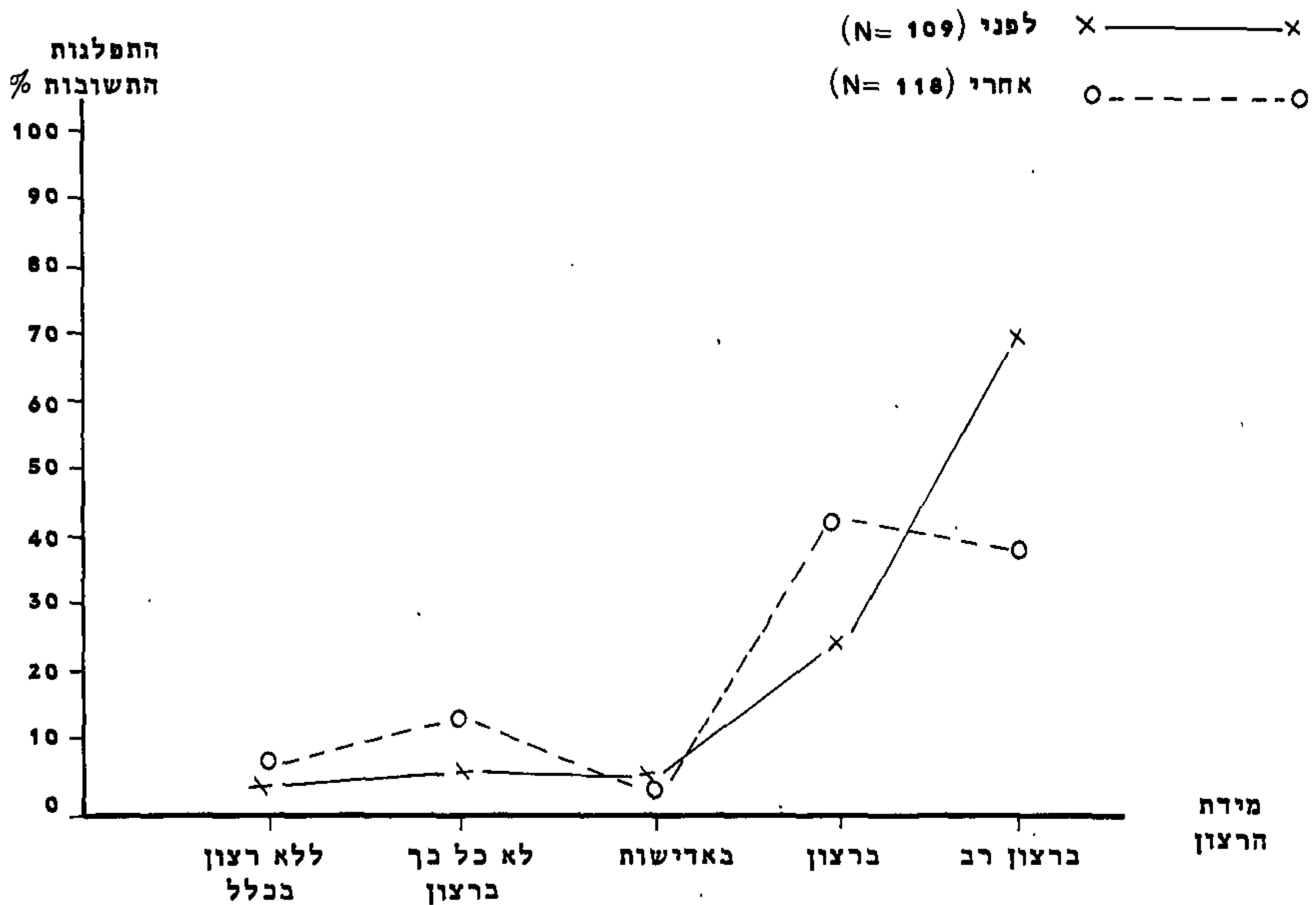
תרשים 15 : להכריח את התלמידים לגמור את האוכל - עמדות המורים לפני ואחרי הניסוי

$\chi^2 = 15.02 **$ $\eta = .09$

גם נכונות המורים לפקח על התלמידים בביצוע עבודות הניקיון לאחר הארוחה נשתנתה במהלך הניסוי (ראה תרשים 16)

תרשים 16 : ארגון פעולות הניקיון ע"י התלמידים - עמדות המורים לפני ואחרי תקופת הניסוי

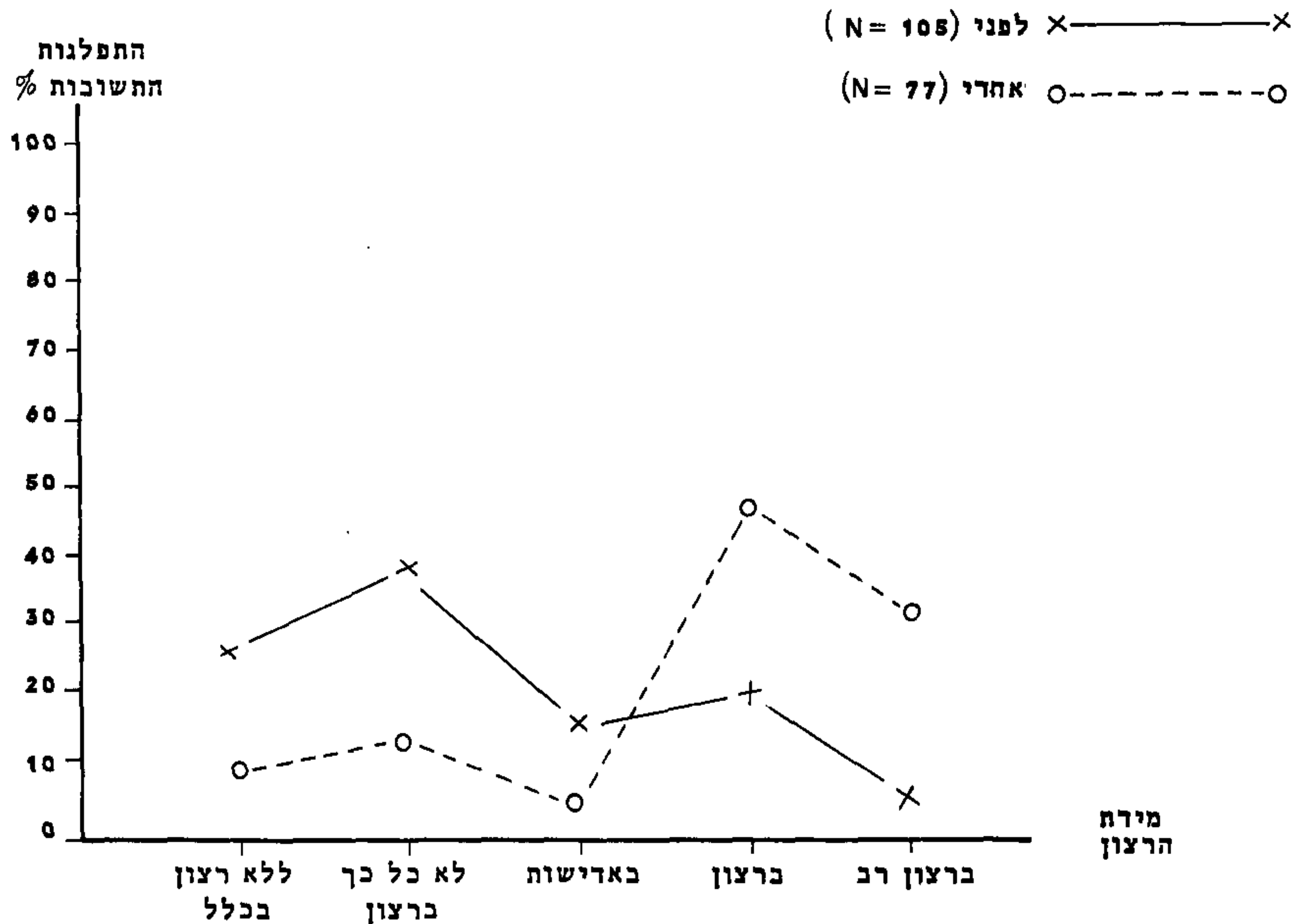

$\chi^2 = 5.21 *$ $\eta = .03$

הירידה ב-30% אצל המורים שגילו רצון רב לפקח על ביצועו של תפקיד זה ע"י התלמידים היא בהתאם לעלייה בנכונותם לבצע תפקיד זה בכוחות עצמם.

התפקיד החמישי אשר העמדה לגביו השתנתה במהלך הניסוי הוא ניהול שיחה חינוכית עם תלמידים בזמן הארוחה (תרשים 17).

תרשים 17 : ניהול שיחה חינוכית עם התלמידים - עמדות המורים לפני ואחרי תקופת הניסוי

$\eta = .28$ $\chi^2 = 50.25^{**}$

בעוד שלפני תקופת הניסוי סברו מעט מאד מורים כי זהו אחד מתפקידיהם, הרי לאחר תקופה זו ציינו יותר מ-75% מן המורים כי ביצעו תפקיד זה ברצון.

השינויים בעמדות המורים ביחס לתפקידיהם בזמן הארוחה קרו, באופן ברור, בתקופת הניסוי. שינויים אלו התרכזו בתחומים אשר להם התנגדו המורים בחריפות לפני הניסוי. כיוון השינויים היה לקראת נכונות גבוהה יותר של המורים להשקיע מאמץ אישי למען קיום הארוחות בביה"ס.

תנאים המשפיעים על נכונות המורה לבצע תפקידים שונים במסגרת הארוחה.

לפני תקופת הניסוי נבדקו תפישות המורים לגבי 12 התפקידים, לפי: סוג ביה"ס, נסיון קודם בשירות ההזנה, וותק במקצוע ההוראה והנאה מיום העבודה. כל ארבעת המשתנים השפיעו באופן מובהק על תפישות המורים לגבי תחומים מסויימים במסגרת התפקידים שנמנו.

המורים החילוניים סברו יותר שעל המורה לאכול יחד עם התלמידים מאשר המורים הדתיים (טבלה מס' 10). מורים שאין להם נסיון קודם מגדירים את תפקידי המורה במסגרת הארוחה כתפקידים פעילים יותר מאשר מורים שיש להם נסיון קודם (טבלאות 12, 11). ככל שמורה חדש יותר במקצוע, נכונותו לקבל תפקידים פיזיים וחינוכיים מסויימים גבוהה יותר (טבלאות 14, 13). המורה הנהנה יותר מיום עבודתו עשוי לגרום להנאה רבה יותר גם בקרב התלמידים (טבלה 15). בדיקות נוספות בוצעו כדי לאתר הכרלים בהשפעתם של שלושה גורמים בלתי תלויים (נסיון קודם בשירות הזנה, וותק בהוראה, הנאה מיום עבודה) בבתי-הספר החילוניים והדתיים.

טבלה 16 מראה כי בבתי-ספר חילוניים זהו תשעה תפקידים, אשר לגביהם השפיע משתנה רקע כלשהו על עמדות המורים באופן מובהק. בבתי-ספר דתיים זוהתה רק עמדה אחת כזו, כלומר: שלושת הגורמים הבלתי תלויים משפיעים מאד בקרב המורים החילוניים, וכמעט שאינם משפיעים על המורים הדתיים.

כדי שנוכל, גם להבין וגם להסביר טוב יותר את תגובות המורים לביצוע הניסוי ואת נכונותם לתפקד בו (כפי שמפורט בטבלה 9) נבדקה נכונות המורים לבצע עשרה תפקידים במסגרת שירות ההזנה. התפקידים נבדקו בנפרד לגבי שלושה מצבים: סוג ביה"ס, מקום האכילה וגובה הכיתה (טבלה 17). עתה ניתן להיווכח שהנכונות הרבה יותר של המורים לבצע בעצמם את פעולות הנקיון לאחר הארוחה, במקום לארגן את התלמידים לביצוע פעולות אלו, בולטת במידה שונה; בהתאם לתנאים שונים: מורי הכתות הנמוכות בבתי-הספר הדתיים הינם אלו שאצלם חל השינוי הגדול ביותר בכיוון של נכונות לבצע את התפקיד בעצמם.

תפקיד שני אשר לגביו משפיע סוג ביה"ס הוא לחייב את התלמידים לאכול. גם במקרה זה מייחסים המורים הדתיים חשיבות גדולה יותר לתפקיד מאשר מורים חילוניים. למרות הנאמר על השינוי הגדול בכיוון זה של חיוב התלמידים לאכול את כל האוכל, הרי לרוב המורים בשני סוגי בתי-הספר יש, עדיין, ספק אם עליהם למלא תפקיד זה.

תפקידים אחרים אשר לגביהם הגיבו קבוצות משנה של מורים בצורה שונה, לא השתנו, כתוצאה מן הניסוי. למרות זאת יש הבדל מובהק לאחר תקופת הניסוי בין מורים בכתות נמוכות או גבוהות

לגבי תפישת התפקיד של עידוד התלמידים לאכול. מורי הכתות הנמוכות מייחסים לתפקיד זה חשיבות גדולה יותר, באופן מובהק, מאשר מורים בכתות הגבוהות. כללית, רואים המורים יותר בעין יפה את עידוד האכילה מאשר את הצורך לחייב את תלמידיהם לאכול. רוב המורים סברו בדרגות שונות של הדנשה, כי מתפקידם הוא לעודד את התלמידים לאכול.

מיקום הארוחה קשור, באופן מובהק, לתפישתו של המורה לגבי שלושה תפקידים: המורים שתלמידיהם, אכלו בחדר האוכל ראו עצמם יותר, באופן מובהק,

א. כסועדים עם תלמידיהם.

ב. כתורמים ליצירת אוירה חברתית נעימה בזמן הארוחה.

ראוי לציין שגם בקרב המורים שתלמידיהם אכלו בכתות קיימת נטייה לבצע תפקידים אלו. ניתן להסביר ממצא זה בכך שמורי הכיתות הסועדות בחדר האוכל טרודים פחות בתפקידים אדמיניסטרטיביים הקשורים עם ארגון הארוחה, ולכן הם פנויים יותר למילוי תפקידים חינוכיים מאשר המורים שתלמידיהם אוכלים בכיתות

התפקיד השלישי, ארגון חלוקת האוכל ע"י התלמידים, הודגש יותר ע"י המורים שתלמידיהם אוכלים בכיתה. עובדה זו אינה מפתיעה מכיוון שארגון הארוחה בחרר האוכל מסתיים עוד בטרם נכנס המורה לחדר זה, בעוד שבכיתה מארגן המורה עצמו את חלוקת האוכל.

בעיות בהן נתקלו המורים במשך תקופת הניסוי

94% מן המורים ענו על השאלה – האם היו ליקויים בשיטה זו של הזנה (טבלה 18). רוב המורים שהשיבו עליה (70%) ציינו, כי לדעתם קיימים ליקויים בשיטת ההזנה הכוללת, כפי שנתבצע בניסוי.

רק 24% מן המורים דיווחו שאין ליקויים בשיטת הזנה זו. אולם כאשר מפרידים את המורים לפי הנאים שונים בבתי-הספר (סוג ביה"ס, מקום אכילה וכיתה), מתקבלת תמונה שונה.

סוג בית הספר משפיע מאוד: רק כ-34% מכלל המורים בבתי-הספר הדתיים סבורים שהיו ליקויים, לעומת 64% מן המורים בבתי-הספר הממלכתיים. גם מקום האכילה משפיע על ביקורת המורים: קיימת, בממוצע, יותר ביקורת אצל המורים שתלמידיהם אוכלים בכיתה (74%), לעומת 59% מן המורים שתלמידיהם אוכלים בחדר אוכל. היות הכיתה גבוהה או נמוכה אינה משפיעה הרבה על רמת הביקורת של המורים, אולם יש נטייה רבה יותר לביקורת אצל מורי הכיתות הנמוכות.

המורים נתבקשו לפרט את הליקויים שהיו קיימים בכל אחד ממרכיבי הניסוי.

(1) ליקויים באוכל

כ- 64% מן המורים דיווחו על ליקויים הקשורים לאוכל שהוגש בתקופת הניסוי. אחוז המורים בבתי- הספר החילוניים שהיתה להם ביקורת כזו עלה בהרבה על אחוז המורים בבתי- הספר הדתיים בעלי ביקורת כזו. מבין הליקויים שנמנו נמתחה מירב הביקורת על טעמו של האוכל. כשליש מן המורים מצאו שהאוכל אינו טעים או שהתפריט שהוגש אינו מתאים לילדים.

כ- 10% מן המורים מצאו כי המזון לא היה מגוון דיו, ומספר קטן נוסף טען שטיב האוכל אינו טוב. חלק מן המורים, שהצביעו על ליקויים בתחום האוכל, ביקרו את הכמויות שהוגשו בתקופת הניסוי. חלקם טענו שכמות האוכל שהוגשה היתה קטנה מידי וחלקם טענו שהיא היתה גדולה מידי. לעוד מספר קטן של מורים שדיווחו על ליקויים בתחום זה היתה ביקורת כללית על האוכל שהוגש. אחוז דומה של הורים ציין כי האוכל אינו טעים. הילדים הביעו פחות ביקורת אך רובם בדרך- כלל לא סיימו את הארוחה.

(2) ליקויים בתנאים הפיסיים בהם נחקיימו הארוחות

כרבע מן המורים ציינו שהיו לליקויים בתחום זה. הטענות התרכזו בעיקר, בקרב המורים בבתי- הספר החילוניים, בכחות הנמוכות ובאוחם מקרים, בהם אכלו התלמידים בכיתה. מירב הביקורת היתה קשורה למקום האכילה. רוב המבקרים טען, כי המקום בו אכלו התלמידים אינו מתאים ליעודו. כל המורים בעלי הביקורת נמנו על אלה שתלמידיהם אכלו בכחות. מספר מורים טען, כי הילדים אכלו בתנאי צפיפות. רובם שייך לביה"ס "בן- צבי", בו סעדו הילדים בחדר האוכל של ביה"ס. יתכן, איפוא, שחדר- אוכל זה אינו מרווח דיו כדי למלא את יעודו.

מבין המורים המלמדים בבתי- ספר דתיים, רק ל- 3 מהם (כ- 8%) היתה ביקורת כלפי התנאים הפיסיים של הארוחות, בעוד שבסך- הכל היתה ל- 25% מכלל המורים ביקורת על תנאים אלה.

(3) ליקויים בשיטות האריזה של המזון

כ- 65% מן המורים דיווחו על ליקויים בשיטות האריזה. רובם ציינו כי שיטות האריזה של המזון לא היו מתאימות, וכשליש מהם ביקרו את שיטות האריזה באורח כללי. הביקורת בתחום זה התרכזה בקרב המורים החילוניים ובקרב אלו שתלמידיהם אכלו בחדר האוכל.

(4) ליקויים בשיטות ההפצה של המזון.

כ-10% מכלל המורים דיווחו על ליקויים בתחום שיטות ההפצה. ביקורת זו מתרכזת, בעיקר, בקרב המורים החילוניים, בקרב המורים שתלמידיהם אכלו בכיתה ובקרב מורי הכתות הגבוהות. כשלושה רבעים מהם טענו שהאוכל אינו מגיע בזמן (מוקדם מידי או מאוחר מידי).

(5) ליקויים בתחום הניקיון במקום הארוחה.

כ-30% מן המורים כתבו על ליקויים בתחום הניקיון במקום הארוחה. מירב הביקורת התרכזה בקרב מורי הכתות הנמוכות והמורים שתלמידיהם אכלו בכיתה. מביניהם, לרובם היתה ביקורת כללית על רמת הניקיון ונוכח העובדה שהמזון מלכלך את מקום הארוחה. הנוותרים כתבו שהחדר בו אוכלים, והציוד המשמש לארוחה אינם נקיים. דיווח המורים עומד בניגוד לדיווח התצפיתניות שהצביעו על רמת נקיון גבוהה בכתות. הכדל זה נובע כנראה מבסיס התייחסות שונה: המורים נמצאים בכתתם בלבד והם אחראים למתרחש בה בעוד שהתצפיתניות הסתובבו במקומות אכילה רבים.

(6) ליקויים בציוד שהשתמשו בו בארוחות.

כ-13% מן המורים דיווחו על ליקויים בתחום זה. רובם טענו שהציוד אינו מתאים. אחוז קטן נוסף טען שהיה מחסור בציוד.

שביעות רצון מן הניסוי ונכונות להמשיך ולפעול במסגרת שירות הזנה בבתי-הספר.

אחד הנושאים העיקריים שנבדקו בניסוי היה אכילה בכתות. מטרתה של כדיקה זו היתה לבחון אספקת ארוחות בבתי-ספר בתנאים הנחשבים, בדרך-כלל, כבלתי מתאימים לתכלית זו. המסקנות בדבר האפשרות לאכול בכתות חייבות לקחת בחשבון את דעות המורים.

המורים נשאלו באיזו מידה מצאו הם את מקום האכילה כמתאים למטרה זו. תשובותיהם של המורים יצרו שתי קבוצות גבולות לחלוטין: 51% מן המורים מצאו את מקום האכילה מתאים לתפקיד זה, ואילו 48% מצאו את המקום כבלתי מתאים (אחוז אחד של המורים לא ענה על השאלה). המקום בו נתקיימה הארוחה וסוג ביה"ס היו המניעים שהכירו, יחד, 44% משביעות הרצון שצויינה ע"י המורים. אולם היתה אינטראקציה חזקה בין שני המשתנים האלו ($F_{int.} = 22.2$, $df = 1.126$, $P < .00$).

טבלה 23:

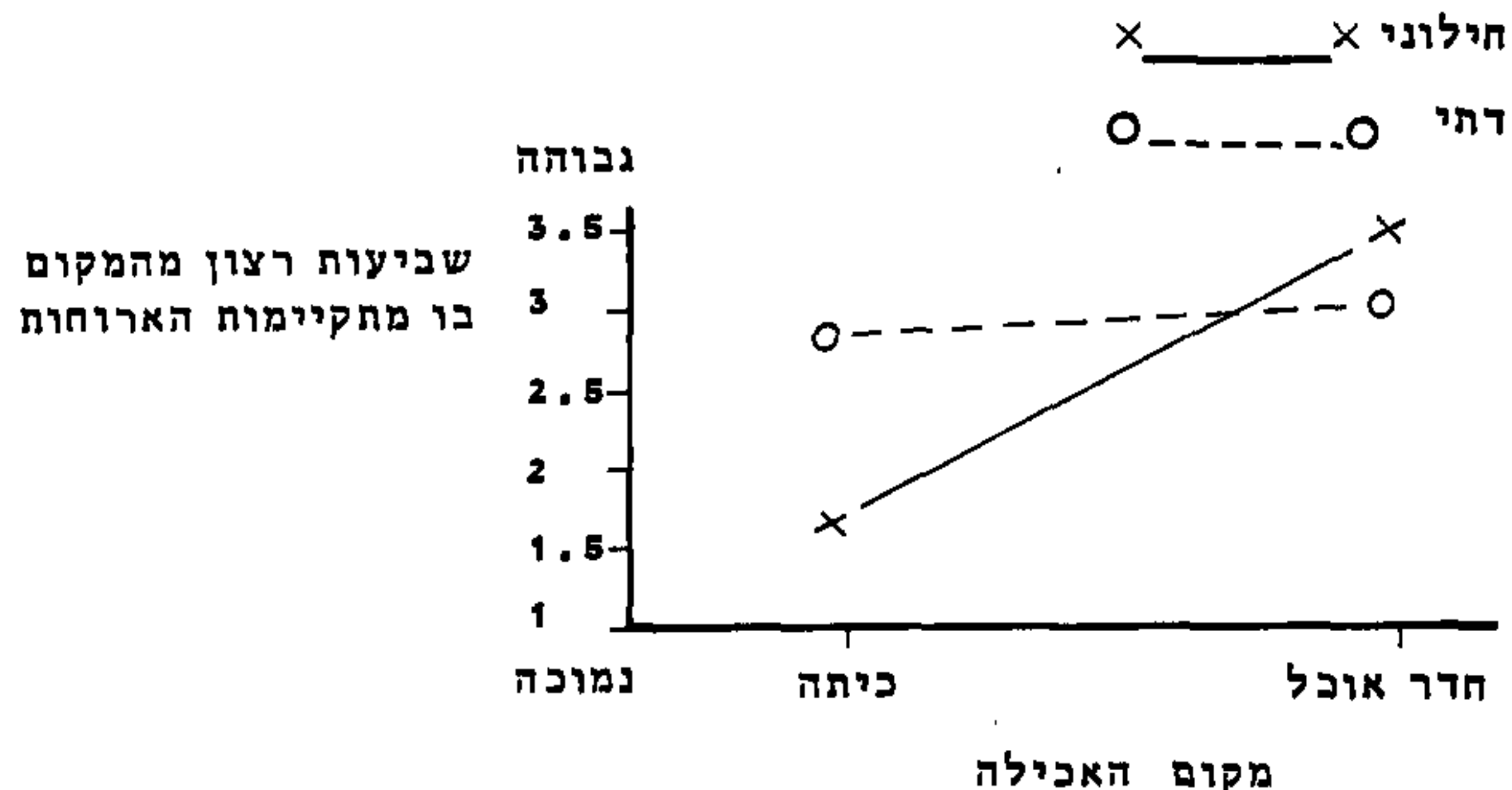
שביעות רצון ממוצעת ממקום הארוחה - לפי סוג ביה"ס ומקום הארוחה*

מקום האכילה		סוג בית-הספר
כחה	חדר אוכל	
1.66	3.4	חילוני
2.92	3.2	דתי

* נמוך = 1
גבוה = 5

טבלה 23 מראה, כי שביעות הרצון בקרב המורים שתלמידיהם אכלו בחדר האוכל גבוהה הרבה יותר מזו הקיימת בקרב המורים שתלמידיהם אכלו בכיתה, בשני סוגי כתי-הספר ($F = 94.16$, $df = 1, 126$, $p < .001$).

תרשים 18: אינטראקציה בין מקום הארוחה וסוג ביה"ס

אולם ניתן להיווכח מתרשים 18 כי הרמה של אי-שביעות הרצון בקרב המורים החילוניים שתלמידיהם אכלו בכיתה היא גבוהה - מעבר לכל יחס מצפה (ראה טבלה 19 לשם פירוט נוסף של ממצא זה). כדי לכדוק האם שביעות רצונו של המורה מן המקום בו נתקיימו הארוחות השפיעה על השקפתו לגבי השתתפותו בעתיד בשירות ההזנה, נבחנו 4 משתנים הנוגעים להתפתחויות עתידיות של השירות (טבלה 20).

בכל המקרים הגיבו המורים, שהעריכו בצורה חיובית את התאמת מקום האכילה בתקופת הניסוי, בצורה חיובית יותר כלפי התפתחות אפשרית בעתיד של שירות הזנה הדומה למסגרת הניסוי.

כלומר: מורים אלו גילו נכונות גדולה יותר להמשיך ולפעול במסגרתו של שירות הזנה הדומה למפעל הניסויי במסגרת הלימודים הקיימת ובמסגרת יום לימודים ארוך. כמו כן הם ראו בעין יפה יותר פיתוחו של שירות הזנה ארצי כפי שנתקיים בניסוי. יחד עם זאת חשוב לציין, כי רוב המורים הביעו דעה שלילית לגבי פיתוחו של שירות הזנה כללי בהתאם לאפשרויות המחוארות לעיל. המורים גילו נכונות גבוהה יותר לפעול בשירות ההזנה במסגרת יום לימודים ארוך (70%) מאשר להמשיך ולפעול במסגרת ההזנה הנוכחית (57%). ספקות המורים התגלו ביתר בירור כאשר נשאלו - מהי דעתם על הרחבת שירות ההזנה. רוב המורים (60%) סברו שאין זה רצוי להרחיב את המסגרת הנסיונית לשירות כלל-ארצי. אחוז נמוך עוד יותר של מורים (26%) צידדו בפיתוח סוג שונה של מסגרת הזנה ארצית. עם זאת אין המורים משוכנעים כי דבר בלתי-רצוי הוא לפתח סוג שונה של מסגרת, וכמעט מחציתם לא גיבשו עמדה כלשהי בעניין זה. המורים שהעריכו פחות את התועלת בניסוי שנערך, הביעו התנגדות פחותה יותר לאלטרנטיבה זו של פיתוח מסגרת חדשה, מאשר מורים שהעריכו באופן חיובי את הניסוי.

28% מן המורים חשבו או היו בטוחים כי לא יגלו נכונות לפעול במסגרת דומה בעתיד. קבוצה זו נבדקה במטרה לזהות את הגורמים הקשורים עם חוסר נכונות זה. נמצא שסוג ביה"ס קשור, באופן מובהק, לנכונות להמשיך ולפעול במסגרת שירות ההזנה (טבלה מס' 21).

המורים שאינם מוכנים לפעול בעתיד מתרכזים בבתי-ספר חילוניים במידה גדולה יותר, באופן מובהק, מאשר אלו המוכנים להמשיך ולפעול.

כדי לחקור אם עמדות המורים כלפי השירות משפיעות על נכונותם להשתתף בו בעתיד, נבדקה הערכת המורים את חשיבות השירות ביחס לנכונותם למלא תפקידים שונים במסגרת הארוחה (טבלה מס' 22).

לגבי 5 תפקידים נמצא, כי המורים שייחסו חשיבות לשירות גילו נכונות גדולה יותר, באופן מובהק, למלא אותם מאשר המורים שלא ייחסו חשיבות לשירות. 3 תפקידים נוספים נמצאו בגבולות המובהקות. מעובדות אלו ניתן ללמוד, שהערכתו של שירות ההזנה קשורה עם הנכונות לפעול במסגרתו.

במהלך הדו"ח כולו נמצא, כי מורים בבתי-ספר חילוניים הגיבו בצורה שונה מזו שבה הגיבו המורים בבתי-הספר הדתיים. נתבצעו בדיקות כדי לבחון אם הדבר נובע מהכדל אמיתי כלשהו בין שתי הקבוצות, או שהוא תופעה סטטיסטית מלאכותית. תרשימים 35 - 22* מתארים כיצד הגיבו המורים בכל בתי-הספר הדתיים בצורה שונה באופן עקבי ועל-פני מיגוון רחב של מדידות מאשר המורים בבתי-הספר החילוניים, בכל 4 המדידות הקשורות לחשיבות השירות דירגו המורים בכל בתי-

* ראה נספח מס' 5.

הספר הדתיים את החשיבות כגבוהה יותר מאשר המורים בכל בתי-הספר החילוניים. תגובות המורים הדתיים מתקבצות, באופן עיקבי, קרוב יותר לקצה החיובי מאשר תגובות המורים החילוניים לגבי מילוי שבעה תפקידים בזמן הארוחה. גם בהקשר לשביעות הרצון מתנאי הניסוי והנכונות להשתתף בעתיד בשירות, נמצא, שכל המורים הדתיים מתקבצים באיזור החיובי יותר של התשובות, בעוד שהמורים החילוניים התפשטו בתשובותיהם על-פני כל הקטיגוריות. מוריו של בי"ס אחד בולטים בהתייחסותם השלילית לגבי השתתפותם בעתיד בשירות ההזנה.

ניתן לסכם ולומר בבטחון, כי מורים דתיים שונים ממורים חילוניים בעמדות ובנכונות להשתתף בשירות הזנה בבתי-הספר.

ד. תצפיות בזמן הארוחה

נערכו תצפיות בזמן הארוחה, והן מספקות מידע על האספקטים הבאים: התנהגות התלמידים, התנהגות המורים, האווירה, השפעת זוטפריט על התנהגות התלמידים, וארגון הארוחה.

התנהגות התלמידים בזמן הארוחה

נצפו 15 סוגים של התנהגות במשך 148 תצפיות. כל סוג של התנהגות נצפה במשך ארבעה פרקי זמן: לפני תחילת הארוחה, חמש הדקות הראשונות של הארוחה, יתר זמן הארוחה וזמן ביצוע הנקיון לאחר הארוחה. ההתפלגויות ומספר הפעמים הממוצע שכל סוג התנהגות מתרחש מופיעים בטבלה 24. התנהגות הבולטת ביותר בקרב הילדים היא קימה ממקום הישיבה. במשך ארוחה ממוצעת כמו תלמידים למטרות הקשורות בה. רוב הקמים עשו זאת במשך חמש הדקות הראשונות של הארוחה. יותר תלמידים כממוצע קמו למטרה שאינה קשורה לארוחה, ובדרך-כלל הם עשו זאת לפני תחילת האכילה.

פעולה שכיחה נוספת היתה ויכוח. גם הוויכוחים התרכזו ב-5 הדקות הראשונות של הארוחה. החלפת אוכל בין הילדים לא היתה פעולה מקובלת אצלם, וארעו מעט מקרים של גפילת אוכל או זריקתו. שימוש לא נכון בסכו"מ התרחש מעט מאד, והוא התבטא במשחק עם הסכו"מ. לא נצפתה פעולה אחרת של שימוש לא נכון בכלי האוכל.

בהקשר שונה, נמצא שמספר בולט של תלמידים בכל כיתה אכלו את המנה העיקרית בתוך הפיתה או הלחמניה שניתנה בכל ארוחה, במקום לאכול את המנה בעזרת כלי האוכל שסופקו למטרה זו. אותן תצפיות נבדקו גם לפי מקום האכילה, סוג ביה"ס והכיתה.

מתרשים 19 ניתן להיווכח, כי לגבי חמישה סוגי התנהגות מתוך 15 שנבדקו הגיבו התלמידים, באופן מובהק, לפי מקום הארוחה. בכל חמשת המקרים הללו מתרחשת ההתנהגות יותר,

באופן מובהק, כאשר הארוחה מתקיימת בחדר האוכל. נמצא שמספר גבוה יותר, באופן מובהק, של תלמידים הסועדים בחדר אוכל מתווכחים, מחליפים וחוטפים אוכל, קמים ממקומם ומכינים לעצמם סנדוויצ'ים, מאשר התלמידים האוכלים בכיתה. מימצא אחר המתאים להבדל הנ"ל, הוא שהרצפה היתה נקיה יותר לאחר הארוחה, באופן מובהק, בכיתה מאשר בחדר האוכל (ריווח זה עומד בניגוד לדיווחי המורים. הסבר לניגוד מצוי בדיווח המורים על ליקויים בתקופת הניסוי). ההבדלים בין בתי-ספר חילוניים ודתיים רבים יותר כאשר אכלו התלמידים בכיתה מאשר המצב בו הם אכלו בחדר האוכל. בעוד שתלמידים חילוניים שאכלו בחדר אוכל התנהגו בצורה שונה, באופן מובהק, מתלמידים דתיים שאכלו בחדר אוכל לגבי שש צורות התנהגות - נמצאו הבדלים ביניהם לגבי 13 צורות התנהגות כאשר מקום האכילה היתה הכיתה. בכיתה נטו התלמידים החילוניים להסתובב יותר בחדר, לקום עם או בלי רשות המורה ולהיכנס לויכוחים בינם לבין עצמם. התלמידים הדתיים נטו יותר להישאר במקומם, אך חלו אצלם יותר מקרים של החלפת אוכל, זריקה ונפילה של אוכל ועשיית רעש עם הסכו"מ. התצפיות בחדר האוכל הצביעו על התנהגויות מובהקות יותר בבתי-ספר חילוניים מאשר בדתיים. כאן התווכחו התלמידים החילוניים, קמו, שיחקו עם הסכו"מ ואכלו בעזרת האצבעות במידה רבה יותר, באופן מובהק, מאשר התלמידים הדתיים.

היות הכיתה נמוכה או גבוהה לא השפיע הרבה. לגבי התלמידים שאכלו בחדר אוכל, לא נמצאו כל הבדלים על בסיס השתייכותם לכיתה מסוימת. במקומות בהם הארוחה נתקיימה בכיתה, נטו תלמידי הכתות הנמוכות לשימוש לא נכון בסכו"מ, להפלת אוכל ולאכילה בעזרת האצבעות במידה גדולה יותר, באופן מובהק, מאשר תלמידי הכתות הגבוהות. בבתי-ספר חילוניים בלט השימוש הלא-נכון בסכו"מ ובבתי-ספר דתיים בלטה האכילה בעזרת אצבעות ונפילת האוכל בקרב תלמידי הכתות הנמוכות.

טבלה מס' 24
תצפיות על סוגי ההתנהגות של התלמידים בזמן הארוחה - מספר המקרים
הנצפים

מספר תצפיות	מספר מקרים ממוצע	סה"כ מספר מקרים	סוג ההתנהגות של הילדים
148	12.13	1,795	קימה מן המקום שלא למטרות הארוחה
148	9.34	1,382	קימה מן המקום למטרות הארוחה
148	5.41	800	ויכוחים
148	2.44	361	משחק בעזרת הסכו"מ
148	0.46	68	יצירת רעש בעזרת הסכו"מ
148	0.45	66	זריקת אוכל
148	0.32	48	חטיפת אוכל
148	0.05	7	נתינת מכות בעזרת הסכו"מ
148	0.04	6	חבלה בריהוט בעזרת הסכו"מ
148	6.26	927	הכנת סנדויץ' מהאוכל
148	1.70	252	החלפת אוכל בהסכמת הילדים
148	1.26	186	אכילה בעזרת הידים
148	0.95	140	החלפת אוכל בהסכמת המורה
148	0.90	133	נפילת אוכל
148	0.80	119	פתיחת הארוחה במנות הקינוח
148	2.66	394	קימה מן המקום למטרות הארוחה ב-5 הדקות הראשונות לארוחה
148	1.46	216	קימה מן המקום למטרות הארוחה מרגע שהוכנס האוכל ועד תחילת הארוחה
148	2.64	391	קימה מן המקום למטרות שאינן קשורות לארוחה ב-5 הדקות הראשונות לארוחה
148	3.33	493	קימה מן המקום למטרות שאינן קשורות לארוחה מרגע שהוכנס האוכל ועד תחילת האכילה
148	1.89	279	ויכוחים ב-5 הדקות הראשונות לארוחה
148	1.25	185	ויכוחים מרגע שהוכנס האוכל ועד לתחילת האכילה

טבלה מס' 25

תצפיות על סוגי ההתנהגות של המורים בזמן הארוחה - מספר המיקרים הנצפים

מספר תצפיות	מספר מקרים ממוצע	סה"כ מספר מקרים	סוג ההתנהגות של המורים
131	4.27	559	בקשות לשקט
131	2.47	323	בקשות לישיבה במקום
131	4.13	541	הדרכה לתלמיד מסויים בנושא ניקיון וסדר
131	2.77	363	הדרכה כללית בנושא ניקיון וסדר
131	0.24	32	הדרכה לתלמיד מסויים בשימוש נכון בסכו"מ
131	0.05	6	הדרכה כללית בשימוש נכון בסכו"מ
131	2.39	313	הצטרפות לשיחות בין התלמידים
131	2.31	302	עידוד הילדים לאכול
131	1.42	186	יזימת שיחות עם הילדים
131	0.74	97	הערות חיוביות לגבי האוכל
131	0.18	23	ציווי על הילדים לאכול
131	0.08	10	הערות שליליות לגבי האוכל
131	1.33	174	בקשות לשקט ב-5 הדקות הראשונות לארוחה
131	2.03	266	בקשות לשקט מרגע שהוכנס האוכל ועד תחילת האכילה
131	0.35	46	בקשות לישיבה במקום ב-5 הדקות הראשונות לארוחה
131	1.05	137	בקשות לישיבה במקום מרגע שהוכנס האוכל ועד תחילת הארוחה

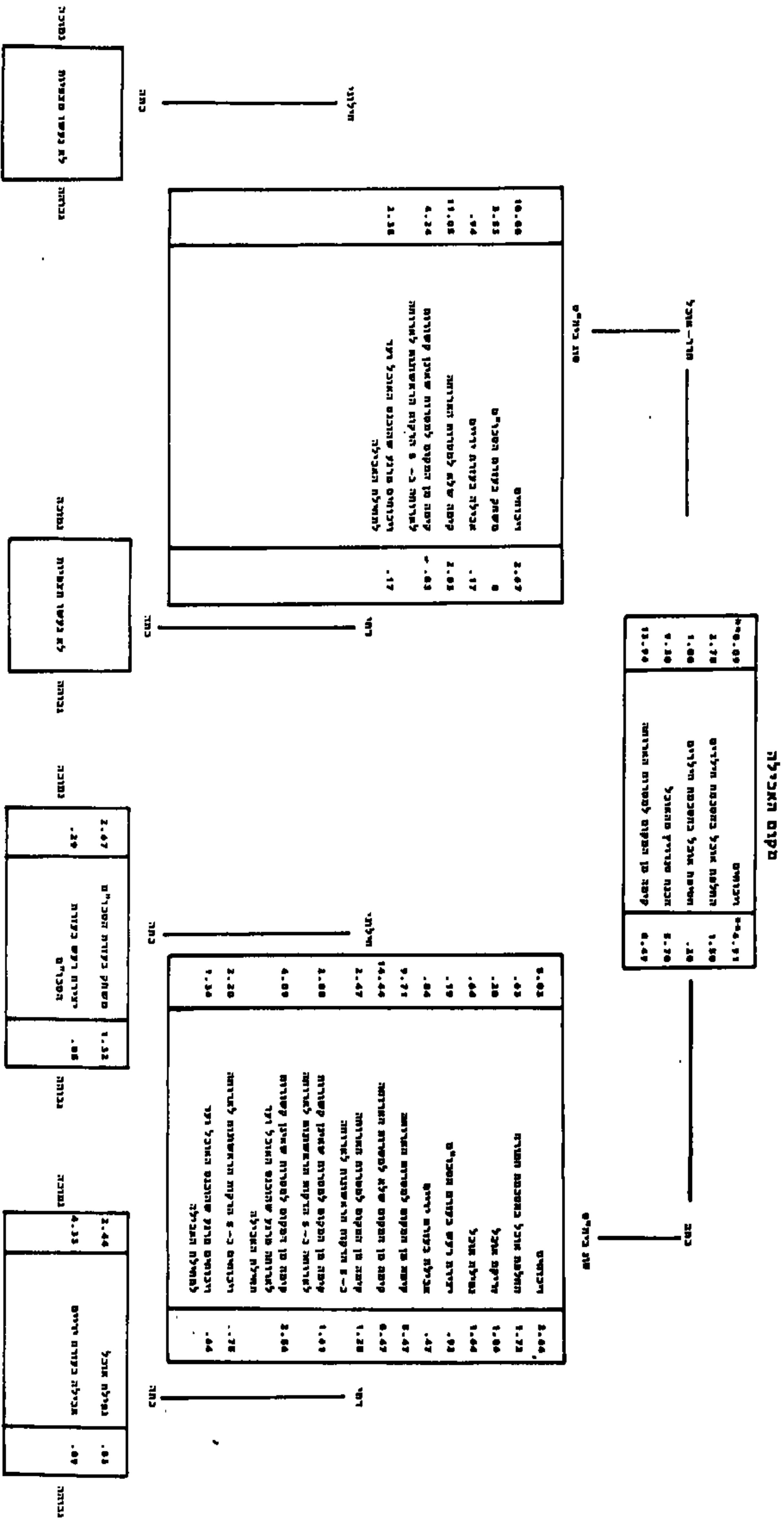
טבלה מס' 26
הערכות על האוירה בזמן הארוחה - מספר המקרים הניצפים

מספר חצפיות	מספר מקרים ממוצע**	תיאור המצב*
278	4.90	אוירה: רגועה - סוערת
276	5.28	מושמעת - לא ממושמעת
206	2.70	שביעות רצון - חוסר שביעות רצון
274	4.67	עליזה - לא עליזה
272	2.88	שיבוח האוכל - חוסר שיבוח
277	3.28	צעקנית - לא צעקנית
273	2.45	תלונות על השירות - אין תלונות
278	4.85	מעט רעש - הרבה רעש
277	4.13	הרבה שאריות - לא היו שאריות

* הקטיגוריות מופיעות כך שהימנית הינה הדרגה הגבוהה בסולם והשמאלית הינה הדרגה הנמוכה בסולם.

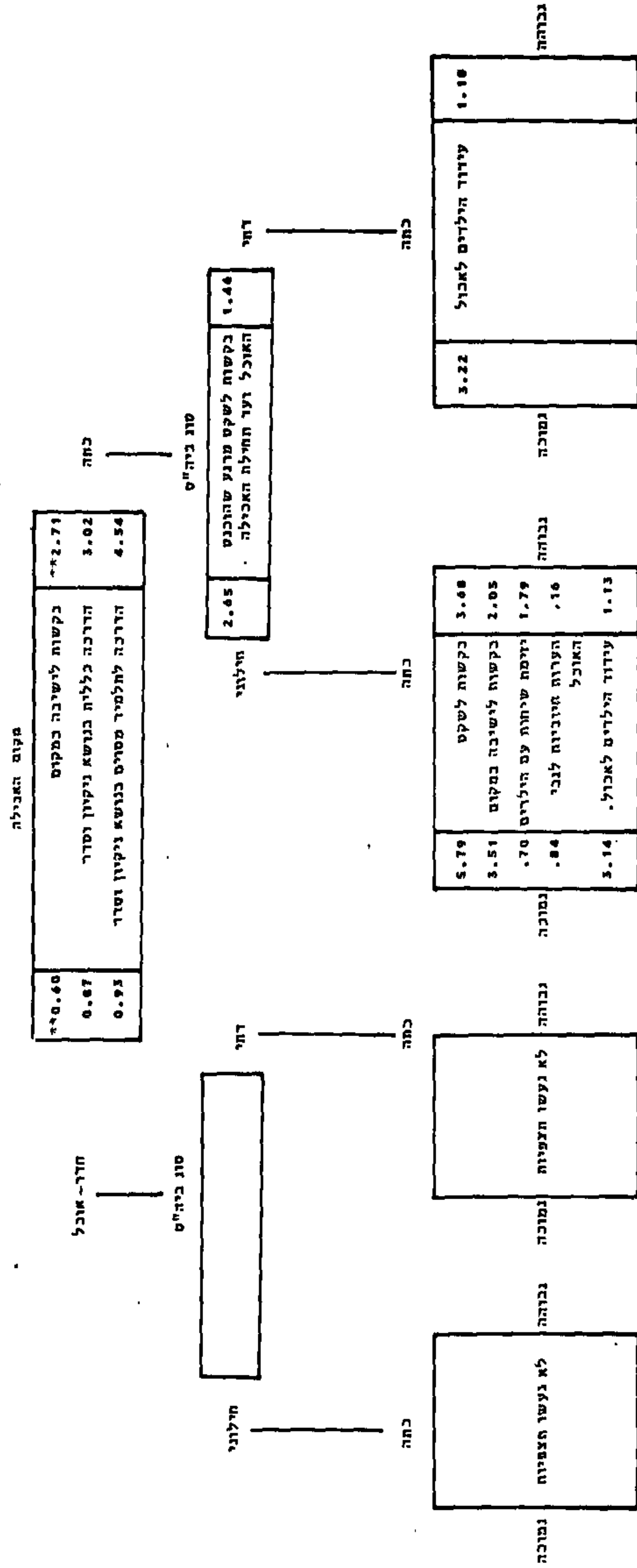
** הממוצע מתבסס על סולם הדיפרנציאל הסמאנטי (בעל 7 דרגות).

תרשים 19 : תצפיות של התנהגות התלמידים בזמן הארוחה - הבדלים משמעותיים לפי מקום הארוחה, סוג כיתה והכיתה*

* תצפיות נמכדות על 15 סוגי התנהגות (ראו טבלה מס' 2). רק סוגי ההתנהגות שלובי הממוצעים שלהם היו הבדליים מובהקים ($p < 0.05$) מוצגים בקטגוריית המתאמה. ** הערך הרשום בצד ימין של סוג ההתנהגות הוא הממוצע לכל המשתנה הרשום בצד שמאל הוא הממוצע לכל המשתנה הרשום בצד זה.

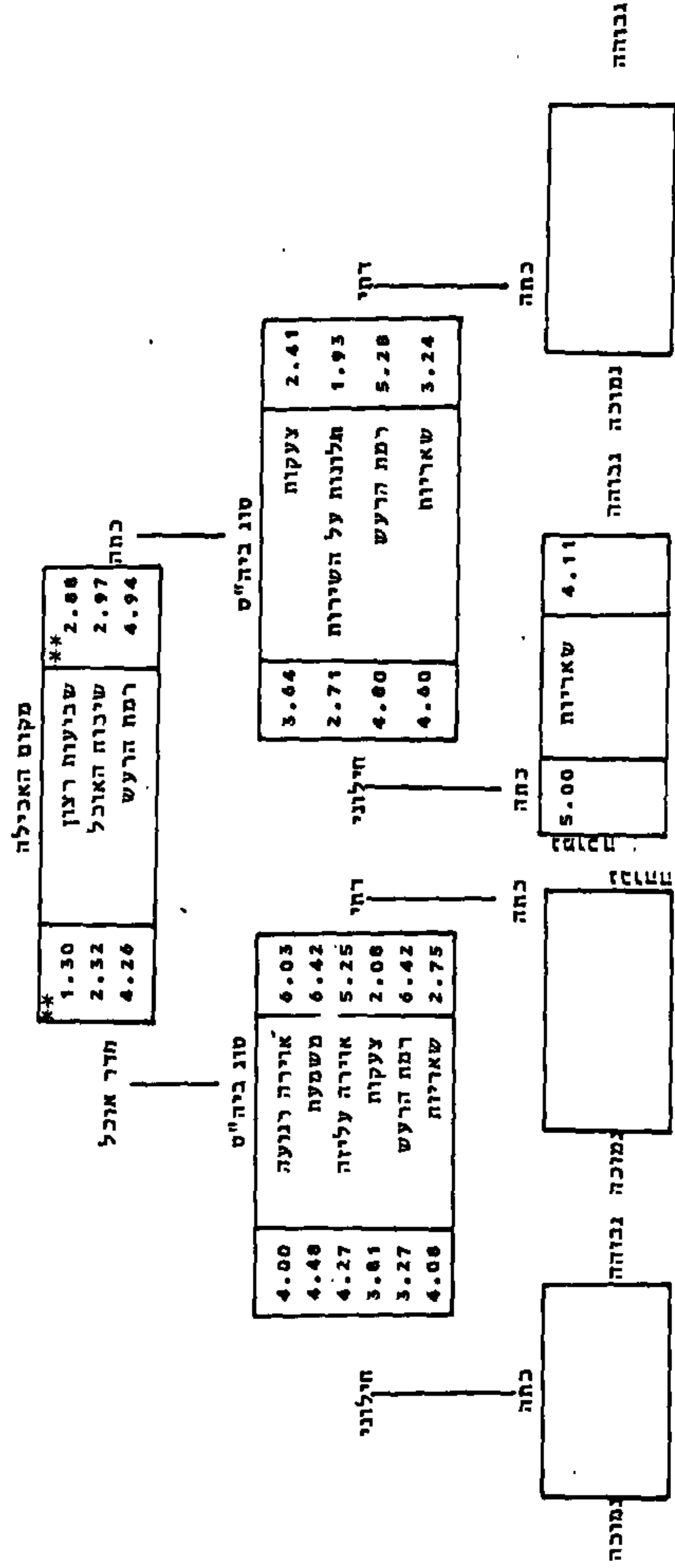
תרשים 20 : תצפיות של התנהגות המורים בזמן הארוחה - הבדלים ממוצעים לפי מקום הארוחה, סוג ביה"ס והכיתה*

* תצפיות נובצו על 15 סוגי התנהגות (ראה נספח מס' 2). רק סוגי ההתנהגות שלבני המוצעים שלהם היו הבדלים מובהקים ($P < .05$) מוצגים בקטגוריית המתאמה.

** הערך הרשום בצד ימין של סוג ההתנהגות הוא הממוצע לגבי המשנה הרשום מעד ימין של הקטגוריה. הערך הרשום בצד שמאל הוא הממוצע לגבי המשנה הרשום בצד זה.

תרשים 21 : הערכות על האיריה בזמן הארוחה - הכדלים ממוצעים לפי מקום הארוחה, סוג ביה"ס והכיתה*

* תצפיות נחבצו על 9 אלמנטים שונים (ראה נספח מס' 2). רק האלמנטים שלבני הממוצעים שלהם היו הכדלים מובהקים ($P < .05$)

מוצגים בקטגוריה המתאימה.

** הערך הרשום בצד ימין של האלמנט הוא הממוצע לבני המשתנה הרשום מצד ימין של הקטגוריה. הערך הרשום בצד שמאל הוא הממוצע לבני המשתנה הרשום בצד זה.

התנהגות המורים בזמן הארוחה

המורה הממוצע העיר 7 פעמים אודות ביצוע הנקיון לאתר הארוחה (טבלה מס' 25). רוב ההערות הללו כוונו לילד מסויים. הוא ביקש שקט יותר מארבע פעמים. מחצית הבקשות הללו הושמעו לפני הארוחה, ועם תחילת האכילה חלה ירידה תלולה בהן. המורה ביקש מתלמידיו לשבת פעמיים עד שלוש פעמים, השתתף בשיחותיהם ועודדו לגמור את האוכל בשיעור דומה. נובע מכך שהפעילות בתחומי המשמעת והארגון בלטה אצל המורים במהלך הארוחה. בקושי נצפתה פעילות חינוכית של המורים בתחום הקניית השימוש הנכון בסכ"מ, וכמעט שלא הושמעו על-ידם הערות הקשורות לאוכל.

בשונה מן התלמידים, לא השתנתה במידה רבה התנהגות המורים בהתאם למקום הארוחה, סוג ביה"ס או הכיתה (תרשים מס' 20). אולם במקומות בהם נמצאו שינויים, כיוונם היה ברור. המורים שפיקחו על הארוחות בכיתה ביקשו יותר פעמים מתלמידיהם לשבת ונתנו יותר הוראות הקשורות עם נקיון מאשר המורים שפיקחו על ארוחות בחדר האוכל. סוג ביה"ס השפיע רק על הארוחות שנתקיימו בכתות. מורים בבתי-ספר חילוניים ביקשו מספר רב יותר של פעמים שקט מאשר מורים בבתי-ספר דתיים. גם גובה הכיתה השפיע רק במקרים בהם נערכו הארוחות בכיתה: המורים החילוניים התנהגו באופנים שונים בהתאם לגובה הכיתה. פעילות משמעתית ועידוד אכילת המזון בלטו יותר בכתות הנמוכות. בכתות הגבוהות נטו המורים ליזום יותר שיחות עם תלמידיהם.

בכיתות הנמוכות נסתמנה נטיה גדולה יותר מצד המורים שלא לסיים את ארוחתם. באופן כללי, אכלו רוב המורים (85%) יותר ממחצית הארוחה.

במהלך התצפיות גם נבדק אם התלמידים החלו לאכול לפי הוראות המורה או שהחלו לאכול ביוזמתם. באופן כללי, המתונו התלמידים ב-75% מן המקרים להוראות המורה. אולם נטייה זו גדולה יותר בכתות הנמוכות ובחדרי האוכל ($\chi^2 = 5.79$, $P < .05$). הבדלים אלו קיימים, באופן מובהק, רק בבתי-ספר חילוניים ($\chi^2 = 11.44$, $P < .003$).

אווירה בזמן הארוחה

דירוגים ממוצעים של האווירה בזמן הארוחה אינם מצביעים על כיוון מסויים (טבלה מס' 26). כאשר נבדקו המרכיבים של האווירה בהקשר לשלושה תנאים (מקום הארוחה, סוג ביה"ס וגובה הכיתה) (ראה תרשים מס' 21), נמצאו הבדלים על פי שני התנאים הראשונים, אך לא לפי גובה הכיתה. תלמידים שאכלו בחדר אוכל שמרו על רמת רעש נמוכה יותר וגילו שביעות רצון גדולה יותר, למרות שביטאו אותה במידה פחותה יותר. התלמידים בבתי-הספר הדתיים אכלו באווירה מתאימה יותר לארוחה מאשר התלמידים בבתי-הספר החילוניים, - הן בחדר האוכל והן בכיתה. האווירה בבתי-הספר הדתיים היתה יותר שקטה, יותר ממושמעת ויותר שמחה. התלמידים בבתי-ספר אלו

שמרו על רמת רעש נמוכה יותר, סעדו חלק גדול יותר של הארוחה והתלוננו עליה פחות. הברלים אלו בין סוגי בתי-הספר נתגלו בכל רמות הכיתה - הן בכחות הנמוכות והן בכחות הגבוהות.

השפעת התפריט על התנהגות התלמידים

בעיה מעניינת נוספת שנבדקה הייתה - האם סוג התפריט, מבחינת קבלתו ע"י התלמידים, השפיע על התנהגות הילדים ועל האוירה בזמן הארוחה. בבדיקה זו נבחנו התפריטים שנתחבבו ביותר על התלמידים ואלה האהובים פחות עליהם*. תצפיות התנהגות ואוירה בזמן הארוחה נעשו בימים בהם הוגש התפריט האהוב ביותר ובימים בהם הוגש התפריט האהוב פחות. נערכה השוואה בין תוצאותיהן של 26 תצפיות, ולא נתגלו הבדלים מובהקים בין ההשפעות של שני סוגי התפריטים.

ארגון הארוחה

במסגרת התצפיות נכללו בדיקות לגבי ארגון כוח-האדם ביחס לחלוקת הארוחה וביצוע הנקיון לאחריה. הושאו שיטות שונות של ארגון לפי מקום הארוחה, סוג ביה"ס והכיתה. ב-75% מן המקרים בוצעה חלוקת הארוחה והכלים ע"י תורנים מקרב התלמידים. בקרב מחצית לערך מן המקרים הללו עזר גם המורה בביצוע פעולות אלו. שיטת השירות העצמי כולטת יותר בחדרי האוכל, בהתאם למבנה הניסוי בהם. חלוקת הארוחה לא הושפעה מסוג בית-הספר, אך הושפעה מגובה הכיתה. בכיתות הגבוהות נעשתה החלוקה ע"י התורנים, בדרך-כלל לבד אולם לעתים בעזרת המורה. בכיתות הנמוכות הוטל על המורה החלק הפעיל בחלוקת האוכל, בדרך-כלל בעזרת תורנים אולם לעתים לבד. ההבדלים בגובה הכיתה היו מובהקים מאד ($\chi^2 = 105.16$, $P < .000$).

הנקיון לאחר הארוחה בוצע ברוב המקרים (82%) באופן אינדיבידואלי ע"י כל ילד וילד. האחוז הגבוה של תורני-נקיון (51%) בחדר האוכל הוא בהתאם למבנה הארוחה במקום זה. נמצא הבדל מובהק בשיטת הנקיון בין בתי-ספר חילוניים לדתיים. היתה נטייה גדולה יותר לשימוש בתורנים בבתי-הספר הדתיים, לעומת שיטת הנקיון, בה כל ילד מנקה בעצמו, שבלטה בבתי-הספר החילוניים ($\chi^2 = 8.55$, $P < .04$). גובה הכיתה לא השפיע על פעילות זו.

הערות התצפיתניות

התצפיתניות ניצלו את האפשרות להוסיף את הערותיהן בסוף דף התצפית ב-85% מן התצפיות. רוב ההערות התייחסו לתקלות בשיטות הניסוי: ציוד או אוכל לא הגיעו בזמן או שהגיעו במצב לא טוב. הערות דומות הוזכרו ע"י המורים בדיווחיהם על הליקויים. הערות אלו יחד עם 10% נוספים של הערות המתארות את תגובות התלמידים לארוחה (לא גמרו, לא רצו או לא נהנו מן הארוחה) מגיעות ביחד ל-59% מן ההערות שנכתבו ע"י התצפיתניות. יתר הערותיהן חולקו, כמעט שווה בשווה, בין 10 קטיגוריות שונות עם מעט מאד הערות לכל קטיגוריה.

(* מבחן זה נעשה על בסיס האוכל שלא נאכל (לתיאור מדידת שאריות אוכל ראה חברת "סקר", ניסוי הזנה כפר-סבא, (5)).

פרק ה' - מתודולוגיה

1. מידגמים

א. מידגם - הורים וילדים

האובלוציה

כל בתי-הספר היסודיים בכפר-סבא (כיתות א' - ח') השתתפו במפעל נסיוני של שירותי ההזנה. בתי-הספר, ומספר התלמידים בכל אחד מהם, מופיעים בטבלה 27. שלושה מתוך בתי-הספר הינם בתי-ספר ממלכתיים-דתיים, שאר בתי-הספר אינם דתיים. לשבעה מתוך בתי-הספר (חמישה ממלכתיים ושניים ממלכתיים-דתיים) היו מסעדות ושירותי הזנה. מספר התלמידים, והאחוז מביניהם שהשתתפו בשירותי ההזנה, רשומים בטבלה 28. בסה"כ, 17% מכלל התלמידים בכפר-סבא השתתפו לפני הניסוי בשירותי ההזנה - מ-10% בבית-ספר אחד ועד 86% בבי"ס אחר.

המידגם

הוחלט שלא להכניס את תלמידי ביה"ס "סאלר" למידגם. בי"ס זה ($N = 70$), שמספר תלמידיו מהווה רק 3% מכלל התלמידים בכפר-סבא) הינו בי"ס מיוחד. היתה סברה שעמדות ההורים כלפי מערכת החינוך בכלל, וכלפי שירותי ההזנה בפרט, לא תהיינה מייצגות בגלל הבעיות המיוחדות של ילדיהם. בממוצע, כ-32% מתלמידי בתי-הספר הנותרים נבחרו להיות במידגם, אולם בגלל שונות בגודל ובהומוגניות של בתי-הספר, אחוז התלמידים שנבחרו למידגם השתנה מבי"ס לבי"ס, מ-27% בבי"ס אחד, ל-38% בבי"ס אחר. האחוזים הגבוהים יותר נמצאו בבתי-ספר קטנים ו/או הטרוגניים יותר. עתודה להשלמת הנפל נבחרה מתוך האוכלוסייה הנוחרת בשיעור 15%. ראה טבלאות 29-30 לתיאור מדויק של אחוזי המידגם והעתודה בכל בי"ס, לפני תקופת המפעל הנסיוני ולאחריו.

טכניקות בחירת המידגם

בחירת המידגם היתה מיקרית. היחידות הקטנות ביותר שהתחשבו בהן היו כיתות. כ-32% מן התלמידים בכל כיתה נבחרו להשתתף במידגם. נתגלו קשיים לגבי משפחות עם מספר ילדים באותו בי"ס, מפני שרק ילד אחד בכל משפחה היה רשאי להיכנס למידגם. צריך היה, איפוא, להתגבר על בעיית בחירתו של הילד שיוצג את המשפחה במידגם, תוך כדי הקפדה על בחירת מידגם של 32% מכל כיתה.

לכל ילד הוכן כרטיס. כרטיסים של ילדים מאותה משפחה צורפו אחד לשני. תוצאת פעולות אלו היתה קיבוץ משפחות במקום קיבוץ תלמידים. מתוך כרטיסים אלו נבחר המספר המשוקלל למידגם, עפ"י כיתות, מכל בי"ס. לדוגמא: בבי"ס "אוסישקין" הוחלט לבחור כ-28% מכלל 978 תלמידיו, כלומר - כ-273 תלמידים יכנסו למידגם. אולם כדי להבטיח שבכל משפחה יכנס למידגם ילד אחד בלבד צורפו, כאמור, כרטיסי הילדים מאותה משפחה אחד לשני. ניתן לומר, כי מתוך כלל הכרטיסים 273 משפחות נבחרו להיות במידגם. כרטיסי המשפחות הללו הופרדו מכל שאר הכרטיסים, ורק לגביהם הומשך התהליך. מכרטיסים אלו חולקו משפחות עם ילד אחד בלבד לפי כיתות. נערך חישוב לגבי מספר הילדים הנחוצים בכל כיתה כדי להגיע למידגם של 28% מכלל התלמידים בכיתה. כן חושב ההפרש בין התלמידים אשר הופיעו כבר בכל כיתה ובין מספר תלמידים, אותם צריך היה להוציא מכל כיתה. לאחר מכן נבחרה כיתה באופן מקרי כגון: הכיתה שנבחרה היתה כיתה ג'. בכיתה זו צריכים היו להיכנס למידגם עשרה תלמידים, אולם רק שבעה היו, לאחר הבחירה המקרית, מתוך אותם ילדים ללא אחים באותו בי"ס. מתוך המשפחות בנות יותר מילד אחד, נמנו שמונה משפחות שהיה להם ילד אחד בכיתה ג' (וילדים נוספים בכיתות אחרות). לשם השלמת המידגם של כיתה ג' נבחרו 3 מהן באורח מקרי. משאר האחים של שלושת הילדים הללו נמנעה האפשרות להיכנס למידגם. חמש משפחות מתוך השמונה, שלא נבחרו בכיתה ג', הוחזרו לרגימה נוספת בכיתות אחרות. הכיתה הבאה, שנבחרה, באופן מקרי, היתה כיתה ח'. אותן פעולות נעשו לגבי כיתה זו ולגבי שאר הכיתות עד שהמידגם הושלם. כמובן, שלא הושג השיעור האופטימלי (28%) בכיתות האחרונות, כיוון שהמשפחות שנבחרו בהתחלה למידגם הושמטו כבר בכיתות הקודמות. אולם הבחירה המקרית של סדר הטיפול בכיתות בכל בי"ס, קיזזה, בסופו של דבר, את ההטייה לרעת כיתות מסוימות בבי"ס מסויים. התוצאה הסופית של המידגם היתה 32% מן התלמידים הלומדים בכפר-סבא, אולם 50% מן המשפחות בעלות ילדים שלמדו בבתי-הספר היסודיים באותה עיר.

838 ילדים, שהם כ-63% ממידגם ההורים, רואינו לאחר סיום המפעל הנסיוני (התלמידים וההורים רואינו בעת ובעונה אחת).

טבלה מס' 27
מספר התלמידים בבתי-הספר היסודיים בכפר-סבא

שם בית-הספר	מספר התלמידים	% תלמידי ביה"ס מכלל התלמידים
אויסקין	978	22%
בן צבי	359	8%
גורדון	450	10%
רמז	555	12.5%
סאלד	70	1.5%
ברנר	847	19%
ח' בינויים (שז"ר)	320	7%
בר אילן	559	12%
עציון	249	5.5%
חב"ד	113	2.5%
סה"כ	4,500	100%

טבלה מס' 28

השתתפות בשירותי ההזנה בבתי-הספר בכפר-סבא לפני עריכת הניסוי

סוג ביה"ס	שם ביה"ס	מס' התלמידים	מס' התלמידים שאוכלים	% התלמידים שאוכלים
ממלכתי עם מסעדה	אסישקין	978	112	11%
	בן-צבי	359	100	28%
	גורדון	450	45	10%
	רמז	555	190	34%
	סאלד	70	60	86%
ממלכתי בלי מסעדה	ברנר	847	0	0
	ח' ביניים	320	0	0
סה"כ ממלכתי		3,579	507	14%
ממ"ד עם מסעדה	בר-אילן	559	120	21%
	עציון	249	140	56%
ממ"ד בלי מסעדה	חב"ד	113	0	0
סה"כ ממ"ד		921	260	28%
סה"כ תלמידים בביה"ס עם מסעדה		3,220	767	24%
סה"כ		4,500	767	17%

טבלה מס' 29
מספר התלמידים המופיעים במידגם וברזרבה לפי בתי-ספר

שם ביה"ס	מס' התלמידים	סה"כ מידגם	מס' תלמידים ברזרבה	מס' תלמידים שהוריהם רואינן בשאלון מוקדם	בשאלון סופי	לא רואיננו בסופי
אוטישקין	978	266	107	264	238	26
בן צבי	359	106	39	106	99	7
גורדון	450	154	50	155	142	13
רמז	555	170	61	175	165	10
ברנר	847	312	93	312	284	23
ח' ביניים	320	148	40	142	134	8
בר אילן	559	171	62	174	160	14
עציון	249	97	27	84	75	9
חב"ד	113	33	13	25	23	2
סה"כ	4,430	1,454	492	1437	1,325	112

טבלה מס' 30
% התלמידים המופיעים במידגם לפי בתי-ספר

שם ביה"ס	% מוקדם	% סופי	% נפל
אוטישקין	27	24	9
בן צבי	30	27	6
גורדון	34	31	8
רמז	32	29	5
ברנר	37	34	7
ח' ביניים	44	41	5
בר אילן	31	28	6
עציון	34	30	10
חב"ד	22	20	8

ב. מידגם המורים

לראיון המורים נבחרה שיטת המפקד. השאלון הועבר לכל מחנכי הכיתות שתלמידיהם השתתפו בניסוי.

טבלה מס' 31

השאלון המוקדם והסופי למורים - מספר המקבלים והמחזירים

שם ביה"ס	ברנר	שזר	בן-צבי	רמז	בר-אילן	עציון	חב"ד	גורדון	אוסישקין	סה"כ
סה"כ מספר המחנכים	23	10	15	20	19	12	8	14	26	147
סה"כ מספר המחנכים שהחזירו את השאלון המוקדם מלא	19	9	5	20	-	12	8	13	25	111
	82%	90%	33%	100%		100%	100%	92%	96%	75%
סה"כ מספר המחנכים שהחזירו את השאלון הסופי מלא	22	8	12	19	19	11	8	14	20	133
	95%	80%	80%	95%	100%	91%	100%	100%	76%	90%

ג. מידגם היחידות הנצפות

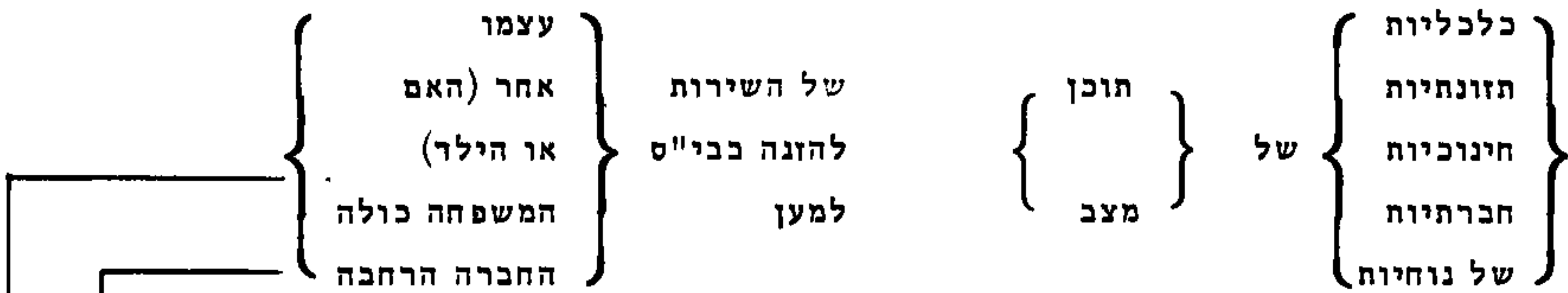
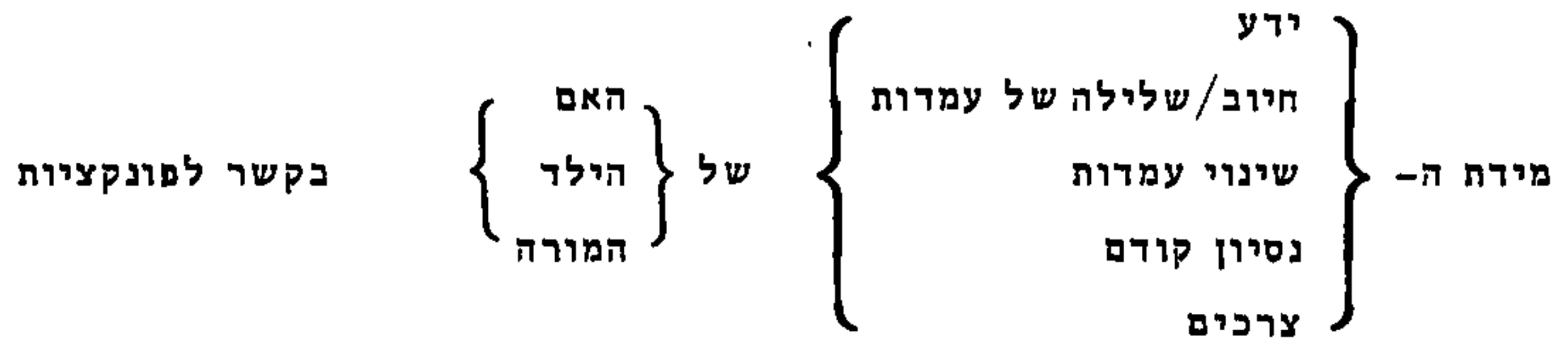
לתצפיות שנערכו לצורך הסתכלות בזמן הארוחה נבחרו, באופן מקרי, שני שלישים של כיתות מכל בתי-הספר. במדגם זה נכללו כל חדרי האוכל שהשתתפו בניסוי. כסה"כ נערכו 131 תצפיות מורים ותצפיות טכניות, ו- 148 תצפיות תלמידים.

2. כלי מדידה

א. שאלון ההורים

(1) שאלון מוקדם

מטרות השאלון המוקדם מוצגות במשפט המפוי הבא:

מוביל ל-

השאלון הורכב מ- 190 פריטים הניתנים לקיבוץ בצורה הבאה:

- (א) הרגלי האכילה במשפחה (שאלות I:29 - I:34)
 - (ב) הפונקציה של הארוחה עבור המשפחה (שאלות I:35 - I:40)
 - (ג) סוגי מאכלים המוגשים בבית (שאלות I:41 - I:70)
 - (ד) התנהגות האכילה של הילד הנבדק (לפי דיווחה של האם) (שאלות II:21 - I:71)
 - (ה) הנסיון עם שירות ההזנה בביה"ס (שאלות II:22 - II:27)
 - (ו) תדמיתו של השירות ועמדות ההורים ביחס אליו (שאלות II:28 - II:49)
 - (ז) עדיפותם של סוגי שירות שונים (שאלות II:50 - II:55)
 - (ח) התנאים להצטרפות הילדים לשירות ההזנה (שאלות III:27 - II:57)
 - (ט) פרטים דמוגרפיים שונים (שאלות I:28 - I:6 , III:54 - III:29)
- (השאלון המלא מצורף בנספח מס' 2).

(2) שאלון סופי

בשאלון הסופי הופיעו מספר פריטים מן השאלון המוקדם כדלקמן:

- (א) הרגלי אכילה במשפחה (שאלות I:29 - I:34).
- (ד) התנהגות האכילה של הילד הנבדק (לפי דיווחה של האם)
(שאלות II:9 - II:6 , II:20 - II:18).
- (ו) תדמיתו של השירות ועמדות ההורים ביחס אליו (שאלות II:49 - I:28).
- (ז) עדיפותם של סוגי שירות שונים (שאלות II:50 - II:55).
- (ח) תנאי תשלום להצטרפות הילד (שאלות III:25).

נוסף לכך נכללו בשאלון הסופי הפריטים הבאים:

- (א) שאלות לגבי השפעת הפרוייקט על סדרי הבית
(שאלות IV:13 , IV:18 , IV:49 - 53).
- (ב) האינפורמציה שבידי ההורים לגבי הפרוייקט (שאלות IV:54 - IV:64).
- (ג) הערות התלמידים להורים (שאלות IV:66 - 67).
- (ד) נכונות ההורים להמשיך ולהשתתף בשירות ההזנה לאחר סיום הפרוייקט
(שאלות V:15 - IV:68).

(השאלון המלא מצורף בנספח מס' 2).

ב. שאלון לילדים

הילדים נשאלו 20 שאלות לגבי הפרוייקט, הניתנות לקיבוץ לפי הקטגוריות הבאות:

- (1) נסיון קודם בשירות (שאלות 17 - 16 : V).
 - (2) הערכת כל אספקט בארוחות (שאלות 24 - 18 : V).
 - (3) עדיפויות (שאלות 27 - 26 : V).
 - (4) הערכת תפקידי החורנות (שאלות 33 - 28 : V).
- (השאלון מצוי בנספח מס' 2, במסגרת השאלון הסופי להורים).

ג. שאלון למורים

1. שאלון מוקדם

השאלון המוקדם כולל 21 פריטים בנושאי:

- עמדות כלפי שירות ההזנה (שאלות 5-9).
- תפיסת תפקידו של המחנך ביחס לארוחה (שאלות 10-21).
- נסיון קודם בשירות ההזנה (שאלה 22).
- עמדות לגבי עבודתו כמורה באופן כללי (שאלות 23-25).

2. שאלון סופי

שאלה 9 בשאלון המוקדם לא נשאלה בשאלון הסופי.
בשאלון הסופי נשאלו המורים, נוסף על מה שנשאלו בשאלון המוקדם:

- אילו תפקידים הם מילאו במהלך הניסוי (שאלות 20-9).
 - באיזו מידה הם היו שבעי רצון מתפקידים אלו (שאלות 30-9).
 - נכונותם להמשיך ולפעול במסגרת הזנה כוללת (שאלות 32-31).
 - ליקויים שהיו במהלך הניסוי (שאלות 44-37).
 - עמדותיהם העקרוניות לגבי הצורך בשירות הזנה (שאלות 46-45).
- (שני השאלונים מצויים בנספח מס' 2).

ד. דו"חות התצפית

הוכנו דו"חות מפורטים למילוי בעת התצפיות שנערכו על המורים והתלמידים. הוכנו 8 קטגוריות סגורות בדו"ח התלמידים, ו-7 קטגוריות סגורות בדו"ח המורים (ראה נספח מס' 2).

בכל קטגוריה נערכה התצפית ב- 4 פסקי זמן שונים:

- (1) בזמן חלוקת האוכל.
- (2) 5 דקות ראשונות של הארוחה.
- (3) במשך זמן האכילה.
- (4) בזמן הנקיון.

נוסף לכך נדרשו התצפיתניות להעריך את האוירה הכללית במשך הארוחה עפ"י סולם דיפרנציאלי סמנטי, המורכב מ- 9 שמות תואר מנוגדים.

כמו כן, הן העריכו את מצב החדר לפני הנקיון ואחריו, על סולם של 5 דרגות.

3. תהליכי מחקר

א. ראיונות עם ההורים

ההורים רואיינו לפני התחלת הניסוי ואחריו. הראיונות היו מילוליים, ונערכו ע"י מראיונות שביקרו בבתי הנשאלים. הראיון נמשך כשעה עבור השאלון המוקדם וחצי שעה עבור השאלון הסופי.

בזמן הראיון הסופי, רואיינו גם הילדים, שנמצאו באותה עת בבית.

ב. שאלון המורים

השאלונים הועברו לכל המורים לפני הניסוי ולאחריו. המורים מלאו את השאלונים בעצמם והיו צריכים להחזירם בתוך מעטפות ממוספרות מראש.

מאחר שההוראות לא הובנו כהלכה, הוחזרו רוב השאלונים ללא מעטפות מזהות, ולכן אי אפשר היה להתאים את השאלון המוקדם לשאלון הסופי.

ג. תצפיות

נערכו שלושה סוגי תצפיות:

- (1) תצפית על התנהגות הילדים.
- (2) תצפית על התנהגות המורים.
- (3) תצפית על חלוקת האוכל, משך התהליך ובזבוז האוכל. (תצפית זו נכללת בהערכה טכנית ואינה מופיעה בדו"ח זה).

כל אחת מתצפיות אלה נערכה בכל מקום אכילה שנידגם, פעם בשלב מוקדם של הניסוי ופעם בשלב מאוחר יותר, ע"י תצפיתניות מאומנות. התצפיתניות קיבלו הדרכה לפני התחלת העבודה והתצפיות הנסיוניות שלהן נדונו במסגרת משותפת, כדי למנוע הכרלים בין התצפיתניות.

לא נערכו בדיקות מהימנות. הנוכחים ידעו על נוכחות התצפיתנית. אורך התצפית נמשך מן המועד שלפני חלוקת הארוחה, ועד השלמת תהליך הנקיון לאחר הארוחה.

4. שיטות סטטיסטיות

א. שאלון ההורים

- (1) נערכו התפלגויות על כל אחד ואחד מהמשתנים (ראה נספח מס' 2).
 (2) נבנו שבעה אינדקסים מקבוצות שאלות שבדקו נושא מסויים. שבעת האינדקסים הם:

- אינדקס 1: האוירה בזמן הארוחות בבית.
 אינדקס 2: מאפייני אכילה של הילדים.
 אינדקס 3: הערכה כללית של שירות ההזנה בבתי-ספר.
 אינדקס 4: צורך בשיפורים בשירות ההזנה בבתי-ספר.
 אינדקס 5: תדמית שירות ההזנה.
 אינדקס 6: אחריות ביה"ס לספק שירות הזנה.
 אינדקס 7: תועלות לילד משירות הזנה.

כל האינדקסים היו אדיטיביים ונבנו עפ"י הנוסחה הבאה:

$$A = \frac{\sum_{i=1}^n a_i}{n}$$

A אינדקס
 a_i פרטים על המרכיב ה-i

נבנה אינדקס נוסף של SES לפי הנוסחה הבאה:

$$SES = \frac{(\text{השכלת האב} + \text{השכלת האם})}{2} + \frac{(\text{מקצוע האב})}{(\text{מס' ילדים})} + \frac{(\text{הכנסה חודשית})}{(\text{מס' ילדים})}$$

(3) ניתוח קשר בין משתנים.

נבדק הקשר בין מספר רב של משתנים לבין האינדקסים הנ"ל. נעשה שימוש בסטטיסטיקה פרמטרית, כאשר הדבר התאפשר, בעיקר בניתוח רגרסיות וניתוח שונות. במקום שאי אפשר היה להשתמש בסטטיסטיקה פרמטרית נערכו מבחני χ^2 קשרים מובהקים ומשמעותיים דווחו בפרק התוצאות. רמת מובהקות 0.05. נבחרה לבדיקות פרמטריות ואי-פרמטריות.

נבדקו הקשרים בין:

(א) משתנים דמוגרפיים הכוללים גם סוג בית-הספר, השתתפות בעבר במפעל ההזנה ואינדקס של SES עם: האינדקסים, הרגלי אכילה בבית, הרגלי אכילה של הילד, העדפה של סוגי שירות שונים, ותנאים להצטרפות הילד למפעל ההזנה, הקשרים בשירות וכמצב בבית.

(ב) תנאי ההצטרפות עם האינדקסים.

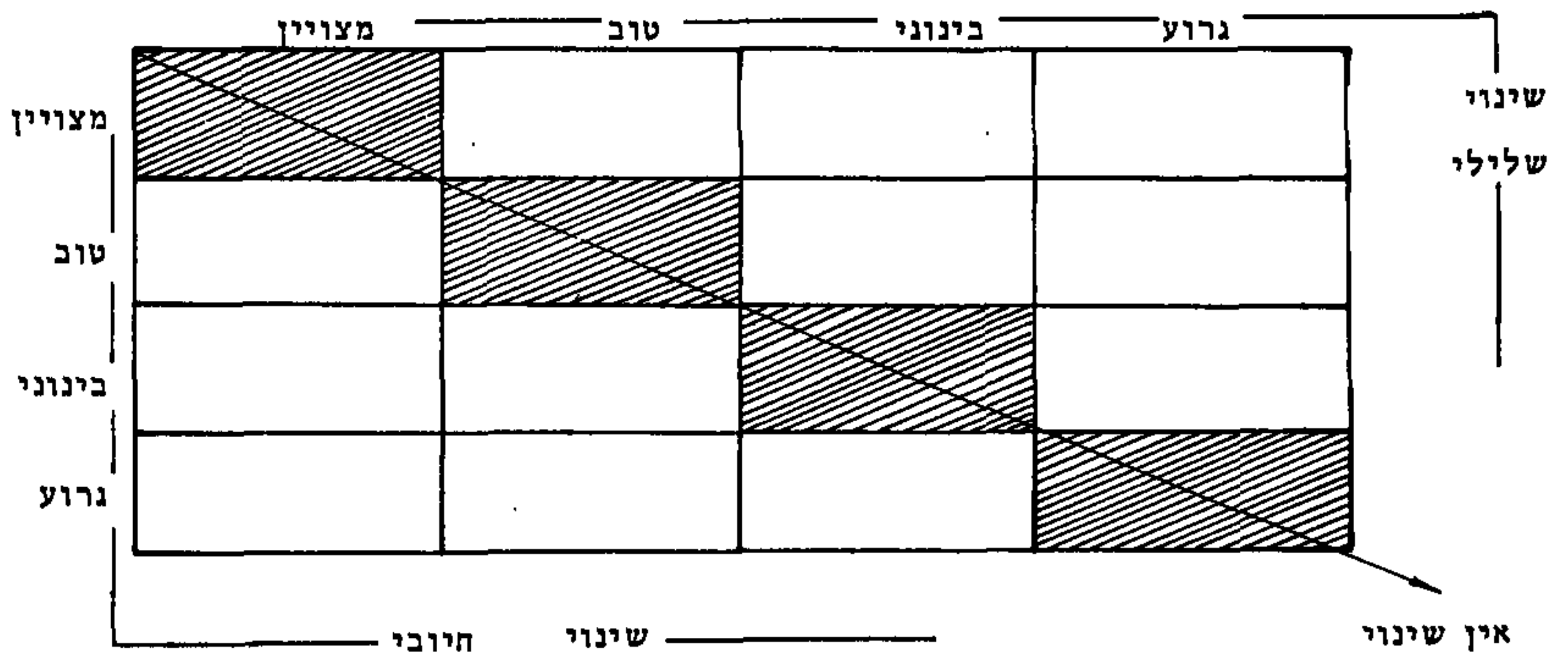
(4) שינויים בהערכות בין השאלון המוקדם והשאלון הסופי.

שינויים אלה נבדקו בצורה הבאה:

תשובות בשאלון המוקדם הושוּו עם תשובות בשאלון הסופי בטבלת קריכות (contingency). לדוגמא: נבדק שינוי בין הערכות השירות לפני המפעל ולאחריו.

הערכת השירות לפני המפעל

הערכת השירות אחרי המפעל

אחוז האנשים שלא שינו את דעתם, אחוז המקרים שחל כדעתם שינוי חיובי, וכן האחוז שחל בדעתו שינוי שלילי - חושבו.

נעשה שימוש במבחן χ^2 לבחינה האם השינויים שנמצאו היו תוצאה מקרית בלבד.

ניתוח זה נעשה על המשתנים הבאים:

מאפייני אכילה של הילדים.

הערכה כללית של השירות.

צורך בשיפורים.

תדמית השירות.

אחריות ביה"ס לספק שירות הזנה.

תועלות לילד.

- (5) עבור כל אחד מהמשתתפים הנ"ל נבנה אינדקס של שינוי שקיבל את הערכים: 1 - שינוי חיובי, 2 - שינוי שלילי, 3 - אין שינוי. מתוך מטרה לבדוק האם המאפיינים הדמוגרפיים השפיעו על מידת השינוי נעשו מבחני χ^2 קשרים מובהקים $P < .05$ דווחו בפרק התוצאות.

ב. שאלון לילדים

- (1) נעשו התפלגויות על כל אחד ואחד מהמשתתפים (ראה נספח 2).
- (2) בניית אינדקס על טעם האוכל בנוסחה: $A = \sum a_i$ כאשר: A - אינדקס a_i - פרטים על טעם המנה ה-i.
- (3) ניתוח קשר בין משתתפים. במרבית הניתוחים נעשה שימוש במבחן χ^2 . הקשרים שנבדקו היו בין מאפיינים דמוגרפיים, הכוללים גם סוג ביה"ס והשתתפות קודמת במפעל ההזנה עם העדפות והערכות של הילדים.

ג. שאלון למורים

- (1) נעשו התפלגויות על כל אחד ואחד מהמשתתפים (ראה נספח 2).
- (2) ניתוח קשרים בין משתתפים - בכל מקרה שאפשר היה נעשו מבחנים פרמטריים כמו: ניתוח שונות לגבי מקום האכילה עם התאמת המקום לאכילה ועם סוג ביה"ס.
- מבחן χ^2 לגבי התאמת המקום לאכילה עם 4 מדידות של נכונות המורה להמשיך בשירות כזה ועם ותק; בדיקת הקשר בין הערכת חשיבותו הכללית של השירות ובין הנכונות למלא 12 תפקידים. בכל המקרים האחרים השימוש היה במבחן χ^2 .
- (א) בשאלון המוקדם וכן בשאלון הסופי נבדקו הקשרים בין סוג ביה"ס, נסיון קודם, ותק, שביעות רצון מהעבודה עם הערכת שירות ההזנה ונכונות למלא תפקידים שונים במשך הארוחה.
- (ב) במבחן המוקדם נבדקו הקשרים בין: סוג ביה"ס עם נסיון קודם בשירות ההזנה ותק ושביעות רצון בעבודה.

(ג) במבחן הסופי נבדקו הקשרים בין:

נכונות למלא תפקידים במשך הארוחה, ותק, סוג ביה"ס, מקום האכילה והכיתה.

(ד) שינויים בהערכות ובנכונות למלא תפקידים בשירות ההזנה כתוצאה מהמפעל.

השוואות נעשו ע"י מבחן χ^2 . השוואות אלה לא היו השוואות זוגיות כמו בשאלון

ההורים, אלא השוואות של מגמות כלליות.

ב י ב ל י ו ג ר פ י ה

1. דורון, אברהם. הזנת ילדים בבתי ספר, האוניברסיטה העברית, ביה"ס לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, ירושלים, יולי 1972.
2. לוי, קורט. "מלונות" - אזור. תקשורת אישית. דצמבר 1976.
3. מכתבו של מר ליברגל, מנהל היחידה להזנה ושירותים משקיים במשרד החינוך, לד"ר יעל פוזנר, 2.11.75.
4. מיינהרד א. ופינטון נ., מפעל נסיוני לשיפור ההזנה בבתי-ספר, בטחון סוציאלי. בדפוס.
5. "סקר", הנדסת ניהול ופיתוח. ניסוי הזנה כפר-סבא, תכנון פקוח ומעקב טכני. חל-אביב, אוגוסט 1976.
6. Bettelheim, Bruno. Food to Nurture the Mind, *School Review*, Vol. 83, 3, May 1975, pp. 433-448.
7. Bühring, Heinz. Ministry of Education, Denmark, *Personal Communication* to Dr. Reshef, Ministry of Health, Jerusalem, 3.3.76.
8. Department of Education and Science, Welsh Office, *Nutrition in Schools*, Report of the Working Party on the National Aspects of School Meals, London, HMSO, 1975.
9. Food and Nutrition Service, U.S. Department of Agriculture, *What's So Hard About Feeding Kids?*, Washington, U.S. Government Printing Office, 1972.
10. Gunderson, Gordon W., *The National School Lunch Program - Background and Development*, Food and Nutrition Service, U.S. Department of Agriculture, U.S. Government Printing Office, 1971.
11. Hearings Before the Select Committee on Nutrition and Human Needs of the U.S. Senate. 91st Congress on Nutrition and Human Needs Part 2, National School Lunch Program. U.S. Government Printing Office, Washington, 1970.
12. Huizinga, K., Ministry of Education and Sciences, Netherlands, *Personal Communication* to Dr. Reshef, Ministry of Health, Jerusalem, 12.5.76.
13. Jones, K.N., Department of Education, Canberra, Australia, *Personal Communication* to Dr. Reshef, Ministry of Health, Jerusalem.
14. Kahn, A.J., & S.B. Kamerman. *Not for the Poor Alone: European Social Services*, Temple University Press, Philadelphia.
15. Kūhhöneu, Erkki and Tuttu, Nurmiäho, National Board of Education, Helsinki, Finland, *Personal Communication* to Dr. Reshef, Ministry of Health, Jerusalem, 8.3.76.

McKinley, Marjorie M., Head of Department of Institution Managment, Iowa State University, U.S.A., <i>Personal Communication</i> to Naomi Paynton, The National Insurance Institute, Jerusalem, 10.8.76.	.16
McMillan, H.M. Department of Education, Wellington, New Zealand, <i>Personal Communication</i> to Dr. Reshef, Ministry of Health, Jerusalem, 9.6.76.;	.17
National Federal of School Lunch Association, <i>Outline of School Lunch Programme in Sweden</i> , S - 106 42, Stockholm Information Section, 5.2.71.	.18
Overgaard, Tomas. The Royal Ministry of Church and Education, Norway, <i>Personal Communication</i> to Dr. Reshef, Ministry of Health, Jerusalem, 5.3.76.	.19
Perryman, Y.N., <i>The School Administration and the Food Service Program</i> , National Association of Ele- mentary School Principals – National Education Association, New York, 1972.	.20
Scott, Marjorie L., School Feeding – Its Contribution to Child Nutrition, <i>Food and Agriculture Organiza- tion of the United Nations</i> , Rome, Italy, Nov. 1953.	.21
Scottish Education Department, <i>Catering in Scottish Schools</i> , HMSO, Edinburgh, 1975.	.22
Young, Dennis. <i>Analysis of the National School Lunch Program and Child Nutrition Needs</i> , The Urban Institute, Washington D.C., March 1971.	.23

נספחים

מנת עיקריות	תספות עמילניות	ס ל ט י ם	ק י נ ו ן
מתוך קבוצה א' יש להרכיב 2 תפריטים לשבוע	תוספת אחת לכל מנה עיקרית 100 גר' מנה	מתוך קבוצה א' יש להרכיב 3 תפריטים לשבוע	מתוך קבוצה א' יש להרכיב 3 תפריטים לשבוע
מתוך קבוצה ב' יש להרכיב תפריט אחד לשבוע		מתוך קבוצה ב' יש להרכיב 2 תפריטים לשבוע	מתוך קבוצה ב' יש להרכיב 2 תפריטים לשבוע
מתוך קבוצות ג', ד', ה' תפריטים לשבוע			
קבוצה א' אומצת בקר - 80 גר' שניצל - 100 גר' חזה עוף - 100 גר' הודו קר פרוט* - 70 גר' *לא ניתן להנשה בימי א' או יום לאחר חג	אורזית אורז סעפרן אורז ירקני אורז מאודה אורז מסוגן	קבוצה א' - 80 גר' מנה סלט גזר סלט כרוב לבן סלט כרוב ארום סלט שעועית לבנה סלט אטריות	קבוצה א' בננה - 100 גר' - עד מאי תפוח - 80 גר' - עד מאי מישמיש - 70 גר' - מאי-יוני * מותנה בצירוף עלות כלי אריזה לקינוח, למרות שלא יסופק.
קבוצה ב' כדורי דגים - 80 גר' דג מסוגן - 100 גר'	כצקנית אותיות גן חיות גלגלים קוסקוס אורז אפוי עדשים אפויים	קבוצה ג' חומס - 60 גר' טחינה - 60 גר' סלט חי מעורב 80 גר' זיתים(עם חרצנים) - 40 גר' סלט תפוז"א - 80 גר'	קבוצה ב' - 70 גר' מנה פודינג קריש לפרפת קדם שוקולד
קבוצה ג' נתחוני בקר - 80 גר' תרכיך קורקבנים 80 גר' נתחוני עוף - 80 גר'			
קבוצה ד' קציץ פרוט - 80 גר' כדורי בשר - 100 גר' קציצות ברוטב - 100 גר'			
קבוצה ה' קבב - 100 גר' זוג נקניקיות - 70 גר' כרוב ממלא - 100 גר'			

לחמניה 60 גר' או פיתה 100 גר' (סטנדרטיים) לכל ארוחה.

שתייה: מופסטרט, בשקית פוליאטילן בכמות של 180-150 סמ"ק.

הערות:-

1. כמויות ומשקל כפי שצויינו, מייצגים את המנה המוכנה לאכילה בכלי, כולל רוטב שנספג במנה ונימור.
2. סטיות משקל או כמות $\pm 10\%$
3. עדכונים בהתאם לעונה ותנאי השוק.
4. בחירת המרכיבים להרכב התפריט, יעשה במשותף מירי פעם בפעם.

נספח 2: כלי מדידה

א. שאלון מוקדם להורים (כולל התפלגויות)

המוסד לביטוח לאומי / אגף מחקר ותכנון

מחקר 291, מברואר 1976

פורי - מחקרי דעה קהל לישראל בע"מ - רח' תרבעה 10 ת"א

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

שלום. אנני כאן ממכון פורי למחקרי דעה קהל. אנו עורכים סקר עבור הבטוח הלאומי על תזנה כבתי חספר ומבקשים לשמוע גם את דעתך. החומר נאסף למטרות סטטיסטיות כלבד. ושמן לא יוזכר בשום מקום.

תאם חשפתה אוכלת את הארוחה תחנה ביהוד (לפוקדת):
אם מוגשות בבית יותר מארוחה תחת אלה ביום, התייחסי רק לאחת מהן, - זו שאוכלים בה הכי הרבה אנשים ביהוד.

אנו מבקשים בתחילה קנה אינפורמציה על הילדים שלך: (בסור הכיתה כתבי במשכנות את הסיפרה 1 לכיתה א', 2 לכיתה ב' וכו' עד 8 לכיתה ח').

31	1	36	תאם הוא אוכל במספרה בביה"ס
	2	44	כנ, כולם אוכלים ביהוד
	3	29	רוב חשפתה אוכלת ביהוד, חוץ מילד או שניים
	4	4	לא, כל אחד אוכל בזמן שהוא מגיע
	5	47	לא, ההורים אוכלים בנפרד מן הילדים
	6	-	לא, תאב אוכל בנפרד מחשפתה
	9	1	אחר. פרט:
	9	1	לא מגישה, בדרך כלל, ארוחת תחת

שם הילד	גיל	שם ביה"ס	כיתה	שם המורה	תאם הוא אוכל במספרה בביה"ס
הילד הנבדק	(8)		7-		1 כו 2 לא (6)
	(11)		10-		1 כו 2 לא (9)
	(14)		13-		1 כו 2 לא (12)
	(17)		16-		1 כו 2 לא (15)
ילדים אחרים הלומדים בכיתה א'-ח'	(20)		19-		1 כו 2 לא (18)
	(23)		22-		1 כו 2 לא (21)
ילדים אחרים במשפחה					

32	1	2	תאם יש ארוחת מסוימת אותה נוחגת חשפתה לאכול ביהוד
	2	40	ארוחת בוקר
	3	63	ארוחת עתרים
	4	4	ארוחת ערב
	5	4	ארוחת בוקר + עתרים
	6	4	ארוחת בוקר + ערב
	7	4	ארוחת עתרים + ערב
	8	8	ארוחת בוקר + עתרים + ערב
	9	-	אין ארוחה אותה נוחגת חשפתה לאכול ביהוד

33	1	37	כאיזה מקום אוכלת, בדרך כלל, חשפתה?
	2	55	בבינה/חדר האוכל
	3	5	במטבח
	4	3	בסלון
	4	3	אחר, פרט:

34 תאם חספוס חספיק לכל חשפתה לשם אכילה ביהוד?
1 כו
2 לא

אקרא לר עכשו חספר חספסית ותיינו מעוניינים לשמוע את דעתך על מידת התאמתם למצב חקיים בארוחות בביתך: (לפוקדת: סמני עיגול סביב הסיפרה המתאימה)

מתיאם בדיוק במידה רבה	מתיאם במידה מעט	מתיאם מעט	מתיאם מעט	מתיאם מעט	מתיאם מעט
7	9	15	21	48	49
1	2	3	4	5	5
33	30	24	9	3	3
1	2	3	4	5	5
23	16	24	44	14	14
1	2	3	4	5	5
11	10	15	23	42	42
1	2	3	4	5	5
40	13	21	20	36	36
1	2	3	4	5	5
27	24	16	14	23	23
1	2	3	4	5	5

סיכום הסבלא

(24) סח"כ מספר הילדים במשפחה. (לפוקדת: אם יש יותר מ-9 ילדים במשפחה, לכתוב 9 במשכנת).

1-6; 2-27; 3-33; 4-46; 5-9; 6-5; 7-3; 8-2

(25) מספר הילדים בכחות א'-ח' האוכלים בביה"ס.

1-45; 2-26; 3-47; 4-10; 5-1; 6-1

(26) מספר הילדים בכחות א'-ח' שאינם אוכלים בביה"ס.

1-50; 2-36; 3-11; 4-2

(27) מספר הילדים המבוגרים יותר מעל כח"ח שאוכלים בבית בצתריים.

1-54; 2-25; 3-10; 4-7; 5-2; 6-1; 7-1

(28) מספר הילדים חספנים יותר מתחת לכח"ח שאוכלים בבית במתרים.

1-67; 2-26; 3-6; 4-1

כמה ארוחות את מכינה כל יומך (סמני על ידי עיגול סביב הסיפרה העוזרת מול החשובה שביחנה לך. סמני אף ורק חשובה אחת לכל שאלה, את החשובה העיקרית)

29	1	-	אף ארוחה
	2	-	ארוחת בוקר
	3	2	ארוחת עתרים
	4	2	ארוחת ערב
	5	1	ארוחת בוקר + ארוחת עתרים
	6	4	ארוחת בוקר + ארוחת ערב
	7	47	ארוחת עתרים + ארוחת ערב
	8	74	ארוחת בוקר + עתרים + ערב

30	1	73	מתי אף מגישה, בדרך כלל, את הארוחה החמה?
	2	15	משעות העתרים עד שעות אחר"צ
	3	0	בשעות הערב
	4	1	גם בצתריים וגם בערב
	4	1	אני לא מגישה בדרך כלל ארוחה חמה (לפוקדת: לסמל 9 בשאלה 31, ולעבור לשאלה 32)

14. איך היית מעריכה את חובריים הכאים מצל (הילד הנבדק)?

8. איזה סוגי מאכלים הגשח אתמול לילדיך כביח? (אם אתמול היה יום יוצא-דופן התייחסו "ליום רגיל" אחר, נא לא להתייחס לימי שישי, שבת או חגים ממני את הסיפרה 1 אם התשובה היא "כן" ואת הסיפרה 2 אם התשובה היא "לא").

	לא כלל	כלל	לא כלל	כלל	סוג מאד	
	כך טוב	לא טוב	כך טוב	לא טוב		
(6)	2	6	24	33	38	התייחסו לאוכל שמוגש לו (אוכל מה שמוגש לו)
(7)	5	7	15	39	47	שימושו בסכו"ס
(8)	-	4	42	36	52	נימוסי האכילה שלו (נקיון במשך הארוחה)
(9)	1	2	13	36	49	התנהגותו בזמן הארוחה (השתוללות, רעש)

מוצרי חלב	שתייה חמה	לחם, חלה, פיוזה	מרק וכו'	ביצים	בשר	דגים	פירות	ירקות	פודינג
(41)	(42)	(43)	(44)	(45)	(46)	(47)	(48)	(49)	(50)
1	2	126	118	11	143	189	14	84	97
2	98	274	282	289	257	41	99	12	3
(51)	(52)	(53)	(54)	(55)	(56)	(57)	(58)	(59)	(60)
1	46	174	159	129	185	17	175	177	127
2	84	226	246	274	245	85	93	25	73
(61)	(62)	(63)	(64)	(65)	(66)	(67)	(68)	(69)	(70)
1	6	179	138	144	122	174	173	124	194
2	94	221	263	286	278	26	27	80	41

15. האם את או כעלך מנסים ללמד את ילדיכם את הדברים הכאים?

המיר	לעתים קרובות	לפעמים	לעתים רחוקות	אף פעם
(10)	4	3	9	65
(11)	4	2	10	66
(12)	2	2	7	93
(13)	2	4	6	74

איזה מהמסמכים הכאים מתאר כצורה הטובה ביותר את הרגלי האכילה של (אמרי את השם של הילד הנבדק שמופיע בצורה הראשונה בעמוד הראשון)

1	56
2	5
3	35
4	4
5	-

כאיזו שעה מגיע (הילד הנבדק) הביתה מביה"ס? (לפרקדת: רשמי 12:42 - 24:12)

במשבצות את השעה המדויקת כשעת של ימנח. שתי המשבצות השמאליות ישמשו לשעות שלימות; שתי המשבצות הימניות ישמשו לדקות. מלאי את כל המשבצות. במקומות הריקים ממני י"ס, כגון: השעה 2:15

שתיים ועשר דקות תסומן בצורה הכאה: 1 3 0 0 (השעה 1 תסומן 0 1 3 0)

72. בזמן שאח מגישה לילד ארוחה מלאה, איזה כלי סכו"ס את נוהגת לוד?

1	72
2	23
3	2
4	2
5	1

18. האם (הילד הנבדק) רעב כאשר הוא מגיע מביה"ס הביתה?

1	28
2	35
3	23
4	14

73. איזה מהמסמכים הכאים מתאר כצורה הטובה ביותר את היכולת של (הילד הנבדק) להשתמש בסכו"ס?

1	74
2	22
3	4

19. כמה זמן עובר מרגע כניסתו לבית ועד הארוחה?

1	35
2	30
3	21
4	7
5	7

74. איזה מהמסמכים הכאים מתאר כצורה הטובה ביותר את נימוסי האכילה של (הילד הנבדק)?

1	81
2	17
3	2
4	-

20. מה (הילד הנבדק) מקבל לאכול כארוחה זו?

1	75
2	3
3	8
4	8
5	5

75. איזה מהמסמכים הכאים מתאר כצורה הטובה ביותר את הנהגותו (הילד הנבדק) בזמן הארוחה?

1	76
2	21
3	3
4	-

21. האם מישהו מהילדים שלך אכל במסעדת ביה"ס בשנים הקודמות?

1	41
2	59

22. האם יש שרות הזנה בביה"ס בו לומד (הילד הנבדק)?

1	75
2	23
3	2

80 - (סוף כרטיס ראשון)

ה	ע	ת	ס	ה
1	2	3	4	5

האם המסמכים הנאים מתארים כדיוק, במידה רבה, במידה מסויימת, במידה פועטה, או בכלל לא מתארים את שרות התזנה בבתי הספר? (נא לענות על השאלות לפי מיטב הבנתו, גם אם לא קיים שרות תזנה בבית הספר בו לומדים ילדיך.)

כדיוק	מתאר במידה רבה			מתאר במידה מסויימת			מתאר במידה פועטה		
	מאז	מאז	מאז	מאז	מאז	מאז	מאז	מאז	מאז
מספר גדול של תלמידים משתתפים בשרות התזנה	24	29	49	43	45	34	9	9	9
רוב המשתתפים אוכלים בבית"ס ששום שחם עובדת	24	35	48	9	45	49	9	9	9
אלו שאוכלים בבית"ס באים בדרך כלל, ממספחות מרובות ילדים	26	27	45	8	23	20	9	9	9
הורים עשירים לא שולחים בדרך כלל את ילדיהם למסעדה בבית"ס	44	42	40	42	52	25	9	9	9
שרות התזנה משרת בעיקר את הילדים שאין להם מספיק אוכל בבית	43	43	40	40	55	24	9	9	9

אם הילד הנבדק לא אוכל במסעדה בבית"ס, מה הסיבה העיקרית לכך? ולפוקדת לסמל סיבה אחת בלבד - הסיבה העיקרית

1	45	הילד לא רוצה
2	8	אני מעדיפה שהוא יאכל בבית
3	11	במילא אני מבשלה
4	11	יקר מדי
5	3	האוכל לא טוב או לא מספיק
6	1	האווירה במסעדה לא מוצאת חן בעיני
7	2	ניסיתי לרשום אותו אבל לא הצלחתי
8	24	אחר. פרט:
9	25	הילד אוכל אין שרות תזנה. האמא לא יודעת אם יש שרות

כמה אתם משלמים בחדש עבור שירותי התזנה לילדי משפחתך? (לפוקדת: לרשום את הסכום המדויק. במידה ותאמא אינך יודעת, או שאין ילדים שאוכלים לסמל:

9	9	9
---	---	---

)

ל"י לחודש:

--	--	--

 (24) (25) (26)

האם הוא (הילד הנבדק) לוקח אוכל מחבית לארוחה עשר בבית"ס? (כריכים, פירות וכו')

1	95	תמיד
2	2	בדרך כלל כן
3	2	לפעמים
4	1	בדרך כלל לא

עד כמה שידוע לך האם שירות התזנה בבתי-ספר הוא טוב מאוד; טוב; בינוני; לא טוב; בכלל לא טוב, - לגבי הנושאים הנאים, אפילו אם אין לך ניסיון אישי עם שרות התזנה, העני בכקשה עד כמה אתה יכולה. (לפוקדת: אל תביאי לידעת המרואיינת את האפשרות של "לא יכולה להגיד". סמלי אפשרות זו רק כאשר תאמא מתקשה מאד לענות לך.)

מבחינה תזונתית	סעם	כמות האוכל	הנאים פיזיים (מקום הארוחה, הריחות וכו')	מבחינה חינוכית	בקיון	טוב מאד					
						טוב	בינוני	לא טוב	בכלל לא טוב	לא ידוע	(לא לקרוא)
(28)	24	23	27	37	38	43	42	40	36	37	33
(29)	23	23	27	37	38	42	42	40	36	37	33
(30)	27	27	27	37	38	41	41	40	36	37	33
(31)	37	37	37	37	38	43	43	40	36	37	33
(32)	38	38	37	37	38	46	46	40	36	37	33
(33)	42	42	42	42	42	39	39	40	36	37	33

האם לרעתך יש לשפר את הנקודות הנאות של שירות התזנה?

מבחינה תזונתית	סעם	כמות האוכל	מבחינה חינוכית	הנאים פיזיים (מקום הארוחה, הריחות וכו')	בקיון	צריך הרבה					
						צריך הרבה	צריך מספר מעט	צריך מעט	אין צורך	לא ידוע	(לא לקרוא)
(34)	20	20	20	20	20	15	22	47	39	38	39
(35)	18	18	18	18	18	15	22	44	39	38	39
(36)	16	16	16	16	16	15	22	44	39	38	39
(37)	11	11	11	11	11	15	22	44	39	38	39
(38)	42	42	42	42	42	10	11	67	42	42	42
(39)	42	42	42	42	42	10	11	67	42	42	42

אם סיפורים אלה יכולו, האם היית מוכנה לרשום ילד או ילדה שלך לשרות התזנה?

1	44	בטוחה שכן
2	24	חושבת שכן
3	14	לא יודעת
4	8	חושבת שלא
5	10	בטוחה שלא
6	67	יש כבר ילד במשפחה שמשתתף

אקריא לך מספר דיעות ואמרי לי בכקשה באיזו מידה את מסכימה או לא מסכימה אתן?

מבחינה תזונתית	סעם	כמות האוכל	הנאים פיזיים (מקום הארוחה, הריחות וכו')	מבחינה חינוכית	בקיון	לא כל כך					
						מסכימה	מסכימה	מסכימה	מסכימה	מסכימה	מסכימה
(46)	48	48	48	48	48	46	46	43	43	43	43
(47)	44	44	44	44	44	40	40	41	41	41	41
(48)	44	44	44	44	44	20	19	34	34	34	34
(49)	45	45	45	45	45	41	41	9	9	9	9

באיזו מידה את בעד זה שכית"ס יספק אתם מסוגי הארוחות הנאות: (התחסי לכל סוג בנפרד)

מבחינה תזונתית	סעם	כמות האוכל	מבחינה חינוכית	הנאים פיזיים (מקום הארוחה, הריחות וכו')	בקיון	במידה רבה					
						במידה רבה	במידה מסויימת	במידה פועטה	במידה רחבה	במידה רחבה	במידה רחבה
(50)	84	84	84	84	84	8	4	2	3	5	3
(51)	20	20	20	20	20	45	45	13	13	5	38
(52)	4	4	4	4	4	9	42	43	43	5	59
(53)	4	4	4	4	4	4	43	43	43	5	60
(54)	5	5	5	5	5	5	9	44	44	5	74
(55)	2	2	2	2	2	2	3	5	5	5	88

מה חשוב לך ביותר מבין הגורמים הנ"ל ומהו הגורם השני בחשיבותו עבורך. (לפוקדת: כתבי את שתי הספרות של הגורם כפי שהופיעו בשאלה הקודמת, לדוגמה, אם נוחות הילד הכי חשובה כתבי (0 7)

הגורם החשוב ביותר
(15)(16)

הגורם השני בחשיבותו
(17)(18)

מתוך ארבעה הגורמים שציינת אותם כחשובים לך איזה החשוב ביותר מבי, כולט? (לפוקדת: קראי לאשה שנית את שני הגורמים שסומנו בשאלה 75-72 ואם שני הגורמים סומנו בשאלה 75-72, וכתבי את הסיפרות המתאימות במשכבות של הגורם הכי חשוב מבין הארבעה ושל הגורם השני בחשיבותו מבין הארבעה)

הגורם החשוב ביותר עבורי 59, 65, 79
(19)(20)

ומה הגורם השני בחשיבותו עבורך? 6, 7, 65
(21)(22)

23 מי המצליח בקשר להשתתפותו של (הילד הנבדק) בשירות החזנה?
1 האמא בלבד
2 האבא בעיקר
3 שני הוראים ביחד
4 האבא בעיקר
5 האבא בלבד
6 אחר. פרט:

24 כאיזו מידה יש לשתף את הילד בקבלת החלטת כזו?
1 לא לשתף אותו בצורה מלאה
2 יש לשתף אותו במידה גדולה
3 יש לשתף אותו במידה מסוימת
4 יש לשתף אותו במידה מועטה
5 אין לשתף את הילד

25 איזה סכום כסף היית מוכנה לשלם לחודש עבור ארוחת צהריים בשביל (הילד הנבדק) בביה"ס?
1 לא מוכנה לשלם כלום
2 עד 40 ל"י לחודש
3 41 - 60 ל"י לחודש
4 61 - 80 ל"י לחודש
5 81 - 100 ל"י לחודש
6 101 - 120 ל"י לחודש
7 יותר מ-120 ל"י לחודש

26 קודם הצבעת על סיפורים שלדעתך יש לבצע במסעדה ביה"ס. אם היו מבצעים סיפורים אלה, האם היית מוכנה לשלם סכום חודשי גבוה יותר מזה שציינת עכשיו?
1 כן
2 לא
3 לא ציינת שום צורך בסיפורים

27 איזו שיטה תשלום היית מעדיפת מתוך שיטות התשלום הבאות?
1 הילד יביא כל יום כסף עבור הארוחה
2 בסוף כל חודש תשלמי עבור הארוחות שהילד אכל במשך אותו חודש
3 תשלום חדשי קבוע
4 תשלום פעם בחודשיים קבוע
5 אחר. פרט:

איזה סוג ארוחה את הכי מעדיפה מתוך אלה שאקריא לך? 56

- 1 ארוחה חמה של שלוש מנות - כולל בשר 94
- 2 ארוחה חמה של שלוש מנות - חלבית 4
- 3 ארוחה חלבית קרה -
- 4 סנדביץ' או פיתה עם בשר 1
- 5 סנדביץ' או פיתה עם סאבל חלבי 1
- 6 כל ילד מביא את האוכל שלו -
- 7 אף אחת מהן -

עד כמה חשובים לך הגורמים הבאים בהחלטתך לשתף ילד או ילדה שלך בשירות החזנה?

מאוד חשוב	חשוב	לא חשוב	לא כל כך חשוב	בכלל לא חשוב
32	34	4	23	5
8	37	73	1	1
1	1	1	1	1
2	2	2	2	2
1	1	1	1	1
2	2	2	2	2
18	27	1	1	1
6	9	1	1	1
3	5	3	5	3
8	11	1	2	1
1	2	1	2	1

מבין כל הגורמים שהזכרנו, איזה גורם הוא החשוב לך ביותר, ומהו הגורם השני בחשיבותו עבורך? (לפוקדת: כתבי את שתי הספרות של הגורם כפי שהופיעו בשאלה הקודמת, כגון: אם "כמות האוכל" היא הגורם החשוב ביותר עבורך לאשה כתבי במשכבות של "הגורם החשוב ביותר" את המספר (5 7)

הגורם החשוב ביותר
(72)(73)

הגורם השני בחשיבותו
(74)(75)

80 - (סוף כרטיס שני) 2

ה	ע	ה	ק	ה
1	2	3	4	5

עד כמה חשובים לך הגורמים הבאים בהחלטתך לשתף ילד או ילדה שלך בשירותי החזנה? (לפוקדת: כקשי מרמזי וציינת להתייחס לכל השאלות גם אם לא חשבת על חלק מהן).

מאוד חשוב	חשוב	לא חשוב	לא כל כך חשוב	בכלל לא חשוב
154	224	35	48	55
42	46	2	8	7
2	3	8	10	2
7	9	6	6	4
5	6	11	12	13

מזו סוג ביה"ס תאריך בו למד את?	42	43
מזו סוג ביה"ס תאריך בו למד בעלך?	האשה	הבעל
לא למד בכלל	17	1
לא גמר ביה"ס יסודי	24	2
חדר	3	3
בי"ס יסודי	424	4
ישיבה	5	5
בי"ס מקצועי	68	6
בי"ס תיכון	724	7
בי"ס על-תיכוני	84	8
אוניברסיטה	95	9

איך לדעתך, יש לכסות את הוצאות שרם תחזנה?	28
השרות ממומן כולו על ידי המשתתפים בשרותי תחזנה על בסיס של תשלום אחיד לכל משתתף.	1
השרות ממומן על ידי המשתתפים בשרותי תחזנה כאשר התשלום ייקבע בצורה מודרנית בהתאם למצבה הכלכלי של כל משתתף	2
השרות ממומן חלקית על ידי הממשלה וחלקית על ידי המשתתפות כתשלום אחיד לכל משתתף	3
השרות ממומן חלקית על ידי הממשלה וחלקית על ידי המשתתפות בצורה מודרנית בהתאם למצבה הכלכלי של כל משתתף	4
השרות למשפחות ינתן כחינם, המימון יבוא על ידי הגדלת המיסים או דמי בטוח לאומי	5
לא יודעה, לא משנה.	15

האם את עובדת בשכר מחוץ לבית?	44
כן. (לפוקדת: לשאול שאלה 15 ולסמל 9 בשאלה 41)	1
לא. (לפוקדת: לסמל 9 בשאלה 15, ובשאלה 47, ולשאול שאלה 41)	2

האם בעלך גר אצלכם בבית?	29
כן	1
לא	2
אין בעל (לפוקדת: לא לשאול את השאלות הבאות המחייכות לאשה)	3
אין אשה (לפוקדת: לא לשאול את השאלות הבאות המחייכות לאשה)	4

(אם כן) מהו הסף המשרה?	45
45 מלאה	1
35 חלקית, נמצאת כל יום בעבודה	2
25 חלקית, רק מספר ימים בשבוע	3
57 לא עובדת	9

היכן נולדת?	(30)	(31)
היכן נולד בעלך?	(32)	(33)

(אם לא) מה עיסוקך העיקרי בבית?	46
עבודה בשכר בבית	1
לומדת	2
לעסקה בית	3
אחר. פרט:	4
עובדת בשכר מחוץ לבית	9

ישראל	01	19	16
צפון אפריקה (מדזקו, סוניס, אלג'יר)	02	23	20
אסיה (הודו, חימן, פרט)	03	34	34
צרפת, איטליה, בלגיה, לוקסמבורג	04	1	1
גרמניה, קנדינביה, הולנד, אוסטרליה, שבדיה	05	1	1
סוריה, אירופה, פולניה, הונגריה, רומניה, רוסיה	06	17	20
אנגליה, אירלנד	07	-	-
צפון אפריקה, ארצ"ב, קנדה	08	1	-
דרום אפריקה	09	2	2
אוסטרליה, דרום אפריקה	10	-	-
הבלקנים (בולגריה, יון, יגוסלביה, תורכיה)	11	3	4
(אין בעל/אשה בבית)	12	-	3

(לאם עובדת כלכד) באיזו שעה את מגיעה הכיתה מעבודתך?	47
עד שעה 13.00	1
בשעה 13.01 - 14.00	2
בשעה 14.01 - 15.00	3
אחרי שעה 15.01	4
לא עובדת	9

כאיזו שנה נולדת? (לפוקדת: כתבי את שתי הספרות האחרונות של השנה)	(34)	(35)
כאיזו שנה נולד בעלך? (לפוקדת: כתבי 99 אם ילידת הארץ)	(36)	(37)
כאיזו שנה עליה ארצה? (לפוקדת: כתבי 99 אם יליד הארץ)	(38)	(39)
כאיזו שנה עלה בעלך?	(40)	(41)

מה משלך ירד?	48	49
הבעל האשה	האשה	הבעל
בעלי מקצועות מדעיים ואקדמיים	16	16
מקצועות חופשיים אחרים, סכניים ודומים	22	22
מנהלים	32	36
עובדי פקידות ודומיהם	49	45
עובדי מכירה, סוכנים וזכנים	55	56
עובדי שרותים	62	67
עובדים בחקלאות	74	73
עובדים ופועלים מקצועיים בתעשייה, מתעביט, כנייה, תחבורה	86	82
פועלים פשוטים ועובדים אחרים בתעשייה, תחבורה וכנייה	92	92

בחדש שעבר (או החודש האחרון שהבעל לא היה במילואים) מה הייתה ההכנסה ברוטו של המשפחה משכר, משכורת ופנסיות, מכל מקומות העבודה? (מלאי את כל ארבעת המשבצות. אם מרווחים למשל 850 לירות כתבי 0 8 5 0)

1. אם הנשאלת מסרה את ההכנסה ברוטו כפי שנתקשה, כתבי 1 במשבצת 54.	(50)	(51)	(52)	(53)
2. אם הנשאלת אינה יכולה לומר אלא סכום נמוך, כתבי 2 במשבצת 54.				
3. אם הנשאלת אינה יכולה לומר אלא סכום חלקי, כתבי 3 במשבצת 54.				
4. אם הנשאלת אינה יכולה לומר את האינסוף מציה, כתבי 4 במשבצת 54.				

101	102	103
105 - 1000	6.5	
1001 - 1500	14.3	
1501 - 1700	5.6	
1701 - 2000	16	
2001 - 2500	15.5	
2501 - 3000	14	
3001 - 4000	16.5	
4001 - 5000	7	
5001 - 10000	4.7	

תלוש הבקורת: שם המשפחה _____ שם ההורים _____ שם הילד הנבדק _____
 תנני מצהירה בזה שכל הפרטים שרשמתי בראיון זה נמסרו לי על ידי המרואיינת בעת בקורי אצלה.
 תאריך הראיון: _____ שם המראיינת: _____
 תאריך כווע: 1 בביקור הראשון; 2 בביקור השני; 3 בביקור השלישי.

ב. שאלון סופי להורים (כולל התפלגויות)

המוסד לביטוח לאומי/אגף מחקר ותכנון

פורי - מחקרי דעה קהל לישראל כע"מ - רח' הארבעה 10, תל-אביב מחקר 297, יולי 1976

1	2	3	4	5	

שלום. אני באה ממכון פורי למחקר דעה קהל. אנו עורכים סקר עבור הביטוח הלאומי על הזנה כבתי הספר ומבקשים לשמוע גם את דעתך. החומר נאסף למטרות סטטיסטיות בלבד ושמן לא יוזכר בשום מקום.

12 מה קיבל (הילד הנבדק) לאכול בארוחה זו?

1	27.9	ארוחה כשרית מלאה
2	6.0	ארוחה לא כשרית (חלכית) סלאה
3	15.2	ארוחה כשרית קלה
4	23.9	ארוחה לא כשרית (חלכית) קלה
5	27.0	אחר

13 האם השתתפותי של (הילד הנבדק) בארוחות כביה"ס השפיעה על סוג הארוחות שאת היגשתי ועל זמן וארוחותי?

1	8.6	השפיעה על סוג הארוחות. במה?
2	6.5	השפיעה על זמן הארוחות. איך?
3	2.5	השפיעה על סוג הארוחות ועל זמן הארוחות. איך?
4	82.3	לא השפיעה בכלל

14 כיצד היית מעריכה את הדברים הבאים אצל (הילד הנבדק) כיום?

מאד טוב	טוב	בינוני	טוב	לא כלל	לא כלל
1	2	3	4	5	14.5
1	2	3	4	5	13.8
1	2	3	4	5	24.5
1	2	3	4	5	19.5
1	2	3	4	5	4.9
1	2	3	4	5	2.0

החתיכות לאוכל נ' גש לו (אוכל מה שמוגש לו)

15 שימוש בסכומים

16 נימוסי השולחן שלו (ניקיון במשך הארוחה)

17 התנהגותו בזמן הארוחה (השתוללות, רעש)

18 האם השתתפות הילד בארוחות כביה"ס השפיעה, כאופן כללי, על הרגלי האכילה שלו בזמן הארוחה כביה"ס?

1	12.1	כן, השפיעה לטובה. במה?
2	7.5	כן, השפיעה לרעה. במה?
3	2	נספר שינויים לטובה ומספר שינויים לרעה. איזה?
4	85.1	לא השפיעה

איך היית מעריכה את שירות ההזנה מהבחינות הבאות:

מאד טוב	טוב	בינוני	טוב	לא כלל	לא כלל
1	2	3	4	5	19.3
1	2	3	4	5	12.8
1	2	3	4	5	21.0
1	2	3	4	5	24.5
1	2	3	4	5	17.4
1	2	3	4	5	26.3
1	2	3	4	5	21.1
1	2	3	4	5	34
1	2	3	4	5	25.5
1	2	3	4	5	28.0

19 הערך התזונתי של הארוחה

20 טעם האוכל

21 כמות האוכל שניתנה

22 החנאים הפיסיים (שולחנות בסאות)

23 לימוד נימוסי-שולחן ע"י המורה

24 ניקיון

25 התאמת המקום לארוחה

26 כלי האוכל

27 פיקוח המורה

28 הנאה הילד מן הארוחה

במשך החרשיים האחרונים קיבלו כל ילדי בתי-הספר היסודיים ארוחת-צהריים. אנו מעוניינים לשמוע כיצד השפיע הדבר על משפחתכם במשך תקופה זו. כמה ארוחות היכנתם כל יום במשך תקופת הניסוי הזו? (ממני 6.0) על ידי עיגול מסביב לסיפרת המתאימת)

1	4	אף ארוחה
2	2	ארוחה בוקר
3	1.1	ארוחת צהריים
4	3.8	ארוחת ערב
5	2	ארוחת בוקר + צהריים
6	16.5	ארוחת בוקר + ערב
7	6.4	ארוחת צהריים + ערב
8	71.5	ארוחת בוקר + צהריים + ערב

7 מתי הגשת, בדרך כלל, את הארוחה החמה בתקופת הניסוי?

1	62.6	משעות הצהריים עד שעות אח"צ
2	21.8	בשעות הערב
3	5.2	גם בעהריים וגם בערב
4	5.5	אני לא מגישה, בדרך כלל, ארוחה חמה (לפוקדת: לסמל 9 בשאלה 8, ולעבור לשאלה 9)

8 האם המשפחה אכלה את הארוחה החמה בתקופת-הניסוי ביהר? (לפוקדת: אם מוגשת בבית יותר מאשר ארוחה אחת חמה כיום, התייחסו רק לאחת מהן, זו שאוכלים בה הכי הרבה אנשים ביחד)

1	33.6	כן, כולם אכלו ביחד
2	22.7	רוב המשפחה אכלה ביחד, חוץ מילד או שניים
3	23.5	לא, כל אחד אכל בזמן שהוא הגיע
4	6.9	לא, החורים אכלו בנפרד מן הילדים
5	10.1	לא, האב אכל בנפרד מהמשפחה
6	3.3	אחר, פרט:
9		לא מגישה, בדרך כלל, ארוחה חמה

9 האם חיטה ארוחה מסויימת אותה נהגה המשפחה לאכול ביחד בתקופת הניסוי?

1	9	ארוחת בוקר
2	5.0	ארוחת צהריים
3	57.5	ארוחת ערב
4	2	ארוחת בוקר + צהריים
5	5.8	ארוחת בוקר + ערב
6	1.8	ארוחת צהריים + ערב
7	3.4	ארוחת בוקר + צהריים + ערב
9	17.5	לא חיטה ארוחה אותה נהגה המשפחה לאכול ביחד

10 האם הילד הנבדק אמרי את השם של הילד ששמו מופיע בכרטיס הכתובת? היה רעב כאשר הוא הגיע הבייתה במשך תקופת הניסוי?

1	5.4	רעב מאד
2	14.6	רעב
3	32.8	קצת רעב
4	47.2	בכלל לא רעב

11 בתקופת-הניסוי, כמה זמן היה עובר מרגע כניסתו לבית ועד לארוחה?

1		הוא אכל מייד
2		עד חצי שעה
3		עד שעה
4		עד שעהיים
5		יותר משעהיים

* האמת והימנות הסיפור העיקרי הם האמת והימנות.

באיזה מקום בביה"ס אכל (חילד הנברק) את ארוחת הצהריים?

האם צריך לדעתך, לשפר את שירות ההזנה מהבחינה הכאות:

54	כביה	1	70.0
	בחדר האוכל	2	25.2
	בחדר אחר	3	1.1
	לא יודעת	9	3.6

צריך הרבה שי-שי	צריך מספר מעט שי-שי	צריך אין צורך לא יכולה	אין לקרוא	לא
פורים פורים פורים פורים פורים	120	15.1	46.8	20.2

הערך התזונתי של הארוחה

55	האם הארוחה שהוגשה לילדים הייתה כרוך כלל:		
1	ארוחה כשרית קלה	22.4	
2	ארוחה חלבית קלה	9.3	
3	ארוחה כשרית מלאה	66.1	
4	ארוחה חלבית מלאה	1.9	
9	לא יודעת	0.2	

29	9	20.2	46.8	15.1	120	5.9
30	9	10.3	69.6	10.0	6.3	3.8
31	9	78.0	10.4	7.6	4.2	
32	9	16.0	61.3	10.1	5.4	6.2
(33)	9	20.8	58.0	7.7	4.7	6.5
34	9	15.5	63.5	11.2	4.2	3.6
(35)	9	12.3	56.3	8.0	6.0	17.4
(36)	9	12.2	74.6	7.1	2.6	3.5
(37)	9	17.2	67.7	8.8	3.2	2.7
(38)	9					

טעם האוכל

כמות האוכל שניתנה

התנאים הפיסיים (שולחנות, כסאות)

הדרכה בנימוסי-שולחן ע"י המורה

ניקיון

התאמת המקום לארוחה

כלי-האוכל

פיקוח המורה

56	האם ירוע לך איפה כישלו את הארוחה?		
1	במטבח של ביה"ס	1.8	
2	במטבח מרכזי של העירייה	1.7	
3	במתעל פרטי מחוץ לכפר סבא	36.1	
9	לא יודעת	61.1	

אקריא לך מספר דיעות, ואמרי לי בכקשה באיזו מידה את מסכימה או לא מסכימה אתך:

57	איך הגיע האוכל למקום הארוחה?		
1	ככלי אחי גדול, כאשר המנוח מחולקות במקום	17.3	
2	ככלים קבוצתיים, למספר קטן של ילדים	18.4	
3	ככלים אישיים, לכל ילד בניפרד	34.2	
9	לא יודעת	36.9	

לא ככלל	כל-כך לא	לא מס-מס	מס-מס	בהחלט
כימה	כימה	בטוחה	כימה	כימה

אין זה מחפיקו של ביה"ס להעדר בחום ששיוך לחינוך כביה, כגון: נימוסי אכילה

לביה"ס צריכה להיות אחריה לגבי מתן אוכל לכל הילדים במשך יום הלימודים

הילד שלי לא יאכל אף פעם בביה"ס אם האוכל שהייתי רוצה שיאכל

השפעת המורה בזמן הארוחה יכולה להביא להישגים עם הילד, הישגים שהמורים לא מצליחים להשיג בכית

58	האם האוכל:		
1	הוגש קר	4.1	
2	חומם בביה"ס והוגש חם	5.1	
3	הגיע חם לביה"ס והוגש חם	1.7	
9	לא יודעת	71.0	

39	5	57.5	18.9	4.4	9.3	4.4
----	---	------	------	-----	-----	-----

40	5	18.4	14.2	4.9	26.2	35.2
----	---	------	------	-----	------	------

41	5	11.4	20.8	14.9	10.0	12.7
----	---	------	------	------	------	------

42	5	7.4	6.1	10.7	27.1	15.2
----	---	-----	-----	------	------	------

59	האם הכלים:		
1	נרחצו בביה"ס	12.8	
2	נרחצו מחוץ לביה"ס	2.8	
3	נזרקו לאחר שינוש חוץ פעמי	34.3	
9	לא יודעת	11.6	

באיזו מידה את בעד זה שביה"ס יספק אחת מסוגי הארוחות הכאות (הקריאי כל סוג בנפרד)

60	איך שמעה לראשונה על קיום הניסוי?		
1	הודעה בכתב מביה"ס	16.7	
2	הודעה אחרת מביה"ס, אישית	21.3	
3	משכנים	2.2	
4	מהילד	13.9	
5	ממקור אחר, איזה?	35.7	

בהחלט	בהחלט	הייתי במידה מסו-	כמידה הייתי	לא
רוצה	רבה	יימת	מועט	רוצה

ארוחה חמה של 3 מנות - כולל כשר (מרק, כשר + שתי תוספות, קינוח)

ארוחה חלבית חמה של 3 מנות (מרק, קציצות-דג או ביצה + שתי תוספות, קינוח)

ארוחה חלבית קרה (גבינה או ביצה + סלטים, קינוח)

סנדביץ' או פיתה עם כשר, מרק, פירוח

סנדביץ' או פיתה עם מאכל חלבי, חלב, פירות

כל ילד מביא את האוכל שלו מן הכית לארוחת צהריים

61	האם ירוע לך איזה ארגון ציבורי יזם את הניסוי? (אל תקריאי את התשובות. היחנך יותר מתשובה אחת)		
1	ביה"ס	4	
2	עירייה כפר סבא	4.5	
4	משרד החינוך	15.9	
1	המוסד לביטוח לאומי	13.5	
2	משרד הסעד	1.2	
4	ארגון אחר	2.7	
9	לא יודעת	56.9	

43	5	1.4	2.4	6.6	7.3	76.6
----	---	-----	-----	-----	-----	------

44	5	42.4	7.4	11.8	12.2	23.5
----	---	------	-----	------	------	------

45	5	57.1	12.7	11.0	6.3	12.7
----	---	------	------	------	-----	------

46	5	44.7	4.4	12.4	11.0	21.4
----	---	------	-----	------	------	------

47	5	63.5	11.5	5.8	5.6	10.0
----	---	------	------	-----	-----	------

48	5	18.1	2.4	3.2	1.1	4.5
----	---	------	-----	-----	-----	-----

63	האם שירות התזנה, כפי שהיה בחודשים האחרונים, ימשיך להתקיים בכפר-סבא גם בשנת הכאה?		
1	כן	16.8	
2	לא	21.5 (149)	
9	לא יודעת	53.5 (151)	

בהחלט	לא בהחלט	כן	כן
לא	כל-כך לא	כן	כן

שביעות רצון של הילד

אכילה טובה יותר של הילד בצהריים

חסכון בתקציב המשפחתי

שחרור שלם להפקידים אחרים בכית

(שאלו רק נשים עובדות) סידור נוח יותר בזמן כו אם נמצאת בעבודה

64	האם ראיח את הילדים אוכלים בביה"ס במשך תקופת הניסוי?		
1	כן	23.8	
2	לא	76.7 (153)	

3.2	21.2	1.2	38.5
-----	------	-----	------

21.5	7.2	26.7	11.4
------	-----	------	------

21.5	11.2	14.6	16.1
------	------	------	------

43.4	11.7	24.5	11.7
------	------	------	------

13.0	3.5	10.5	26.4
------	-----	------	------

האם (הילד הנבדק) הכיאו אוכל או שחייו מהארוחה כביה"ס הכיתה?

לעיתים קרובות	1	15
לפעמים	2	48
לעיתים נדירות	3	4.6
אף פעם	4	14.1

האם (הילד הנבדק) סיפר לך על הארוחות כביה"ס?

הרבה	1	58.3
קצת	2	35.7
ככלל לא ולפוקדת: לסמל 9 בשאלה 67, ולעבור לשאלה 68	3	5.8

האם דבריו לגבי שירות ההזנה היו באופן כללי:

מאוד חיוביים	1	17.2
חיוביים	2	47.1
אדישים	3	12.3
שליליים	4	13.9
מאוד שליליים	5	2.7
לא דיבר ככלל על הארוחות כביה"ס	9	5.7

האם היית רוצה שילדך ימשיך להשתתף כשיטת-הזנה כפי שהיתה בניסוי, גם אם תעטרבי לשלם עבור זה?

כן	1	49.2
חלוי כמה יעלה	2	22.4
לא ולפוקדת: לסמל 1 בשאלה 69, ולעבור לשאלה 70	3	28.1

איזה סכום כסף היית מוכנה לשלם לחודש עבור ארוחה-צהריים, כפי שניחנה בניסוי, כשכיל (הילד הנבדק) כביה"ס?

לא מוכנה לשלם כלום	1	2.9.2
עד 40 ל" לחודש	2	31.0
41-60 ל" לחודש	3	17.5
61-80 ל" לחודש	4	4.4
81-100 ל" לחודש	5	0.0
101-120 ל" לחודש	6	1.5
יותר מ-120 ל" לחודש	7	2.0

האם היית מעדיפה ארוחה לא בשרית אם הדבר היה מוזיל את המחיר?

כן	1	15.5
לא	2	76.0
לא יודעת	9	8.2

לאור ניסיונך במשך תקופת הניסוי, האם את חושבת שרצוי לפתוח שירות הזנה דומה ככל הארץ?

כן ודלגי לשאלה 71	1	75.8
לא	2	14.6
לא יודעת ודלגי לשאלה 71	9	9.5

ה	ע	ת	ק	ה
1	2	3	4	5

או לא, מהי הסיבה העיקרית שאו חושבת שלא רצוי לפתוח שירות הזנה דומה ככל הארץ? ולפוקדת: כתבי גם את התשובה המלאה, וגם סמלי בהטובות המתאימות אם הוזכרו או לא.

האם אתה מעדיף לאכול ארוחה-צהריים בבית או כביה"ס?

בבית	1	24.3
כביה"ס	2	25.8
לא משנה לי	3	18.0

האם יש לך הערות בנוספות שהיית רוצה להביא לתשובה לב האחראים על שירות ההזנה בבית-הספר?

הילדים לא אוהבים לאכול בכיה"ס	(16)	2	11
בבית האוכל יותר טוב	(17)	2	18
התשלום גבוה מדי	(18)	2	5.4
והיו תורים שלא יוכלו לשלם	(19)	2	1
למדינה אין כסף לכיצוע	(20)	2	1
הילדים יאכדו את הנימוסים שלהם	(21)	2	1
יותר טוב שכל המשפחה אוכלת ביחד	(22)	2	1

האם אכלה כביה"ס גם לפני הניסוי?

כן	1	20.2
לא (סמלי 9 בשאלה 17, ועברי לשאלה 18)	2	24.0

מתי היה לך יותר טוב, כשיטה הקודמת או כשיטת הניסוי?

כשיטה הקודמת	1	5.1
כשיטת הניסוי	2	13.5
לא משנה לי	3	1.7
לא אכל קודם כביה"ס	9	4.2.9

איך היו הדברים הכאים בארוחות הניסיוניות בבית הספר?

האם המנה הראשונה הייתה טעימה?	(18)	3	14
האם הכשר היה טעים?	(19)	3	16
האם ההוספות היו טעימות?	(20)	3	4
האם הקינוח היה טעים?	(21)	3	14
האם אכלו את כל מטנת העיקרית?	(22)	3	15.1
האם היו לך בעיות עם כלי האוכל וכיוצא בזה?	(23)	3	53.5
האם היה לך קשה להסתדר עם שקית המיץ?	(24)	3	52.6

האם אכלה בחדר האוכל או בכיתה?

בחדר האוכל (סמלי 9 בשאלה 35)	1	17.4
בכיתה	2	45.7

האם ליערך, לאכול בכיתה לעומת לאכול בחור האוכל זה?

יותר טוב	1	24.1
אותו דבר	2	6.3
פחות טוב	3	16.4
לא יודע	4	3.3
אכל בחדר האוכל	9	11.7

האם אתה מעדיף לאכול ארוחה-צהריים בבית או כביה"ס?

בבית	1	24.3
כביה"ס	2	25.8
לא משנה לי	3	18.0

האם קיבלת סכומים מתאים לארוחתך?

כן	1	42.8
לא	2	23.2

האם אתה מעדיף לאכול ארוחה-צהריים בבית או כביה"ס?

בבית	1	24.3
כביה"ס	2	25.8
לא משנה לי	3	18.0

לוי יכולה לבחור את סוג הארוחה שאחת מעדיף, כמה היית בוחר? (הקריאי התשובות)

סנדביץ' או פיתה עם כשר ותוספות	1	17.6
סנדביץ' או פיתה עם מאכל חלבי ותוספות	2	48
ארוחה כשרית מלאה	3	34
ארוחה לא כשרית/חלבית/מלאה	4	36
אוכל שאחה מביא לכיה"ס מביתה	5	4

איזה סביב התמקירים הבאים מילאת במשך הניסוי, ואיך החייתם אליהם?

העברת האוכל לכיתה	(28)	46.1	2.1	2.1	16.5
חלוקת האוכל בכיתה	(29)	11.1	3	2	6.6
מילודי ספטים הקשורים לארוחה	(30)	66	1	66	17
ביקשו החדר לאחר הארוחה	(31)	21.1	3	2	4.1
אכילה עם חלמירי הכחות הנמוכות (תפקיד של חלמירי הכחות הגבוהות כלבר)	(32)	6.3	3	2	2.3
אחר	(33)	57.2	3	2	1

האם אכלה בחדר האוכל או בכיתה?

בחדר האוכל (סמלי 9 בשאלה 35)	1	17.4
בכיתה	2	45.7

האם ליערך, לאכול בכיתה לעומת לאכול בחור האוכל זה?

יותר טוב	1	24.1
אותו דבר	2	6.3
פחות טוב	3	16.4
לא יודע	4	3.3
אכל בחדר האוכל	9	11.7

האם אתה מעדיף לאכול ארוחה-צהריים בבית או כביה"ס?

בבית	1	24.3
כביה"ס	2	25.8
לא משנה לי	3	18.0

חלוט הבקורת: שם המשפחה _____ שם האמא _____ שם הילד הנבדק _____
 הקבוצה המלאה: _____
 הכני מעבירה כזה שכל הפרטים שרשמת בדאון זה נמסרו לי על ידי המרואיינת בעת בקורי אעלה
 חאריך הראיון _____ שם המרואיינת _____

ג. שאלון מוקדם למורים (כולל התפלגויות)

המוסד לביטוח לאומי
האגף למחקר ותכנון

הזנה כוללת בכפר סבא

שאלון מוקדם למורים

מרץ 1976

מורה יקר(ה)

כפי שאולי ידוע לך, מתוכננים על-ידי הממשלה שינויים בסיסיים בשירות ההזנה כבתי הספר. בשלב הנוכחי, אנו מעוניינים לדעת את דעותיהם של אנשי מסגרת-החינוך לגבי שירות ההזנה, וככלל זה גם את דעותיהם של המורים.

נודה לך מאד באם תמלא(י) את השאלון בדיקנות ולפי ההוראות המצורפות בכדי לאפשר לנו לשקול את כל הגורמים הרלוונטיים לתכנון שירות ההזנה. אנא, השתדל(י) להחזיר לנו את השאלון המלא בהקדם האפשרי.

כפי שתראה(י), הרי השאלון הינו אנונימי. לכל שאלון יש מספר לשמוש בתכנית-מחשב. אנו לא נתייחס לשמות-המורים באף שלב של המחקר. שמך יהיה רשום במעטפה בכדי שנדע לחזור ולראיין, בשלב מאוחר יותר, את המורים שירווינו בשלב זה של המחקר. אנו מודים לך מראש על שחוף הפעולה מצידך.

הוראות למילוי השאלון

לכל שאלה רשומות מספר תשובות אלטרנטיביות. ליד כל תשובה מודפס מספר. נא לסמן עיגול סביב המספר של התשובה אותה את(ה) בוחר(ת) בכל שאלה.

נא לסמן תשובה לכל שאלה.
אין לסמן יותר מתשובה אחת לאף שאלה.

שאלון למורים

קוד ביה"ס.
1

קוד המורה
2 3 4

5. האם חשוב, לדעתך, שביה"ס יספק ארוחת-צהריים לתלמידים?

- (24) 1. חשוב מאד
- (38) 2. חשוב
- (22) 3. לא בטוח(ה)
- (11) 4. לא כל-כך חשוב
- (6) 5. בכלל לא חשוב

עד כמה חשובה ההזנה בביה"ס מבחינת כל אחד מן התחומים הבאים?

בכלל לא חשוב	לא כל-כך חשוב	לא בטוח(ה)	חשוב	חשוב מאד	
(8) 5	(16) 4	(17) 3	(36) 2	(23) 1	6. מבחינה תזונתית
(3) 5	(6) 4	(4) 3	(48) 2	(39) 1	7. מבחינת הינוכית
(3) 5	(6) 4	(5) 3	(43) 2	(44) 1	8. מבחינה חברתית

9. מתוך התחומים הבאים, איזהו התחום החשוב ביותר?

- (30) 1. התחום התזונתי
- (47) 2. התחום הינוכי
- (24) 3. התחום החברתי

9. אף לא אחד מן התחומים חשוב.

עד כמה מהוות הפעולות הבאות חלק מתפקידי המורה בזמן הארוחה?

בהחלט כן	חושב(ת) שכן	לא בטוח(ה)	חושב(ת) שלא	בטוח(ה) שלא
1 (71)	2 (23)	3 (5)	4 (2)	5 -
1 (59)	2 (28)	3 (5)	4 (7)	5 (2)
1 (7)	2 (7)	3 (16)	4 (41)	5 (30)
1 (82)	2 (14)	3 (3)	4 (2)	5 -
1 (3)	2 (2)	3 (15)	4 (30)	5 (51)
1 (54)	2 (34)	3 (7)	4 (4)	5 (1)
1 (69)	2 (21)	3 (3)	4 (5)	5 (3)
1 (1)	2 (2)	3 (4)	4 (22)	5 (72)
1 (5)	2 (19)	3 (14)	4 (35)	5 (27)
1 (56)	2 (31)	3 (12)	4 (2)	5 -
1 (78)	2 (20)	3 -	4 (1)	5 (1)
1 (91)	2 (9)	3 -	4 -	5 -

- 10. אכילה יחד עם הילדים
- 11. ארגון חלוקת האוכל והכלים ע"י התלמידים
- 12. חלוקת האוכל והכלים ע"י המורים
- 13. שפור נימוסי- האכילה של התלמידים
- 14. להכריח את התלמידים לאכול הכל
- 15. לעודד את התלמידים לאכול הכל
- 16. לארגן את פעולות הניקיון לאחר הארוחה ע"י התלמידים
- 17. לבצע את פעולות הניקיון לאחר הארוחה ע"י המורים
- 18. לנהל שיחה חינוכית עם התלמידים בזמן הארוחה
- 19. לשמור על השקט בזמן הארוחה
- 20. לעודד גישה חיובית אצל התלמידים כלפי הארוחה
- 21. ליצור אוירה נעימה בזמן הארוחה

22. האם היה לך בעבר תפקיד במסגרת מסעדת ביה"ס?

- (38) 1. כן
- (62) 2. לא

23. כמה שנים את(ה) עובד(ת) כמורה?

- (3) 1. זאת השנה הראשונה
- (4) 2. עובד(ת) כבר 2-1 שנים.
- (19) 3. עובד(ת) כבר 3-6 שנים.
- (29) 4. עובד(ת) כבר 7-10 שנים.
- (45) 5. עובד(ת) כבר יותר מ-10 שנים כמורה.

24. האם יאח(ה) נהנה(ית), בדרך כלל, מיום העבודה?

מאד נהנה(ית).	. 1	(40)
נהנה(ית) למדי.	. 2	(50)
לא כל-כך נהנה(ית).	. 3	(2)
בכלל לא נהנה(ית).	. 4	-

25. האם חשבת, לפעמים, להחליף מקצוע?

הרבה פעמים.	. 1	(2)
מספר פעמים.	. 2	(9)
מעט פעמים.	. 3	(20)
אף פעם לא חשב(ה) להחליף מקצוע.	. 4	(62)

ד. שאלון סופי למורים (כולל התפלגויות)

המוסד לביטוח לאומי
האגף למחקר ותכנון

חזנה כוללת בכפר-סבא

שאלון סופי למורים

יוני 1976

מורה יקר(ה)

בחדשים האחרונים נערך בכפר-סבא ניסוי של הזנה כוללת בבתי-הספר היסודיים. עם תום הניסוי היינו מעוניינים ללמוד על האספקטים השונים של הפעלה, ולהפיק מכך לקחים לגבי העתיד. שתוף הפעולה שלך חיוני לשם השגת מטרות אלו. לכן נודה לך מאוד אם תמלא(י) שאלון זה בשלמותו. כיוון שהשאלון הזה הינו אחד הכלים החשובים שיש לנו לשם לימוד על הפעלת הניסוי ולשם הסקת מסקנות לעתיד.

הוראות למילוי השאלון

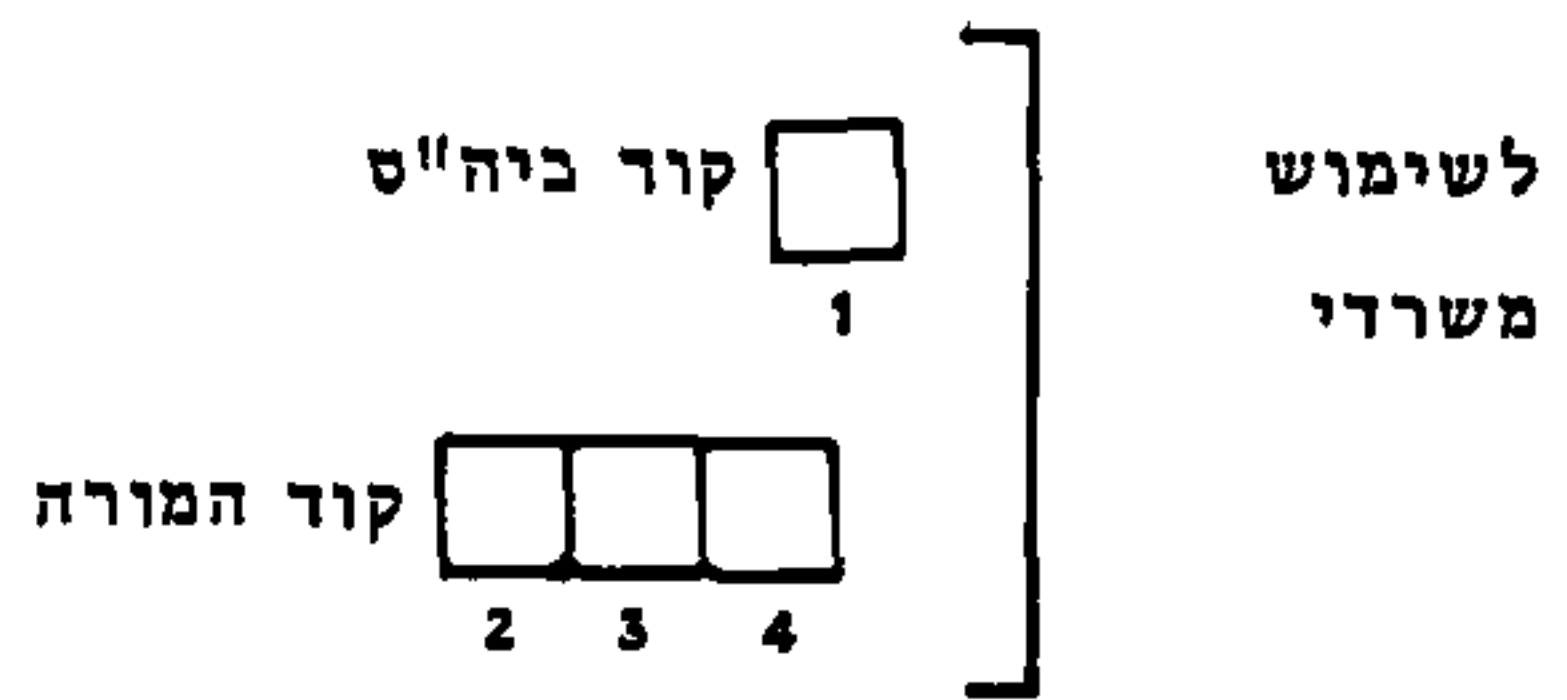
לרוב השאלות רשומות מספר תשובות אלטרנטיביות. ליד כל תשובה מודפס מספר. נא לסמן עיגול סביב המספר של התשובה אותה את(ה) בוחרת בכל שאלה.

נא לסמן תשובה לכל שאלה.

אין לסמן יותר מתשובה אחת לאף שאלה, אלא אם נאמר אחרת בגוף השאלון.

למספר שאלות את(ה) מתבקש(ת) לכתוב את תשובתך בכתב. נא לכתוב תשובה מלאה בכתב יד ברור.

תודה.

*5. האם חשוב, לדעתך, שביה"ס יספק ארוחה-צהריים לתלמידים?

- 1 (23.0) חשוב מאוד
- 2 (41.0) חשוב
- 3 (13.8) לא בטוח(ה)
- 4 (15.6) לא כל-כך חשוב
- 5 (6.6) בכלל לא חשוב

עד כמה חשובה ההזנה בביה"ס מבחינת כל אחד מן התחומים הבאים?

בכלל לא חשוב	לא כל-כך חשוב	לא בטוח(ה)	חשוב	חשוב מאוד	
5 (9.8)	4 (15.2)	3 (13.6)	2 (38.6)	1 (22.7)	מבחינה תזונתית 6.
5 (6.9)	4 (5.3)	3 (19.1)	2 (33.6)	1 (35.1)	מבחינה חינוכית 7.
5 (8.3)	4 (6.1)	3 (15.9)	2 (32.6)	1 (37.1)	מבחינה חברתית 8.

(* השאלות שמספרן הוקף בעיגול הופיעו גם בשאלון המוקדם. כל יתר השאלות הופיעו אך ורק בשאלון הסופי.)

האם מילאת את התפקידים הבאים בחקופת הניסוי, ואם כן, באיזו מידה של רצון?

לא מילאתי N חפיק זה	בכלל ללא רצון	לא כל-כך ברצון	באדישות	ברצון	ברצון רב	
(2) 9	(0.8) 5	(13.0) 4	(0.8) 3	(36.6) 2	(48.9) 1	.09 אכילה יחד עם הילדים
(17) 9	(1.8) 5	(5.4) 4	- 3	(52.7) 2	(40.2) 1	.10 ארגון חלוקת האוכל והכלים ע"י התלמידים
(37) 9	(13.6) 5	(17.0) 4	- 3	(53.4) 2	(15.9) 1	.11 חלוקת האוכל והכלים ע"י המורים
(8) 9	- 5	(3.3) 4	- 3	(45.1) 2	(51.6) 1	.12 שפור נימוסי- האכילה של התלמידים
(46) 9	(35.0) 5	(37.5) 4	(2.5) 3	(16.2) 2	(8.7) 1	.13 להכריח את התלמידים לאכול הכל
(4) 9	(0.8) 5	(5.5) 4	(1.6) 3	(54.7) 2	(37.5) 1	.14 לעודד את התלמידים לאכול הכל
(11) 9	(6.8) 5	(13.6) 4	(1.7) 3	(43.2) 2	(34.7) 1	.15 לארגן את פעולות הניקיון לאחר הארוחה ע"י התלמידים
(59) 9	(41.4) 5	(30.0) 4	(2.9) 3	(15.7) 2	(10.0) 1	.16 לבצע את פעולות הניקיון לאחר הארוחה ע"י המורים
(49) 9	(7.8) 5	(11.7) 4	(2.6) 3	(46.8) 2	(31.2) 1	.17 לנהל שיחה חינוכית עם התלמידים בזמן הארוחה
(3) 9	(2.4) 5	(9.4) 4	(2.4) 3	(36.2) 2	(49.6) 1	.18 לשמור על השקט בזמן הארוחה
(5) 9	(0.8) 5	(2.4) 4	(0.8) 3	(38.9) 2	(57.1) 1	.19 לעודד גישה חיובית אצל התלמידים- כלפי הארוחה
- 9	- 5	(0.8) 4	(0.8) 3	(32.3) 2	(66.2) 1	.20 ליצור אוירה נעימה בזמן הארוחה

מבין הפעולות הנ"ל, האם קיימות כאלו שלדעתך אינן מתפקידו(ה) של המורה? אם כן, רשום(י) עד חמש פעולות כאלו בתוך המשבצות. (סמן(י) את מספר הפעולה כפי שהופיע בטבלה. כגון: באם את(ה) סבור(ה) שאכילה עם הילדים אינה מתפקידו(ה) של המורה, סמן(י) במשבצות

(0 9)

20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	09	
-	(1.5)	-	-	(18.2)	(1.5)	(1.5)	(28.8)	-	(43.9)	(3.0)	(1.5)	2122
-	-	-	(1.7)	(30.0)	(6.7)	-	(43.3)	(1.7)	(11.7)	(1.7)	-	2324
(2.2)	(2.2)	-	(17.4)	(43.5)	(6.5)	(2.2)	(10.9)	-	(8.7)	(2.2)	-	2526
-	-	-	(57.1)	(23.8)	(4.8)	-	(4.8)	-	(4.8)	(4.8)	-	2728
-	-(33.3)	(16.7)	(16.7)	-	(16.7)	-	-	-	-	-	(16.7)	2930

31. האם את(ה) מוכן(ה) להמשיך ולפעול במסגרת מפעל-ההזנה כפי שעשית בתקופת הניסוי?

- .1 (30.3) בהחלט כן
- .2 (27.3) חושב(ת) שכן
- .3 (14.4) לא בטוח(ה)
- .4 (9.1) חושב(ת) שלא
- .5 (18.9) בהחלט לא

32. האם תהיה(י) מוכן(ה) לפעול במסגרת מפעל-ההזנה באם יהיה יום לימודים ארוך?

- .1 (41.4) בהחלט כן
- .2 (27.8) חושב(ת) שכן
- .3 (15.0) לא בטוח(ה)
- .4 (4.5) חושב(ת) שלא
- .5 (11.3) בהחלט לא

33. לאיזה סוג של ארוחה מתאימה יותר לדעתך מסגרת ביה"ס?

- .1 (45.3) ארוחה חמה מלאה
- .2 (13.3) ארוחה קרה מלאה
- .3 (25.8) סנדביץ עם חוספות המסומק לילדים
- .4 (15.6) אוכל שהילדים מביאים מן הבית

34. היכן התקיימו הארוחות שפיקחת עליהן בתקופת הניסוי?

- 1. בכיתה (68.4)
- 2. בחדר האוכל (30.1)

35. האם לדעתך מתאים מקום זה לארוחת-צהריים?

- 1. מאד מתאים (16.7)
- 2. מתאים (34.8)
- 3. לא כל-כך מתאים (19.7)
- 4. בכלל לא מתאים (28.8)

36. באיזה מקום היית מעדיף(ה) לפעול בזמן הארוחה?

- 1. בכיתה (23.4)
- 2. בחדר האוכל (64.5)
- 3. לא משנה לי (12.1)
- 4. לא מוכן(ה) לפעול באף מקום -

37. האם את(ה) רואה ליקויים בשיטת הזנה זו?

- 1. כן (74.4)
- 2. לא (25.6)

38. אם כן, איזה ליקויים? - בתחום האוכל: *

- 1. הערות חיוביות (13.3)
- 2. כמות (16.3)
- 3. טעם, (תפריט) (38.8)
- 4. גיוון (13.3)
- 5. טיב (12.2)
- 6. ביקורת כללית (6.1)

* שאלות 38-45 הינן, במקורן, שאלות פתוחות. בנספח זה הן מוצגות לאחר שנחכצע כבר קיבוץ התשובות.

39. הנאים פיסיים:

הערות חיוביות	.1	-
מקום האכילה	.2	(81.8)
צמיפות	.3	(18.2)
ביקורת כללית	.4	-

40. שיטות האריזה:

הערות חיוביות	.1	(16.3)
לא מתאימות	.2	(61.6)
ביקורת כללית	.3	(22.1)

41. שיטת ההפצה:

הערות חיוביות	.1	(53.3)
האוכל לא מגיע בזמן	.2	(33.4)
ביקורת כללית	.3	(13.3)

42. ניקיון במקום הארוחה:

הערות חיוביות	.1	(25.0)
חדר וציוד לא נקיים	.2	(17.9)
האוכל מלכלך	.3	(28.6)
ביקורת כללית	.4	(28.6)

43. ציוד:

הערות חיוביות	.1	(5.6)
חסר ציוד	.2	(16.7)
ציוד לא מתאים	.3	(72.2)
ביקורת כללית	.4	(5.6)

44. תשלום:

הערות חיוביות	.1	-
בזבוז כסף	.2	-
יש לקחת כסף מהילדים	.3	(50.0)
יש לשלם עבור חלק מן הילדים בלבד	.4	(50.0)

45. האם, לדעתך, יש לפתח שירות הזנה ארצי המבוסס על המודל של הניסוי הזה?

- 1. כן (46.2)
- 2. לא, זה בזבוז כסף (17.1)
- 3. לא, ההורים צריכים לשלם (1.7)
- 4. לא, אי-אפשר להכריח לאכול (3.4)
- 5. לא, האוכל לא טעים (4.3)
- 6. לא, בזבוז אוכל (10.3)
- 7. לא, לא הושגו יעדים חינוכיים (4.3)
- 8. לא, אחר. (12.8)

46. האם, לדעתך, יש לפתח שירות הזנה ארצי מסוג אחר?

- 1. כן. איזה סוג? (38.9)

- 2. לא. (61.1)

47. באיזו כיתה את(ה) מלמד(ת)?

- 1. בכיתה א' - ג' (40.5)
- 2. בכיתה ד' - ח' (59.5)

48. האם היה לך בעבר תפקיד במסגרת מסעדת ביה"ט?

- 1. כן (46.3)
- 2. לא (53.7)

49. כמה שנים את(ה) עובד(ת) כמורה?

- 1. זאת השנה הראשונה (2.4)
- 2. עובד(ת) כבר 1-2 שנים (1.6)
- 3. עובד(ת) כבר 3-6 שנים (15.1)
- 4. עובד(ת) כבר 7-10 שנים (33.3)
- 5. עובד(ת) כבר יותר מ-10 שנים כמורה. (47.6)

50 האם את(ה) נהנה(ית), בדרך כלל, מיום העבודה?

מאד נהנה(ית)	.1	(51.6)
נהנה(ית) למדי	.2	(40.4)
לא כל-כך נהנה(ית)	.3	-
בכלל לא נהנה(ית)	.4	-

תודה רבה על שתוף הפעולה מצידך!

ה. תצפית ילדים

פורי - מחקרי דעה קהל לישראל בע"מ
רח' הארבעה 10, תל-אביב
טל. 261598
מחקר 294 אפריל- יוני 1976

מפעל הזנה כולל - כפר סבא
דף תצפיות - ילדים

המוסד לביטוח לאומי
אגף מחקר ותכנון

1	2	3	4

סה"כ	התחלת סידור החרר לאחר הארוחה (5) (8) [] [] [] [] (דקות) (שעות) בזמן סדור החרר	מ-6 דקות אחרי התחלת הארוחה ועד לסופה	התחלת הארוחה (9) (12) [] [] [] [] (דקות) (שעות) ב-5 הדקות הראשונות של הארוחה	התחלת הכנת החרר לארוחה (13) (16) [] [] [] [] (דקות) (שעות) מהרגע שנכנס האוכל, ועד שמתחילים לאכול	פעילויות של הילדים
(17 - 19)					א. קימת הילד ממקומו א. למטרה (לא להתייחס לתורנים או לכל פעולה שיטתית שקשורה לארוחה - לדוגמא זריקת כלי לפח)
(20 - 22)					ב. למטרה אחרת, ללא מטרה
(23 - 25)					ו י כ ו ח י ם (כל חילוף הערות בלתי חברתי כיון הילדים כולל התקפה פיזית)
(26 - 28)					ג. פתיחת הארוחה במנת הקינוח
(29 - 31)					ד. החלפת אוכל א. בהסכמה/עזרת המורה ב. על בסיס הסכמה בין הילדים ג. חטיפת אוכל כלי הסכמה של הילד השני
(32 - 34)					
(35 - 37)					
(38 - 40)					ה. נפילה אוכל א. בכוונה - זריקות ב. לא בכוונה
(41 - 43)					
(44 - 46)					ו. שמוש בסכ"ס א. משחק למטרות אחרות ב. רעש(מקשיים עם סכ"ס) ג. מכוח (לילד אחר עם סכ"ס) ד. חבלה בריהוט
(47 - 49)					
(50 - 52)					
(53 - 55)					
(56 - 58)					ז. אכילה כיריים (כמקום בסכ"ס)
(59 - 61)					ח. הכנת סנדויץ מהאוכל

62 ת ק ל ו ח (אם יש) לפרט את התקלה, התגובות ודרכי הטיפול בה:

65 מספר הילדים המוציאים אוכל/שתיה מהחדר
תצפיות נוספות שאינן כלולות למעלה (התנהגויות בלתי צפויות של הילדים, הערותיהם הקשורות לארוחה):

ה ע ת ק ת			
1	2	3	4

למילוי לאחר סיום הארוחה

המצב הכללי בחדר לאחר הארוחה

(5 - 8)	לפני שמתחילים לסדר את החדר	מספר הכסאות בחדר כסה"כ (9-12)	לפני שמתחילים לסדר את החדר	מספר הכסאות שאינם במקומם (17-20)	מס השולחנות בחדר כסה"כ		
						מספר הכסאות המלוכלכים (25-28)	מס השולחנות שאינם במקומם
כשגמרו לסדר את החדר	שמתחילים לסדר את החדר		כשגמרו לסדר את החדר	שמתחילים לסדר את החדר			

לכלוך כולט לעין ביותר ממקום אחד בחדר	לכלוך כולט לעין במקום אחד בחדר	פרורים מפוזרים במספר מקומות	פרורים בודדים פה ושם	אין שום סימן של הארוחה
--------------------------------------	--------------------------------	-----------------------------	----------------------	------------------------

29 -	1	2	3	4	5	מצב הרצפה לפני שמתחילים לנקות את החדר
30 -	1	2	3	4	5	מצב הרצפה אחרי שמנקים את החדר

איך היתה האווירה הכללית בחדר בזמן הארוחה? (סמני בעיגול את הסיפורה הקרובה ביותר למצב שהיה בחדר לגבי כל אחד מהדברים הבאים:)

א	אווירה רגועה	1	2	3	4	5	6	7
ב	ממושמת	1	2	3	4	5	6	7
ג	חוסר שביעות רצון	1	2	3	4	5	6	7
ד	עליזה	1	2	3	4	5	6	7
ה	הרכה מקרים של שבה בזכות האוכל	1	2	3	4	5	6	7
ו	צעקנית	1	2	3	4	5	6	7
ז	תלונות רבות על השירות	1	2	3	4	5	6	7
ח	מעט רעש	1	2	3	4	5	6	7
ט	היו הרכה שאריות	1	2	3	4	5	6	7

- חפריט היום: מנה ראשונה (40)
- מנה עיקרית (41)
- קינוח (42)
- אחר (יין) (43)
- שתייה (44)

מספר המורים המשתתפים בארוחה

51

1
2
3
9

יותר מ-3

ביה"ם 50

1	שו"ר
2	אוסיסקין
3	בר-אילן
4	כרנר
5	עציון
6	רמז
7	גורדון
8	בן צבי
9	חב"ד

ה כ י ת ח : 49

1	א
2	ב
3	ג
4	ד
5	ה
6	ו
7	ז
8	ח
9	צרוף

חלוקת האוכל על ידי: 47

1	המורה
2	תורנים
3	כל ילד לוקח לבד
4	המורה + תורנים
5	צרוף אחר

זריקת הכלים לפח ע"י: 48

1	המורה
2	תורנים
3	כל ילד בעצמו
4	אחר

מקום הארוחה: 45

1	חדר אוכל
2	כיתה

סוג הארוחה: 46

1	מגש אישי לכל ילד
2	מנה אישית לכל ילד
3	כלים קבוצתיים

80 - 2

תאריך: _____

שם התצפיתנית: _____

שעת התחלת העבודה: _____

שעת סיום העבודה: _____

תצפית מורים

פורי - מחקרי דעה קהל לישראל בני"ם
רח' הארבעה 10, תל-אביב
טל. 261598
מחקר 294. אפריל - יוני 1976

מפעל הזנה כולל - כפר סבא
דף תצפיות - מורים

המוסד לביטוח לאומי
אגף למחקר ותכנון

1	2	3	4

סה"כ	התחלת סיור החרר לאחר הארוחה (5-) (8) (דקות) (שעית)	מ-6 דקות אחרי התחלת הארוחה ועד לסופה	התחלת הארוחה (9-) (12) (דקות) (שעות) ב-5 הדקות הראשונות של הארוחה	התחלת הכנת החרר לארוחה (13) (16-) (דקות) (שעות) מהרגע שנכנס האוכל, ועד שמתחילים לאכול	פעילויות של המורה
(17 - 19)					א. בקשות לשקט פעילות (להרעיש פחות)
(20 - 22)					ב. בהשות שיסבו משמעת במקומם
(23 - 25)					ב. יוזמה שיחות עם הילדים בנושא שאיננו קשור לאוכל
(26 - 28)					ג. משתתפת כשיחות הילדים (לא לצורך משמעת)
(29 - 31)					ד. הערות בנושא מצב הארוחה (לא כולל עידוד לאכול)
(32 - 34)					א. הערות חיוביות (שימוש בתוארים של שבח)
(35 - 37)					ב. הערות שליליות (שימוש בתוארים שליליים)
(38 - 40)					ה. ניסיון להשפיע על הכמות שהילד איכל
(41 - 43)					א. עידוד לא חזק ב. פקודה (הוראה או איום)
(44 - 46)					ו. הרכה בשימיש נכון בסכויים
(47 - 49)					א. כללי לכל ב. הכיתה
(50 - 52)					א. כללי לכל ב. הכיתה הערות, לחלמיד מסוים

התחלת הארוחה:

55	1	שם הילדים התחילו לאכול לאחר שהמורה נתנה הוראה מיוחדת לכך
2	2	שם הילדים התחילו את הארוחה, כל אחד בזמן אחר, כלי הוראה מיוחדת מהמורה

54	1	הרושט היה שלא נהנה/תה מהארוחה (עזתה פרצופים וכו')
2	2	כן לא

לשום לאחר סיום הארוחה
יוגמא אישיה של המורה - האם המורה

53	1	א. גמר/ה את ארוחתו/ה לגמרי
2	2	כמעט לגמרי
3	3	בכלל לא גמר/ה

ת ק ל י ת (אם יש) לפרט את התקלה, התגובות ודרכי הטיפול בה:

תצפיות נוספות שאינן כלולות למעלה (חתנהגויות בלתי צפויות של המורה, הערות בקשר לארוחה):

ה ע ת ק ה			
1	2	3	4

למילוי לאחר סיום הארוחה

המצב הכללי בחדר לאחר הארוחה

8 - 5 13 - 16 21 - 24	לפני שמתחילים לסדר את החדר	מספר הכסאות בחדר בסה"כ (9-12) מספר הכסאות שאינם במקומם (17-20) מספר הכסאות המלוכלכים (25-28)	לפני שמתחילים לסדר את החדר	מס. השולחנות בחדר בסה"כ מס. השולחנות שאינם במקומם מס. השולחנות המלוכלכים
	כשגמרו לסדר את החדר		כשגמרו לסדר את החדר	
	לפני שמתחילים לסדר את החדר		לפני שמתחילים לסדר את החדר	

לכלוך בולט לעין ביותר ממקום אחר בחדר	לכלוך כולט לעין במקום אחר בחדר	פרורים מפוזרים במספר מקומות	פרורים בודדים פה ושם	אין שום סימן של הארוחה
--------------------------------------	--------------------------------	-----------------------------	----------------------	------------------------

29	1	2	3	4	5	מצב הרצפה לפני שמתחילים לנקות את החדר
30	1	2	3	4	5	מצב הרצפה אחרי שמנקים את החדר

איך הייתה האווירה הכללית בחדר בזמן הארוחה? (סמני בעיגול את הסיפרה הקרובה ביותר למצב שהיה בחדר לגבי כל אחד מהדברים הכאים:)

א	אווירה רגועה	1	2	3	4	5	6	7	(31)	אווירה סוערת
ב	ממושמת	1	2	3	4	5	6	7	(32)	לא ממושמת
ג	חוסר שביעות רצון	1	2	3	4	5	6	7	(33)	שביעות רצון
ד	עליזה	1	2	3	4	5	6	7	(34)	לא עליזה
ה	הרבה מקרים של שבת בזכות האוכל	1	2	3	4	5	6	7	(35)	אף מקרה של שבת בזכות האוכל
ו	צעקנית	1	2	3	4	5	6	7	(36)	בלי צעקות
ז	תלונות רבות על השירות	1	2	3	4	5	6	7	(37)	בלי תלונות על השירות
ח	מעט רעש	1	2	3	4	5	6	7	(38)	הרבה רעש
ט	היו הרבה שאריות	1	2	3	4	5	6	7	(39)	לא היו שאריות

(40)	☐	מנה ראשונה	חפריט היום: (כתבי)
(41)	☐	מנה עיקרית	
(42)	☐	קינוח	
(43)	☐	אחר	
(44)	☐	שתייה	

מספר המורים המשחתפים בארוחה

51	1
	2
	3
יותר מ-3	9

50	1	שז"ר
	2	אוישקין
	3	בר-אילן
	4	ברנר
	5	עציון
	6	רמז
	7	גורדון
	8	כן צבי
	9	חב"ד

49	1	א
	2	ב
	3	ג
	4	ד
	5	ה
	6	ו
	7	ז
	8	ח
	9	צרוף

47	1	המורה
	2	תורנים
	3	כל ילד לוקח לבו
	4	המורה + תורנים
	5	צרוף אחר
48	1	זריקה הכלים לפח ע"י:
	2	המורה
	3	תורנים
	4	כל ילד בעצמו אחר

45	1	חזר אוכל
	2	כיתה
46	1	סוג הארוחה:
	2	מגש אישי לכל ילד
	3	מנה אישית לכל ילד כלים קבוצתיים

תאריך:		שעת החחלת העבודה	
שם החצפיתנית:		שעת סיום העבודה	

נטפח 3: הגדרות אופרטיביות לפעולות הנצפות

תצפיות על הילד

1. קימת הילד ממקומו:
 - א. קימה למטרות הקשורות בארוחה, כגון: לקיחת האוכל, כלים שנפלו על הרצפה, רחיצת ידיים וכו'.
 - ב. קימה למטרות אחרות או קימה ללא מטרה, כגון: לקום מהכסא כתוצאה משעמום, לקום כדי לפתוח חלון או לדבר עם חבר, לקום כדי לצאת מהחדר וכו'.
2. ויכוחים:

חילופי הערות בלתי חברתי כולל אלימות פיזית (בלתי חברתי מוגדר כחילוף הערות ללא חיוך ו/או עם פנים אלימות ו/או בקול רם).
3. פתיחת הארוחה כמנת הקינוח:

אכילת מנת הקינוח או חלק ממנה, לפני אכילת המנה העיקרית.
4. החלפת אוכל: העברת אוכל מילד לילד.
 - א. בהסכמת ו/או בעזרת המורה
 - ב. על בסיס הסכמה בין הילדים עצמם
 - ג. חטיפת אוכל ללא הסכמת הילד השני.
 - ב' ו-ג' הינן פעולות הנעשות ע"י הילד עצמו.
5. שימוש בסכו"מ למטרות שאינן מטרות אכילה:
 - א. שימוש למשחק.
 - ב. יצירת רעש בעזרת הסכו"מ (הקשה על השולחן, הקשת כלי האוכל אחר בשני).
 - ג. הכאה בעזרת הסכו"מ.
 - ד. חבלה בריהוט בעזרת הסכו"מ (לחרוט על השולחנות וכו').
6. אכילה בעזרת האצבעות:

אכילה בעזרת האצבעות בלבד או שימוש באצבעות נוסף לשימוש בסכו"מ.

7. הכנת סנדוויץ' מן האוכל:

שימת המנה העיקרית בין שתי פרוסות לחם, בתוך הפיתה וכו'.

תצפיות על המורה

1. פעילות משמעתית:

א. בקשות לשקט או להורדת רמת הרעש או בקשות להקשבה לרברי המורה.

ב. בקשות לישיבת הילדים במקומם.

2. שיחות עם הילדים בנושאים שאינם קשורים לאוכל:

הסברים שאינם קשורים באוכל, הוראות שאינן קשורות לארוחה, החלפת דעות עם

הילדים בנושאים שאינם קשורים באוכל.

3. השתתפות בשיחות הילדים:

הסברים של המורה או העלאת נושאים על ידו בהתאם לבקשות הילדים, נושאים שאינם

קשורים לאוכל ושאינם לצורך משמעת.

4. הערות בנושא מצב הארוחה (לא כולל עידוד לאכול):

א. הערות חיוביות: שימוש בדברי שבח לגבי האוכל או כלל השירות.

ב. הערות שליליות: שימוש במילות גנאי (שליליות) לגבי האוכל או כלל השירות.

5. נסיון להשפיע על הכמות שהילד יאכל:

א. עידוד לא חזק.

ב. פקודה: שימוש בסמכות אישית או איומים.

6. הדרכה בשימוש נכון בסכו"מ:

כיצד להחזיק בכלי האוכל, באיזו יד להחזיק כל כלי, כיצד להשתמש בכלי מסויים:

א. הדרכות כלליות לכל הכיתה.

ב. הערות ספציפיות לילד מסויים.

7. הדרכה בנושאי נקיון וסדר כללי:

א. הדרכות כלליות לכל הכיתה.

ב. הערות ספציפיות לילד מסויים.

טבלה מס' 4: נספח 4

טבלה מס' 1

ניתוח מיתאם מרובה של גורמים דימוגראפיים והערכה כללית של שירות-ההזנה בבתי-הספר בכפר-סבא לפני המפעל הנסיוני

β	% השונות המוסברת	מיתאם מרובה	מיתאם רגיל	ה מ ש ת נ ה
.147	.080	.283	.283	השכלת האשה
.176	.100	.316	.283	הכנסת המשפחה
.129	.114	.338	.206	השתתפות בשירות ההזנה
.017	.115	.339	-.181	משלוח יד האם

טבלה מס' 2

ניתוח מיתאם מרובה של הגורמים החשובים בהחלטה לשתף את הילד בשירותי ההזנה, והערכה כללית לשירות ההזנה בבתי-הספר בכפר-סבא לפני הניסוי

β	% השונות המוסברת	מיתאם מרובה	מיתאם רגיל	ה מ ש ת נ ה
.117	.037	.194	.194	הילד יאכל טוב יותר בבי"ס
.139	.072	.268	.188	הילד יהנה לאכול עם חבריו
.103	.088	.296	.128	הרגלי אכילה של הילד
-.094	.100	.317	-.154	אחריות ביה"ס לספק ארוחות לילדים.
.077	.109	.330	.180	הארוחה הזולה עוזרת לתקציב המשפחה.
-.081	.118	.344	-.051	תדמית השירות
-.101	.126	.355	-.145	תועלת לילד
.085	.131	.362	.135	האשה עובדת ולא נמצאת בבית
.088	.133	.365	.132	שהארוחה תהיה טעימה
-.078	.137	.370	.069	שמקום הארוחה יהיה נקי
-.048	.139	.373	.027	חשיבות הערך החזונתי של הארוחה.
.046	.140	.374	.160	הילד מעדיף לאכול בביה"ס

טבלה מס' 3

ניתוח מיתאם מרובה של גורמים דימוגראפיים והגורמים החשובים בהחלטה לשתף את הילד בשירותי ההזנה

ה מ ש ת נ ה	מיתאם רגיל	מיתאם מרובה	% השונות המוסברת	β
הילד יאכל טוב יותר בבית"ס	.194	.194	.037	.120
הילד יהנה לאכול עם חבריו	.188	.268	.072	.145
מקצועה של האשה	-.188	.306	.093	-.122
חועלות לילד	-.145	.329	.108	-.107
הרגלי אכילה של הילד	.128	.350	.123	.099
אחריות ביה"ס לספק ארוחות לילדים.	-.154	.362	.131	.092
תדמית השירות	-.051	.371	.138	-.074
הכנסת המשפחה	.170	.377	.142	.084
האשה עובדת ולא נמצאת בבית	.135	.384	.148	.084
מקצועו של הבעל	-.069	.389	.151	.100
השתתפות הילד בשירות ההזנה	.159	.395	.156	.067
שמקום הארוחה יהיה נקי	.069	.398	.159	-.071

טבלה מס' 4

הערכת המורים את חשיבות שירות ההזנה - לפני תקופת הניסוי

דרגת החשיבות	א ס פ ק ט ה ה ת י ח ס ו ת			
	חשיבות חברתית	חשיבות חינוכית	חשיבות תזונתית	הערכה כללית
	%	%	%	%
חשוב מאוד	37	35	23	23
חשוב	33	34	39	41
לא בטוח	16	19	14	14
לא כל-כך חשוב	6	5	15	16
בכלל לא חשוב	8	7	9	6
סה"כ	100	100	100	100

N = 103

N = 99

N = 89

N = 91

טבלה מס' 5

הערכת המורים את האספקט החשוב ביותר של הארוחה לפני תקופת הניסוי

אחוז המורים המדרגים את האספקט כחשוב ביותר	אספקט ההתייחסות
%	
30	תזונתי
47	חינוכי
23	חברתי
100	סה"כ

N=100.

טבלה מס' 7

חשיבות ההזנה מבחינה תזונתית, לפי סוג ביה"ס - לפני הניסוי

חשיבות ההזנה מבחינה תזונתית	בי"ס ממלכתי N=87	בי"ס דתי N=18
	%	%
חשוב מאוד	16	55
חשוב	36	39
לא חשוב	48	6
סה"כ	100	100

טבלה מס' 6

חשיבות כללית של הספקת ארוחת צהריים לתלמידים ע"י ביה"ס לפי סוג ביה"ס - לפני הניסוי

חשיבות הספקת ארוחת צהריים לתלמידים	בי"ס ממלכתי N=82	בי"ס דתי N=19
	%	%
חשוב מאד	18	52
חשוב	37	37
לא חשוב	45	11
סה"כ	100	100

טבלה מס' 8

חשיבות שירות ההזנה מבחינה תזונתית, לפי וותק המורה בהוראה - לפני הניסוי

סה"כ %	חשיבות השירות מבחינה תזונתית			ותק המורה (בשנים)
	לא חשוב	חשוב	חשוב מאד	
	%	%	%	
100	0	67	33	שנה ראשונה
100	0	100	0	1-2 שנים
100	38	29	33	3-6 שנים
100	24	48	28	7-10 שנים
100	60	26	14	יותר מ-10 שנים

N=104

טבלה מס' 9

נכונות המורים למלא תפקידים שונים במסגרת שירות ההזנה - שינויים במשך תקופת הניסוי

χ^2	eta	ה ת פ ק י ד
3.23	.02	1. אכילה יחד עם הילדים
1.59	.01	2. ארגון חלוקת האוכל והכלים ע"י התלמידים
59.48 **	.32	3. חלוקת האוכל והכלים ע"י המורים
-	-	4. שפור נימוסי האכילה של התלמידים (+)
15.02 **	.09	5. להכריח את התלמידים לאכול הכל
.72	.00	6. לעודד את התלמידים לאכול הכל
5.21 *	.03	7. לארגן את פעולות הניקיון אחרי הארוחה ע"י התלמידים.
19.54 **	.12	8. לבצע את פעולות הניקיון לאחר הארוחה ע"י המורים
50.25 **	.28	9. לנהל שיחה חינוכית עם התלמידים בזמן הארוחה
.00	.00	10. לשמור על השקט בזמן הארוחה.
-	-	11. לעודד גישה חיובית אצל התלמידים כלפי הארוחה (+).
.35	.01	12. ליצור אוירה נעימה בזמן הארוחה.

** P < .01

* P < .05

+ לא נבדק כי ברור היה שלא חל כל שינוי

טבלה מס' 10

אכילה עם הילדים כחלק מתפקידי המורה - לפי סוג ביה"ס

בחי ספר דתיים	בחי - ספר ממלכתיים	אכילה עם הילדים כחלק מתפקידי המורה
%	%	
50	75	בהחלט כן
28	22	כן
22	3	לא
100	100	סה"כ

N=18

N=91

$\chi^2 = 9.90$ **

eta = .09

טבלה מס' 11

אכילה יחד עם הילדים כחלק מתפקידי המורה - לפי נסיון קודם בשירות ההזנה

מורים עם נסיון	מורים בלי נסיון	אכילה יחד עם התלמידים כחלק מתפקידי המורה
%	%	
54	79	כן בהחלט
33	18	כן
13	3	לא
100	100	סה"כ

N = 104

$\chi^2 = 7.81^*$

eta = .08

טבלה מס' 12

ארגון פעולות הנקיון לאחר הארוחה כחלק מתפקידי המורה - לפי נסיון קודם בשירות ההזנה

מורים עם נסיון	מורים בלי נסיון	ארגון פעולות הנקיון לאחר הארוחה כחלק מתפקידי המורה
%	%	
55	79	כן בהחלט
28	16	כן
17	5	לא
100	100	סה"כ

N = 105

$\chi^2 = 7.60^*$

eta = .07

טבלה מס' 13

חלוקת האוכל והכלים ע"י המורה כחלק מתפקידיה - לפי וותק במקצוע ההוראה

וּתְקַ הַמּוֹרָה (בשנים)					חלוקת האוכל והכלים כחלק מתפקידי המורה
יותר מ-10	7-10	3-6	1-2	שנה ראשונה	
%	%	%	%	%	
2	3	19	0	67	כן בהחלט
4	13	0	33	0	כן
94	84	81	67	33	לא
100	100	100	100	100	סה"כ

N = 102

$\chi^2 = 29.22^{**}$

eta = .13

טבלה מס' 14

שיפור נימוסי האכילה של התלמידים כחלק מתפקידי המורה - לפי וותק במקצוע ההוראה

וּתְקַ הַמּוֹרָה (בשנים)					שיפור נימוסי האכילה של התלמידים כחלק מתפקידי המורה
יותר מ-10	7-10	3-6	1-2	שנה ראשונה	
%	%	%	%	%	
80	88	86	100	0	כן בהחלט
16	6	14	0	67	כן
4	6	0	0	33	לא
100	100	100	100	100	סה"כ

N = 109

$\chi^2 = 17.79^{**}$

eta = .01

טבלה מס' 15

עידוד גישה חיובית אצל התלמידים כלפי הארוחה כחלק מתפקידי המורה - לפי הנאה מיום עבודה

מידת ההנאה מיום העבודה			עידוד גישה חיובית אצל התלמידים כלפי הארוחה כחלק מתפקידי המורה
לא נהנה	נהנה	מאוד נהנה	
%	%	%	
33	70	93	כן בהחלט
67	27	7	כן
0	3	0	לא
100	100	100	סה"כ

N = 109
 $\chi^2 = 12.38^{**}$
 eta = .10

טבלה מס' 16

הקשר בין משתני רקע ועמדה לגבי תפקידים אפשריים בשירות ההזנה אצל מורים בבתי הספר הדתיים והחילוניים - לפני תקופת הניסוי

משתנה רקע	ע מ ד ה	כיוון (1) הקשר	סוג בית-הספר	
			חילוני χ^2	דתי χ^2
נסיון קודם בשירות ההזנה	אכילה יחד עם התלמידים. עידוד גישה חיובית אצל התלמידים לארוחה.	-	7.10 *	3.10
		-	6.40 *	0.5
ווחק בהוראה	חלוקת האוכל ע"י המורה. שמירה על השקט בזמן הארוחה. יצירת אוירה נעימה בזמן הארוחה.	-	20.85 *	18.00 *
		-	17.94 *	8.33
		+	9.60 *	1.05
הנאה מיום העבודה	אכילה יחד עם התלמידים. ארגון חלוקת האוכל ע"י התלמידים. ארגון פעולות הנקיון ע"י התלמידים. עידוד גישה חיובית אצל התלמידים לארוחה.	-	10.56 *	1.31
		+	10.38 *	0.09
		+	10.54 *	3.62
		+	12.56 *	0.78

(1) + סימן פלוס מראה, כי ככל שיש נסיון, ווחק או הנאה רבים יותר, קיימת נכונות רבה יותר לביצוע הפעולות הרשומות.

(1) - סימן מינוס מראה, כי ככל שיש נסיון, ווחק או הנאה רבים יותר, קיימת פחות נכונות לביצוע הפעולות הרשומות.

טבלה מס' 17

השפעת סוג ביה"ס, מקום אכילה וכחה על נכונות המורים לבצע תפקידים בזמן הארוחה - אחרי תקופת הניסוי

t-value			ה ת פ ק י ד
כחה	מקום האכילה	סוג בית הספר	
1.74	2.37 **	.77	1. אכילה יחד עם הילדים
1.37	-3.48 *	-.80	2. ארגון חלוקת האוכל והכלים ע"י התלמידים.
-1.64	-1.21	1.04	3. חלוקת האוכל והכלים ע"י המורים.
-.94	.10	3.31 **	4. להכריח את התלמידים לאכול הכל.
-2.28 *	.70	1.13	5. לעודד את התלמידים לאכול הכל.
-.77	-1.46	.95	6. לארגן את פעולות הנקיון ע"י התלמידים.
-2.65 **	-1.06	2.49 *	7. לבצע את פעולות הנקיון ע"י המורים.
.17	1.79	.18	8. לנהל שיחה הינוכית עם התלמידים בזמן הארוחה.
-.27	.67	1.07	9. לשמור על השקט בזמן הארוחה.
-.01	2.14 *	1.70	10. ליצור אוירה נעימה בזמן הארוחה.

טבלה מס' 18

ליקויים בשיטת ההזנה בעיני המורים

כיתה		מקום הארוחה		סוג ביה"ס			האוכלוסיה הנבדקת	סוג הליקויים
ד-ח	א-ג	כיתה	ח' אוכל	דתי	חילוני	ממקרים		
%	%	%	%	%	%	%		
65	75	74	59	34	84	70	יש קיום ליקויים	
27	21	21	33	55	11	24	אין	
8	4	5	8	11	5	6	אין תשובה	
66	63	62	67	47	70	64	יש ליקויים לגבי האוכל	
9	11	12	5	10	10	10	אין	
25	26	26	28	43	20	26	אין תשובה	
16	33	32	13	8	31	26	יש ליקויים לגבי התנאים הפיסיים	
-	-	-	-	-	-	-	אין	
84	67	68	87	92	69	75	אין תשובה	
56	47	64	33	39	61	54	יש ליקויים לגבי שיטות האריזה	
10	11	5	21	10	11	11	אין	
34	42	31	46	51	28	35	אין תשובה	
13	7	13	5	2	14	11	יש ליקויים לגבי שיטות ההפצה	
12	11	12	13	13	12	12	אין	
75	82	75	82	85	74	77	אין תשובה	
26	33	40	13	23	34	31	יש ליקויים לגבי הנקיון	
13	7	8	18	10	11	11	אין	
61	60	52	69	67	55	58	אין תשובה	
12	21	17	3	5	15	12	יש ליקויים לגבי הציוד	
1	-	1	-	3	-	1	אין	
87	79	82	97	92	85	87	אין תשובה	
8	4	10	3	3	9	7	יש ליקויים לגבי שיטת התשלום	
-	-	-	-	-	-	-	אין	
92	96	90	97	97	91	93	אין תשובה	

טבלה מס' 19

שביעות רצון ממקום הארוחה - לפי מקום הארוחה וסוג ביה"ס

מידת שביעות הרצון				סוג ביה"ס	מקום הארוחה
בכלל לא מתאים	לא כל-כך מתאים	מתאים	מאוד מתאים		
36 53.8%	19 28.3%	11 16.4%	1 1.5%	ממלכתי (N=67)	כחה
1 4.1%	4 16.7%	15 62.5%	4 16.7%	דתי (N=24)	
37 40.6%	23 25.3%	26 28.6%	5 5.5%	(N=91)	סה"כ כחה
-	-	13 52%	12 48%	ממלכתי (N=25)	חדר - אוכל
-	2 14.3%	7 50%	5 35.7%	דתי (N=14)	
-	2 5.1%	20 51.3%	17 43.6%	(N=39) ¹⁷	סה"כ חדר אוכל
37 28.5%	25 19.2%	46 35.4%	22 16.9%	(N=130)	סה"כ

טבלה מס' 20

עמדות המורים כלפי שירות הזנה בעתיד - לפי הערכתם את התאמת מקום האכילה בתקופת הניסוי

2 tailed probability	t-value	הערכה ממוצעת של התאמת מקום האכילה	N	קבוצה	ה מ ש ת נ ה
.000	-3.84	2.13 3.08	68 63	כן לא	נכונות להמשיך במסגרת - הזנה הרומה לזו שהיתה בניסוי
.005	-2.88	1.85 2.50	68 64	כן לא	נכונות להמשיך במסגרת הזנה הרומה לזו שהיתה בניסוי אם יתקיים יום לימודים ארוך
.005	-2.89	2.55 3.96	62 56	כן לא	רצון בשירות הזנה ארצי כפי שנחקיים בניסוי
.08	1.76	1.96 1.55	49 42	כן לא	רצון בסוג שופה של שירות הזנה ארצי

טבלה מס' 21

נכונות המורים להמשיך ולפעול במסגרת שירות
הזנה הדומה לזו שהיתה בניסוי-לפי סוג ביה"ס

סוג ביה"ס		נכונות להמשיך ולפעול בשירות
דתי N=38	חילוני N=95	
%	%	
89.47	64.21	מוכן
10.53	35.79	לא מוכן

$\chi^2 = 8.59 **$

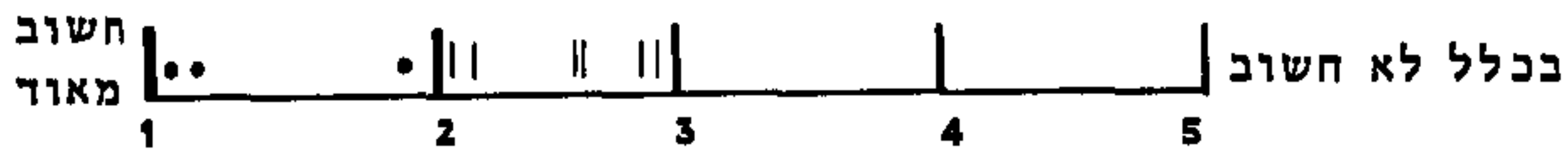
טבלה מס' 22

הקשר בין הערכת המורים את שירות ההזנה,
ונכונותם למלא תפקידים שונים במסגרת השירות

מובהקות	t-value	התשובה הממו- צעת של מורים עם הערכה נמוכה לשירות	התשובה הממו- צעת של מורים עם הערכה גבוהה לשירות	התפקיד
.003 **	-3.13	2.26	1.61	אכילה יחד עם הילדים
.200	-1.29	1.92	1.69	ארגון חלוקת האוכל והכלים ע"י התלמידים
.079	-1.78	2.90	2.37	חלוקת האוכל והכלים ע"י המורים
.022 *	-2.35	1.80	1.43	שפור נימוסי האכילה של התלמידים
.091	-1.71	4.17	3.62	להכריח את התלמידים לאכול את הכל
.335	-.97	1.90	1.75	לעודד את התלמידים לאכול את הכל
.377	-.89	2.31	2.09	לארגן את פעולות הנקיון לאחר הארוחה ע"י התלמידים
.036 *	-2.14	4.21	3.57	לבצע את פעולות הנקיון לאחר הארוחה ע"י המורים
.530	.63	2.00	2.19	לנהל שיחה חינוכית עם התלמידים בזמן הארוחה
.095	-1.69	2.02	1.69	לשמור על השקט בזמן הארוחה
.007 **	-2.79	1.74	1.36	לעודד גישה חיובית אצל התלמידים כלפי הארוחה
.013 *	-2.52	1.53	1.28	ליצור אוירה נעימה בזמן הארוחה

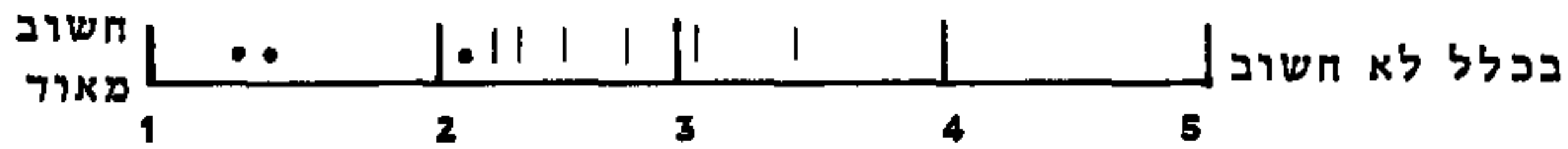
תרשים מס' 22*

חשיבות כללית של השירות

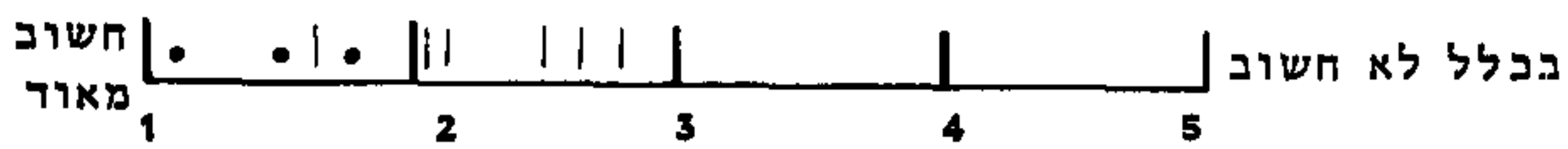
תרשים מס' 23

חשיבות תזונתית של השירות

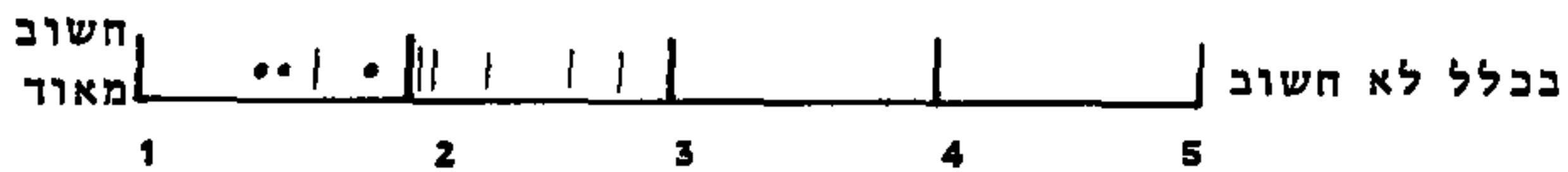
תרשים מס' 24

חשיבות חינוכית של השירות

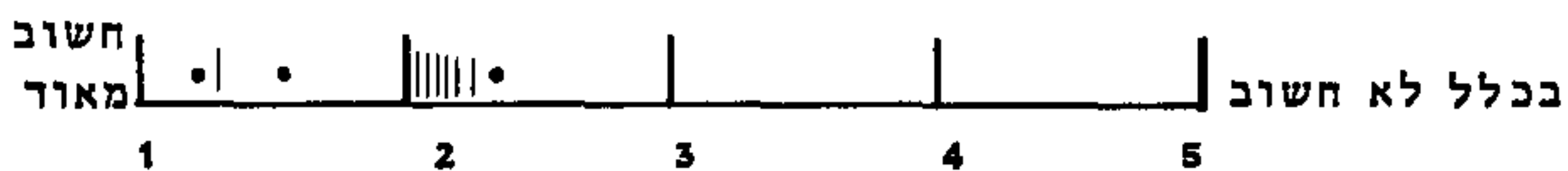
תרשים מס' 25

חשיבות חברתית של השירות

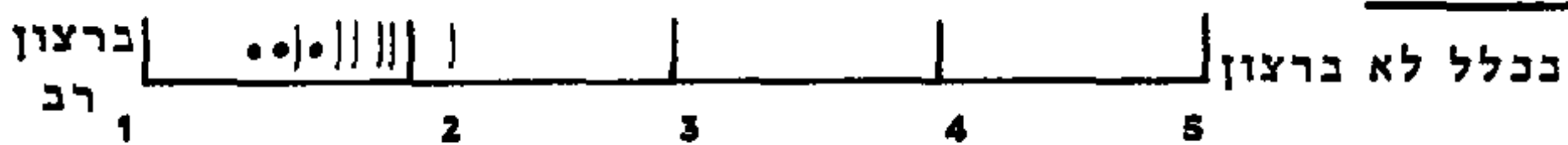
תרשים מס' 26

מידת הרצון לאכול עם הילדים

תרשים מס' 27

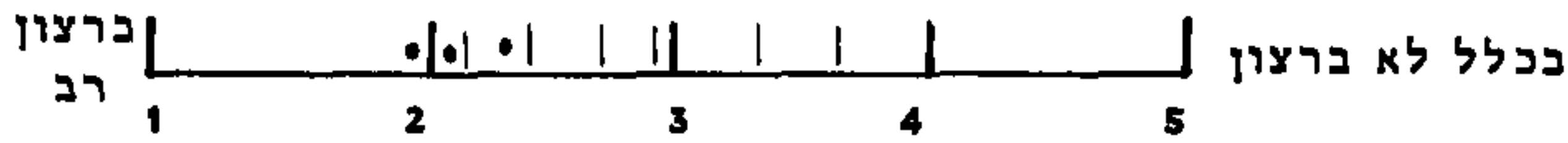
מידת הרצון לארגן את חלוקת האוכל והכלים ע"י התלמידים

* ביה"ס חילוני: |
 ביה"ס דתי: .

תרשים מס' 28

מידת הרצון לחלק את האוכל והכלים

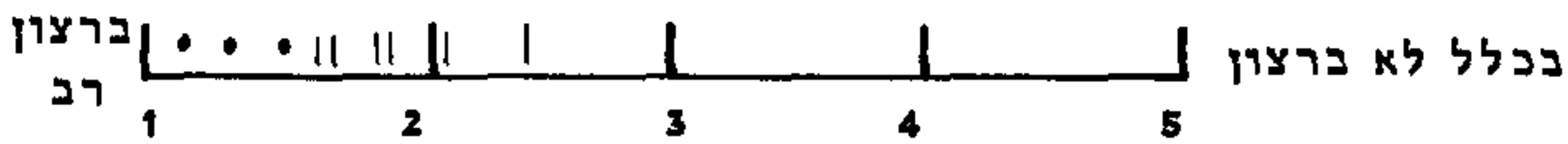
תרשים מס' 29

מידת הרצון לארגן את פעולות הנקיון ע"י התלמידים

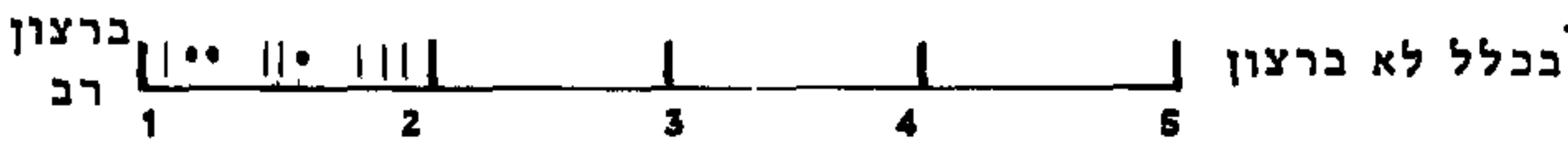
תרשים מס' 30

מידת הרצון לשמור על שקט בזמן הארוחה

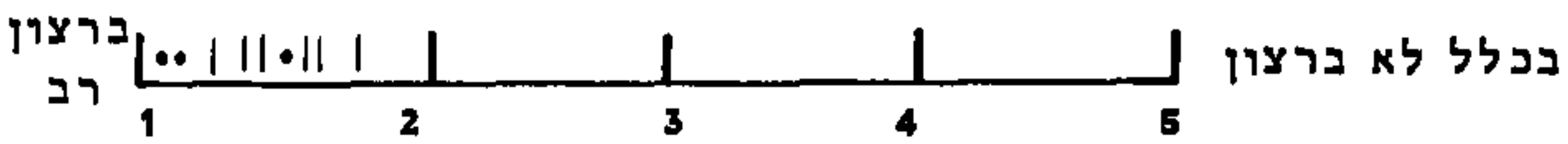
תרשים מס' 31

מידת הרצון לעודד גישה חיובית אצל התלמידים בזמן האוכל

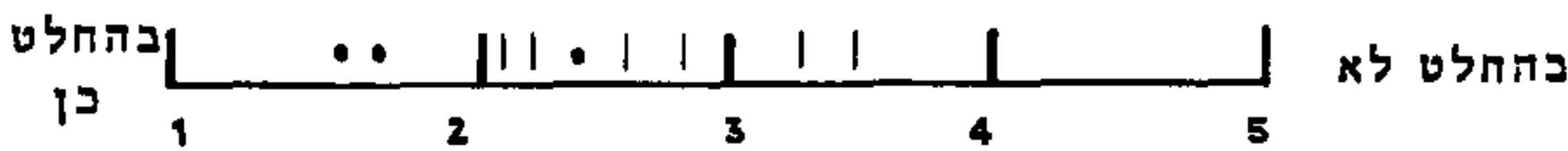
תרשים מס' 32

מידת הרצון ליצור אוירה נעימה בזמן הארוחה

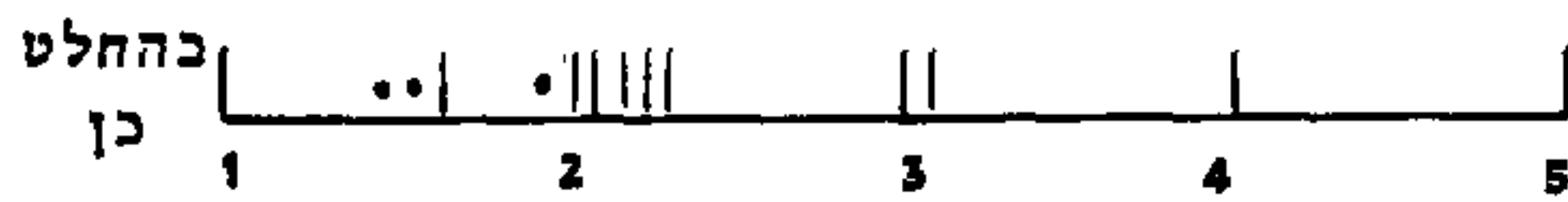
תרשים מס' 33

מידת הנכונות להמשיך ולפעול במסגרת מפעל-ההזנה

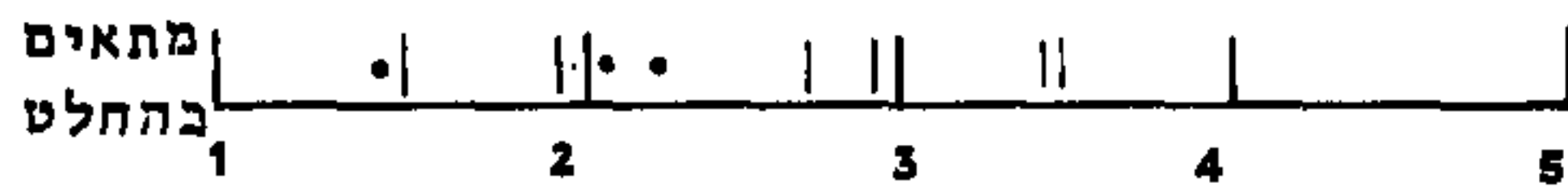
תרשים מס' 34

נכונות לפעול במסגרת מפעל הזנה
באם יהיה יום לימודים ארוך בהחלט לא

תרשים מס' 35

החמת המקום בו נערכו הארוחות
לתפקיד זה בכלל לא מתאים

11/11/11

.

1